

Ungdoms erfaringer med vold og overgrep i oppveksten

En nasjonal undersøkelse
av ungdom i alderen 12 til 16 år

Gertrud Sofie Hafstad og Else-Marie Augusti (red.)

Ungdoms erfaringer med vold og overgrep i oppveksten

En nasjonal undersøkelse av ungdom i alderen 12 til 16 år

Gertrud Sofie Hafstad og Else-Marie Augusti (red.)

Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS) ble stiftet i 2003. Selskapet er fra 1. juli 2019 en del av Norwegian Research Centre AS (NORCE).

Senterets oppgaver er forskning, utviklingsarbeid, undervisning, formidling og veiledning innen temaene:

- vold og overgrep i nære relasjoner
- tvungen migrasjon og flyktningshelse
- katastrofer, terror og stressmestring

NKVTS har en egen seksjon for implementering og behandlingsforskning som arbeider på tvers av temaområdene våre. Senteret har også en nasjonal beredskapsfunksjon på området katastrofer og stressmestring.

Virksomheten ved senteret finansieres av flere departementer og direktorater, Norges forskningsråd, EU, frivillige organisasjoner og andre.

Vår visjon: «Et bedre liv for berørte av vold og traumer».

ISBN 978-82-8122-151-2 (Trykk)

ISBN 978-82-8122-152-9 (PDF)

ISSN 0809-9103

Illustrasjonsfoto forside og infografikk: Visual Lab

Henvendelse vedrørende publikasjonen rettes til Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress. Kontaktinformasjon på www.nkvts.no

Forord

Det er en prioritert samfunnsoppgave å beskytte barn mot vold og overgrep. Likevel tyder tidligere undersøkelser på at altfor mange barn og unge opplever vold, seksuelle overgrep og omsorgssvikt i løpet av barne- og ungdomsårene. Tallene vi har hatt på omfanget så langt er imidlertid usikre, fordi vold og overgrep mot barn og unge ofte foregår i det private rom og fordi barn og unge sjelden er blitt spurt direkte om hva de har opplevd.

Det er utfordrende å fremskaffe god og pålitelig kunnskap om barns utsatthet for vold og overgrep, og det er flere årsaker til dette. I 2015 tok derfor Barne- og ungdoms og familiedirektoratet (Bufdir) initiativ til å få utredet de juridiske, etiske og metodiske problemstillingene knyttet til å gjennomføre en studie som kunne fremskaffe pålitelige forekomsttall på vold og overgrep mot barn og ungdom. NKVTS fikk oppdraget, og publiserte i 2016 en rapport som gjør grundig rede for vurderinger som må gjøres før en slik omfangsundersøkelse kan gjennomføres med godt resultat. Rapporten utgjorde en del av grunnlagsarbeidet for forskriften til Helseforskningsloven om barns rett til selv å samtykke til deltakelse i forskning om sensitive tema, som trådte i kraft i juli 2017. Forarbeidet og forskriften har også vært en viktig forutsetning for å kunne gjennomføre denne undersøkelsen.

I denne rapporten beskriver vi den overordnede forekomsten av fysisk og psykisk vold, seksuelle overgrep fra voksne og jevn gamle, og omsorgssvikt, hvilke bakgrunnsfaktorer som synes spesielt viktige og hvordan utsatthet henger sammen med psykisk og fysisk helse, skolefravær, søvnvansker og livskvalitet blant ungdom. Vi beskriver også ungdoms erfaringer med å søke hjelp. Mer komplekse sammenhenger og mekanismer knyttet til utvikling av helseplager etter vold og overgrep kommer vi til å utforske videre i fremtidige publikasjoner.

Kunnskap bygges sten på sten, og det er flere fagmiljøer som har vært med på å gå opp stien for denne studien. Vi har i arbeidet med undersøkelsen trukket veksler på grunnarbeidet som Svein Mossige og Kari Stefansen gjorde med UngVoldstudiene i 2007 og 2015. Deres arbeid og de utfordringer de møtte, har hjulpet oss med å planlegge vår datainnsamling. På samme måte har Staffan Janson og Carolina Jernbros arbeid med den svenske omfangsundersøkelsen,

samt omfangsstudier om vold og overgrep som tidligere har vært gjennomført av kollegaer ved NKVTS, utgjort et viktig grunnlag for hvordan vi har tenkt.

Mange personer har vært involvert i arbeidet med denne undersøkelsen. I tillegg til undertegnede, har prosjektgruppen bestått av Else-Marie Augusti, som har fungert som nestleder på prosjektet, Marianne Bergerud-Wichstrøm, som har vært koordinator og ledet arbeidet med ekspertpanelet, og Mia C. Myhre, som har deltatt som seniorforsker i prosjektet. I tillegg har Mina Mælum Nordstrøm og Sjur Sætren bistått i henholdsvis datainnsamlingen og analysearbeidet. Rapporten er skrevet av Else-Marie Augusti og Gertrud Sofie Hafstad, med bidrag på ulike kapitler av Mia Myhre, Marianne-Bergerud Wichstrøm og Sjur Sætren.

I arbeidet med planleggingen har vi hatt stor glede og uvurderlig nytte av å søke råd fra fagfeller som har gjort lignende undersøkelser tidligere. Staffan Janson og Carolina Jernbro fra Karlstads Universitet har delt generøst av sine erfaringer og spørsmål de har brukt for å kartlegge vold og overgrep blant unge i Sverige. Det samme gjelder Kari Stefansen og Anders Bakken fra NOVA OsloMet, som har hatt ansvar for henholdsvis de norske UngVold- og UngData-undersøkelsene. Helseundersøkelsen i Nord-Trøndelag (Ung-HUNT) har samlet inn data i samme periode som UEVO-studien, samtidig som de har flere store datainnsamlingsrunder bak seg. Vi har vært så heldige å få hente inn gode råd og tips fra prosjektleder Turid Lingaas Holmen og koordinator Armi Väisänen. Det samme gjelder Monica Fagerlund, som har delt erfaringer fra gjennomføringen av the Finnish Child Victim Survey i Finland.

Kors på halsen, som er Røde kors sin hjelpetelefon for ungdom, har bistått prosjektet ved å ringe opp igjen til ungdom som gjennom undersøkelsen ba om noen å få snakke med. Vi vil takke leder av Kors på halsen, Nelli Kongsvold, for en generøs innstilling og for godt samarbeid.

Prosjektet har hatt en referansegruppe bestående av erfarne fagfeller. Formålet med gruppen har vært å følge med på progresjonen i prosjektet og det faglige nivået på arbeidet. Gruppen har bestått av Anders Bakken (NOVA OsloMet), Kari Stefansen (NOVA OsloMet), Turid Lingaas Holmen (NTNU), Anne Sofie Furnes (UiT), Staffan Janson (Karlstads universitet), Kim Stene-Larsen (FHI), Merete Bækkevold (Udir), og kolleger ved NKVTS: Grete Dyb, Synne Øien Stensland og Helene Flood Aakvaag. Diskusjonene med denne kunnskapsrike gruppen har vært utslagsgivende for en vellykket gjennomføring.

Det å gå foran og utvide grenser er krevende, og i løpet av prosessen har vi hatt stor glede og nytte av den faglige og kollegiale støtten vi har fått fra gode kolleger og samarbeidspartnere ved NKVTS: Carolina Øverlien, Grete Dyb, Inger Elise Birkeland, Tore Wentzel-Larsen, Knut Gythfeldt og Hanna Helseth.

Det har vært utrolig morsomt og nyttig å samarbeide med ungdommene i ekspertpanelet vårt: Maja Lindboe, Maja Bergstrøm, Thalia Engblom, Mathilde Bergenstjerna, Theo Rellsve, David Fridal Blair, Christopher Fogel og Tyr Grimstad. Gjennom omtrent månedlige møter har gruppen gått gjennom utfordringer i prosjektet og kommet med sine forslag til hvordan vi på best mulig måte kunne formidle vanskelig informasjon til deltakere gjennom film, hvordan informasjons-skrivene burde være formulert for at ungdom skulle forstå dem, hvordan klasse-rommene burde legges til rette for at det å svare på spørreskjema skulle føles trygt og mange andre viktige elementer i prosjektet. Vi er overbevist om at ekspert-panelets bidrag har gjort at ungdom har hatt lyst til å delta, at de har forstått viktigheten av prosjektet, og at spørsmålene har vært relevante for nettopp denne aldersgruppen. Vi håper flere kan lære av vårt samarbeid med ungdommene, og i fremtidige prosjekter sørge for at barn og unge får et reelt bidrag inn i planlegging og gjennomføring av forskningsprosjekter om og for ungdom.

For å få til en god gjennomføring, har vi vært helt avhengige av å få prøve ut spørsmålene og de tekniske løsningene i undersøkelsen før vi rullet ut undersøkelsen til over 9 000 elever. Vi vil takke de fire skolene som generøst ga av sin tid for å gjennomføre pilotundersøkelser, samt god tilrettelegging på kommunenivå i Skedsmo og Rygge kommune.

Rapporten har vært gjennom en kritisk fagfelleevaluering: takk til Carolina Jernbro ved Karlstads universitet, og Audun Brunes ved NKVTS, for å ha bidratt til å heve kvaliteten på rapporten.

Vi vil helt til slutt rette en stor takk til alle skoleledere, helsesykepleiere og lærere som har latt oss bruke av skoletiden for å få gjennomført denne undersøkelsen, og som har hjulpet oss med datainnsamlingen, og ikke minst tusen takk til alle elevene som har svart på disse vanskelige spørsmålene og gitt oss verdifull kunnskap.

Oslo, 01.10.2019

Gertrud Sofie Hafstad, prosjektleder

Innhold

Forord³

Sammendrag 13

Summary 18

1 Bakgrunn 23

- 1.1 Oppdraget og bakgrunn for rapporten 23
 - 1.2 Hva vet vi om forekomsten av vold og overgrep mot barn i Norge? 24
 - 1.3 Hva vet vi om forekomst av vold og overgrep i Norden og resten av verden? 26
 - 1.4 Å spørre ungdom om vold og overgrep 29
 - 1.5 Ungdoms rett til selv å samtykke til deltakelse i forskning om vold og overgrep 31
 - 1.6 Ungdomstiden – en sentral utviklingsfase 32
 - 1.7 Risikofaktorer forbundet med vold og overgrep 33
 - 1.8 Helsekonsekvenser av vold og overgrep 35
 - 1.9 Får ungdom hjelp når de har opplevd vold eller overgrep? 37
 - 1.10 Rapportens oppbygning 38
-

2 Datagrunnlag og fremgangsmåte 39

- 2.1 Utvalgelse av skoler 39
 - 2.2 Spørreskjemaet 42
 - 2.3 Den praktiske gjennomføringen 48
 - 2.4 Pilotundersøkelser 52
 - 2.5 Etikk – selvstendig samtykke og ivaretagelse av deltakerne 53
 - 2.6 Ungdommenes stemmer inn i prosjektet – ekspertpanelet 56
 - 2.7 Bearbeiding av data 57
-

3 Beskrivelse av utvalget 58

4	Fysisk og psykisk vold	60
4.1	Fysisk vold	60
4.2	Psykisk vold	68
4.3	Vold mellom andre familiemedlemmer	72
5	Omsorgssvikt	78
6	Seksuelle overgrep og krenkelser	81
6.1	Seksuelle overgrep begått av voksne	83
6.2	Seksuelle krenkelser og overgrep fra jevnaldrende	88
6.3	Erfaringer med seksuelle krenkelser som ikke er nærmere definert	95
7	Utsatthet for flere former for vold og overgrep (multiviktimisering)	96
8	Vold, overgrep og sammenheng med bakgrunnsfaktorer	102
8.1	Brudd i familierelasjoner	104
8.2	Oppvekstmiljø	106
8.3	Funksjonsnedsettelse	107
8.4	Kjønn	108
8.5	Innvandringsbakgrunn	109
8.6	Familieøkonomi	110
8.7	Bakgrunnsfaktorenes betydning for voldsutsatthet	111
9	Sammenhenger mellom vold, helse, skolefravær og livskvalitet	114
9.1	Helseplager	116
9.2	Skolefravær	117
9.3	Søvn	118
9.4	Livskvalitet	119

10 Erfaringer med å søke hjelp	121
10.1 Hvor mange har fortalt om volden til noen?	121
10.2 Hvorfor forteller ikke ungdom om vold og overgrep?	123
10.3 Profesjonell hjelp	125
10.4 Erfaringer fra oppfølgingsskjemaet: Hvem ønsker ungdommen selv hjelp fra, om de får velge?	125
11 Seksuelle erfaringer på nett og sosiale medier	129
11.1 Alder for seksuelle erfaringer på nett	131
12 Sosial kontroll	133
12.1 Omfanget av sosial kontroll	133
12.2 Kjønnforskjeller og forskjeller mellom ungdom med foreldre med ulik landbakgrunn	134
12.3 Sammenheng mellom sosial kontroll og fysisk vold	137
13 Kjønnslærestelse	138
14 Det overordnede bildet av vold, overgrep og omsorgssvikt mot barn og unge i Norge	139
14.1 Hvordan definere fysisk vold mot barn	141
14.2 De mest sårbare gruppene	142
14.3 Krenkelser og overgrep mellom jevnaldrende	145
14.4 Betydningen av relasjonen mellom barnet og utøver av volden	147
15 Helsekonsekvenser av vold	149
16 Hvorfor forteller ikke barn og ungdom om vold?	150
17 Styrker og begrensninger med studien	152

18 Anbefalinger på bakgrunn av funnene i undersøkelsen	154
18.1 Anbefalinger for forebygging	154
18.2 Anbefalinger for beslutningstakere	156
18.3 Anbefalinger for videre forskning	157
Referanser	159
Appendix 1: Tabell over representativitetssjekk av utvalget	165
Appendix 2: Anbefalingsbrev fra departementene	170
Appendix 3: Informasjonsbrev til kommunene	172
Appendix 4: Informasjonsbrev til skolene	175

Tabelloversikt

Tabell 3.1. Beskrivelse av utvalget i UEVO-studien (N=9240)	59
Tabell 4.1 Fysisk vold fra en voksen hjemme	63
Tabell 4.2 Psykisk vold fra en voksen hjemme	70
Tabell 4.3. Vold mot mor i hjemmet	75
Tabell 4.4. Vold mot far i hjemmet	75
Tabell 4.5. Forekomst av psykisk og fysisk vold mot mor og far	76
Tabell 5.1. Omsorgssvikt. Andel av ungdommene som rapporterer å ha opplevd dette noen ganger, ofte eller nesten alltid i løpet av oppveksten	79
Tabell 6.1. Forekomst av seksuelle overgrep fra voksne, totalt, en og flere ganger	84
Tabell 6.2. Forekomst av seksuelle krenkelser og overgrep fra jevnaldrende, totalt, en og flere ganger	91
Tabell 7.1. Antall voldstyper ungdommene har vært utsatt for i oppveksten	98
Tabell 7.2. Overlappende voldstyper i prosent (tabellen leses horisontalt, fra venstre til høyre)	99
Tabell 7.3 Sammenheng mellom fysisk vold hjemme og andre former for vold eller overgrep, fordelt på kjønn	100
Tabell 8.1. Bakgrunnsfaktorenes betydning for erfaringer med vold og overgrep	113
Tabell 9.1 Forekomst av skolefravær (%) siste 2 uker fordelt på årsak til fravær og ungdommens antall voldserfaringer	118
Tabell 10.1. Årsaker til at ungdom ikke forteller om vold og overgrep	124
Tabell 10.2. De viktigste årsakene til ikke å få profesjonell hjelp etter vold eller overgrep	125
Tabell 11.1 Oversikt over seksuelle erfaringer og krenkelser på nett og sosiale medier	130
Tabell 12.1. Ungdom som sier seg ganske uenig eller helt uenig i at de får velge selv på ulike områder i livet	134

Figuroversikt

Figur 2.1. Flytdiagram over utvalget og årsaker til frafallet	41
Figur 4.1 Alvorlig, mindre alvorlig, og noen form for vold, fordelt på gutter og jenter	64
Figur 4.2 Alder ved første erfaring med alvorlig eller mindre alvorlig fysisk vold, fordelt på gutter og jenter	65
Figur 4.3 Forskjell i utsatthet for fysisk vold i løpet av ungdomsskoleårene	66
Figur 4.4 Psykisk vold, fordelt på gutter og jenter	71
Figur 4.5 Forskjeller i psykisk vold i løpet av ungdomsskoleårene	71
Figur 5.1 Omsorgssvikt, fordelt på gutter og jenter	80

Figur 6.1 Seksuelle overgrep fra en voksen, fordelt på gutter og jenter.	84
Figur 6.2 Alder ved første erfaring med seksuelle overgrep fra en voksen, fordelt på gutter og jenter	85
Figur 6.3 Forskjeller i seksuelle overgrep fra voksne i løpet av ungdomsskoleårene	86
Figur 6.4 Seksuelle krenkelser og overgrep fra jevngamle, fordelt på jenter og gutter	91
Figur 6.5 Alder ved første erfaring med seksuelle krenkelser og overgrep fra en jevngammel, fordelt på gutter og jenter.	92
Figur 6.6 Forskjeller i seksuelle krenkelser og overgrep fra en jevngammel i løpet av ungdomsskoleårene.	93
Figur 7.1 Antall voldstyper, fordelt på gutter og jenter.	98
Figur 8.1 Forekomst av vold og overgrepserfaringer, fordelt på om de bor med begge foreldrene sine (n=6459), eller ikke (n=2727)	105
Figur 8.2 Volds- og overgrepserfaringer blant ungdom som har vokst opp med foreldre som har hatt et alkoholproblem, vært psykisk syk og/eller sittet i fengsel	107
Figur 8.3 Utsatthet for vold og overgrep i grupper med og uten funksjonsnedsettelse	108
Figur 8.4 Utsatthet for vold og overgrep fordelt på gutter, jenter og de som ikke identifiserer seg som gutt/jente	109
Figur 8.5 Utsatthet for vold og overgrep fordelt på ungdom der minst en av foreldrene er fra et annet land enn Norge eller Norden	110
Figur 8.6 Utsatthet for vold og overgrep og familiens økonomi	111
Figur 9.1 Sammenheng mellom antall volds- og overgrepserfaringer og psykiske helseplager	116
Figur 9.2. Sammenheng mellom antall volds- og overgrepserfaringer og fysiske helseplager	117
Figur 9.3. Sammenheng mellom antall volds- og overgrepserfaringer og søvnvansker siste 2 uker (%)	119
Figur 9.4. Sammenheng mellom antall volds- og overgrepserfaringer og livskvalitet i løpet av den siste uken (%)	120
Figur 10.1. Oversikt over hvilke hjelpere ungdommene (n=480) ønsket kontakt med etter undersøkelsen.	126
Figur 10.2. Andel av gutter (n=231) og jenter (n=244) som vil bli kontaktet av de respektive hjelpeinstansene	127
Figur 11.1. Oversikt over seksuelle erfaringer og krenkelser på nett og sosiale medier, fordelt på gutter og jenter	131
Figur 11.2. Alder for første seksuelle erfaringer på internett og sosiale medier fordelt på gutter og jenter	132
Figur 12.1. Jenters opplevelse av sosial kontroll fordelt på foreldres fødeland	136
Figur 12.2. Guttens opplevelse av sosial kontroll fordelt på foreldres fødeland	136

Sammendrag

Bakgrunn

Denne rapporten presenterer funnene fra en nasjonalt representativ undersøkelse av omfang av volds- og overgrepserfaringer og omsorgssvikt i oppveksten blant ungdom i alderen 12–16 år (UEVO-studien). Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS) har på oppdrag fra Barne- og familiedepartementet undersøkt omfanget av erfaringer med vold og seksuelle overgrep blant barn og unge i Norge. Selv om det er en prioritert samfunnsoppgave å beskytte barn og unge mot vold og seksuelle overgrep har vi lite kunnskap om forekomsten av slike krenkelser. God og presis kunnskap om omfanget av vold og overgrep og barns erfaringer på området utgjør et viktig grunnlag for både utvikling av forebyggende arbeid og utforming av hjelpetilbud.

Metode

Studien er en tverrsnittundersøkelse av norsk ungdom i alderen 12 til 16 år. Det vil si at data kun er samlet inn én gang. Deltakere ble rekruttert på skolen, og undersøkelsen ble gjennomført i skoletiden. Data ble samlet inn i perioden januar- februar 2019. Det var 9 240 ungdommer som takket ja til å være med i undersøkelsen. Det utgjorde 94,6 % av ungdommene som var på skolen under søkelsesdagen, og 75,5 % av målgruppa (det totale utvalget) for undersøkelsen.

Undersøkelsen var digital, og elevene besvarte spørsmålene på PC eller nettbrett. Det digitale spørreskjemaet i undersøkelsen er fleksibelt, og gir mulighet for tilpassede oppfølgingsspørsmål for deltakere som har erfaringer med vold eller overgrep. Vi benyttet direkte og konkrete spørsmål, som er den anbefalte standarden i forskning på alle tema, også forskning om vold og seksuelle overgrep.

Spørreskjemaet besto av fem ulike tematiske deler:

- 1) bakgrunnsopplysninger
- 2) erfaringer med vold og overgrep (herunder fysisk vold, psykisk vold, seksuelle overgrep fra voksne og jevnaldrende, og omsorgssvikt)

- 3) helse, trivsel og livskvalitet
- 4) erfaringer med å søke hjelp og
- 5) daglig fungering i form av skolefravær og søvn

Ungdommene samtykket selv til deltakelse, uten foreldresamtykke, ifølge forskrift om barn mellom 12 og 16 sin rett til å samtykke til deltakelse i medisinsk og helsefaglig forskning (Helseforskningsloven §17). Dette er den første storskalaundersøkelsen hvor dette har vært mulig.

For å sikre at ungdommene kunne gi et reelt informert samtykke, var det nødvendig å sørge for at informasjonen de fikk på forhånd var forståelig, relevant, alderstilpasset og så lik som mulig for alle elevene. For å ivareta dette, lagde vi en fem minutter lang informasjonsfilm som ble vist til alle elever i forkant av undersøkelsen. Filmen ga informasjon om formålet med undersøkelsen, om deltakernes rettigheter (inkludert rett til å avstå fra deltakelse eller trekke seg), samt informasjon om hvordan det digitale spørreskjemaet fungerte.

På grunn av deltakernes lave alder og de sensitive temaene i undersøkelsen, hadde vi en omfattende beredskap for å ivareta ungdom som ville kunne trenge hjelp og noen å snakke med i etterkant. Det var også viktig å sørge for at ungdom som lever i en utrygg situasjon hjemme, og som sa fra om dette i undersøkelsen, får hjelpen de trenger. Undersøkelsen inneholdt derfor et nyutviklet kontaktskjema hvor deltakerne kunne krysse av dersom de ønsket å bli kontaktet av en voksen hjelper etter undersøkelsen. Det var 480 ungdommer, 5 % av deltagerne som benyttet seg av dette tilbudet.

Resultater

Forekomst av vold og overgrep

Overordnet viser undersøkelsen at voldshendelser i barndommen svært sjelden skjer isolert. De fleste som har vært utsatt for én type vold eller overgrep, har også opplevd andre former for vold eller overgrep. Over halvparten av ungdommene som sa at de hadde vært utsatt for fysisk vold i oppveksten, hadde også vært utsatt for psykisk vold. Jentene rapporterte i større grad enn guttene å ha vært utsatt for flere typer vold. Dette er sentral kunnskap når en planlegger tiltak for å forebygge barnemishandling og i neste instans konsekvensene av denne.

Undersøkelsen viste videre at omkring 1 av 20 har opplevd alvorlig fysisk vold som å bli sparket, slått med en hard gjenstand eller banket opp. 1 av 5 har opplevd mindre alvorlig fysisk vold i oppveksten, som for eksempel lugging, klyping, eller klaps med flat hånd. Alvorlig vold starter tidligere enn mindre alvorlig vold, og risikofaktorer som familiens økonomi, foreldres vansker med rus, psykisk sykdom og kriminalitet, samt foreldrenes innvandringsbakgrunn er sterkere forbundet med alvorlig vold sammenliknet med mindre alvorlig vold.

Omkring 1 av 5 har opplevd psykisk vold fra foreldre, altså gjentatte tilfeller av psykiske krenkelser. Flere jenter enn gutter hadde opplevd psykisk vold. Videre har 18 % opplevd at mor har vært utsatt for minst én form for fysisk eller psykisk vold, mens 14 % har opplevd at far har vært utsatt for dette. 7 % har sett en voksen hjemme slå søsken. 4 % rapporterer å ha opplevd vold mot familiens kjæledyr fra en voksen hjemme.

Litt i overkant av 1 av 20 har opplevd seksuelle overgrep fra en voksen. Utøver var i all hovedsak voksne utenfor hjemmet, selv om omtrent 1 av 4 av dem som har opplevd overgrep oppga en forelder (som oftest far) som utøver av overgrepet. Til forskjell fra fysisk vold, som ofte rapporteres å starte i barneårene, skjer de fleste første seksuelle overgrepene i ungdomstiden. Det er imidlertid viktig å merke seg at flere også har vært utsatt for seksuelle overgrep tidligere i barndommen.

Resultatene gir et tydelig bilde av utsatthet for seksuelle krenkelser og overgrep ungdommer imellom. I overkant av 1 av 5 har opplevd en eller flere seksuelle krenkelser fra jevnaldrende, og langt flere jenter enn gutter har vært utsatt. Funnene viser også hvordan forekomsten av seksuelle krenkelser fra jevnaldrende skyter fart i løpet av ungdomsskoletiden, og rammer jenter mer enn gutter fra en tidlig alder. Utøver er oftest en i ungdommens bekjentskapskrets, og i 2 av 3 tilfeller er en gutt utøver av krenkelsene.

10 % har sendt nakenbilder av seg selv over nett, mens 3 % har opplevd å få spredt nakenbilde av seg selv på nett eller sosiale medier. I alt viser funnene knyttet til ungdommers seksuelle aktivitet på nett og sosiale medier, at langt flere har mottatt nakenbilder fra andre og at seksuelle interaksjoner på nett ikke er uvanlig. Hvorvidt alle disse interaksjonene er frivillig fra ungdommenes side kan ikke denne undersøkelsen svare på.

De mest sårbare gruppene

Det er i all hovedsak familieøkonomi og foreldres vansker med rus, psykisk sykdom eller kriminalitet som henger sammen med å ha hatt volds- og overgrepserfaringer i oppveksten. Denne sammenhengen består også når man justerer for begge faktorene, og andre risikofaktorer som kjønn, foreldres innvandringsbakgrunn, og brudd i familierelasjoner. Ungdom med en funksjonsnedsettelse har flere volds- og overgrepserfaringer enn ungdom uten. Ungdom som ikke ønsker å kategorisere seg selv som hverken gutt eller jente har også flere erfaringer med vold og overgrep.

Betydning for helse, fungering og livskvalitet

Resultatene viser tydelig at vold og overgrep i løpet av oppveksten er forbundet med psykiske og somatiske helseplager allerede i tidlig ungdomsalder. Det samme gjelder nedsatt livskvalitet, søvnvansker og økt skolefravær. Desto flere ulike voldshendelser ungdommen har opplevd i løpet av oppveksten, jo mer betydelige er vanskene de rapporterte på undersøkelsestidspunktet.

Erfaring med hjelpesøking

Nesten 1 av 6 ungdommer fortalte at de ikke har noen de kan snakke med dersom de har et vanskelig problem som gjør dem trist.

Over 50 % av ungdommene som har vært utsatt for fysisk vold i hjemmet har ikke fortalt noen om dette. To av hovedårsakene ungdom oppga for å ikke fortelle om volds- og overgrepserfaringer, var at de følte skyld og at de ikke ville at barnevernstjenesten skulle bli involvert. 44 % av ungdommene som har vært utsatt for seksuelle overgrep fra voksne hadde ikke fortalt noen om disse erfaringene. For dem som hadde opplevd seksuelle krenkelser fra jevn gamle, hadde 30 % ikke fortalt det til noen. Følelse av skam, skyld, og redsel for at andre skulle få vite om det, var viktige årsaker til at ungdom ikke fortalte noen om seksuelle overgrep.

Kun 1 av 5 av ungdom utsatt for vold og overgrep forteller at de har vært i kontakt med hjelpeapparatet (lege, psykolog, rådgiver, helsesykepleier) i forbindelse med erfaringer med vold og/eller overgrep.

Hvert temakapittel i resultatdelen starter med en visuell fremstilling av de mest sentrale funnene. Er du interessert i hovedresultatene, er det en god idé å bla seg

frem til disse bildesidene. De som ønsker flere detaljer om resultatene fra undersøkelsen, vil finne disse utover i temakapitlet.

Konklusjoner

Resultatene vi presenterer i denne rapporten tyder på at barn og unge fortsatt er for dårlig beskyttet mot vold og overgrep, og at noen grupper barn og unge er dårligere beskyttet enn andre. De fleste som har vært utsatt for én type vold eller overgrep, har også opplevd andre former for vold eller overgrep. Jentene rapporterte i større grad enn guttene å ha vært utsatt for flere typer vold. Kun et mindretall av ungdom utsatt for vold og overgrep forteller at de har vært i kontakt med hjelpeapparatet i forbindelse med at de har vært utsatt for vold og/eller overgrep. Dette er sentral kunnskap når tiltak for å forebygge barnemishandling og i neste instans konsekvensene av denne skal utvikles og implementeres. I alt gir resultatene fra denne undersøkelsen grunnlag for anbefaling av forebyggende tiltak, videre forskning og prioriteringer for beslutningstakere.

Summary

Background

The present report is based on results from the first national survey on child abuse and neglect among a representative sample of Norwegian 12-16-year-olds (the UEVO-study). The Norwegian Ministry of Child and Family Affairs gave the Norwegian Centre for Traumatic Stress Studies (NKVTS) the task to map the prevalence of child abuse and neglect in a Norwegian youth sample. It is a national priority to prevent child abuse and neglect. However, we lack reliable prevalence figures on child abuse and neglect in the Norwegian youth population. Such data constitutes an essential vantage point for the planning of targeted prevention and treatment measures.

Methods

The study had a cross-sectional design and participants were recruited from schools. The survey was conducted during school hours, and data collection took place during the months of January and February 2019. A total of 9.240 adolescents participated in the study. This constitutes 94.6 % of all students attending school the day of the survey, and 75.5 % of the total gross sample.

The survey was web-based, and was administered on PCs or Ipads/tablets in the classroom. A digital survey format allows for flexibility in follow-up questions, and specifically tailored questions for respondents yielding experiences with child abuse and neglect. The survey comprised five thematically distinct parts: 1) background variables, 2) experiences with child abuse and neglect (including physical violence, psychological violence, sexual abuse by adults and peers, and neglect), 3) health, well-being and quality of life, 4) help-seeking experiences, 5) daily functioning as it pertains to sleep and school. We made use of behavior specific questions which is the recommended survey methodology, also in research on child abuse and neglect.

Adolescents provided independent consent, without parental consent.

To ensure adolescents' informed consent, several measures were taken to make sure that the information given prior to participation was understandable, relevant, age appropriate and as coherent as possible across different schools and class rooms. A five-minute animation film was developed to meet the ethical standards for informed consent in a youth population. The film was shown to all invited adolescents prior to consent, and contained information about the purpose of the study, the participants' rights (including the right to decline participation or withdraw at a later time), as well as information about the web-based survey format.

Due to the young age of the participants, as well as the sensitivity of the themes covered in the survey, a careful follow-up plan was developed for the study in cases where the young individuals needed someone to talk to after participation. Another important aspect of the follow-up was to ensure that adolescents living in a difficult situation at home and wanted to disclose to someone after participation in the study, were given the opportunity for timely and adequate help. To meet the adolescents' potential needs for follow-up, a contact form was developed allowing all invited students to respond if they wanted to be contacted by a professional helper after the survey. A total of 480 individuals, 5 % of all invited youth, made use of this invitation.

Results

The prevalence of child abuse and neglect in Norway

Overall, the study results show that one episode of violence or abuse rarely happens in isolation. The majority of those having experienced one type of child abuse or neglect, had experienced other types of abuse as well. More than half of the adolescents who had been exposed to physical violence as a child, had also been subject to psychological violence. Girls more frequently reported being exposed to more than one violent act compared to boys. This newly acquired knowledge is central when planning preventative measures combatting child maltreatment, and in cases where it is not prevented, ameliorate the consequences of such experiences.

Results showed that about 1 in 20 adolescents had experienced physical violence such as being beaten up, beaten with an object, or beaten with a fist. 1 in 5 had experienced physical violence such as pulling hair, pinching, or slapped. The more severe types of physical violence, such as beaten up and beaten with an

object, is reported to be experienced earlier in life than the less severe forms of physical violence, such as pulling hair and pinching. Additionally, risk factors such as low socioeconomic status and parental substance abuse, psychiatric illness and incarceration, as well as parents' immigrant status is more strongly related to severe compared to less severe physical violence.

About 1 in 5 have experienced psychological violence from their parents, including being repeatedly been humiliated, ridiculed, belittled or threatened. More girls than boys had experienced psychological violence. Almost 1 in 5 (18 %) had witnessed their mother being exposed to physical or psychological violence at home, whereas 17 % reported similar experiences with witnessing violence against their father at home. 7 % had witnessed their sibling been beaten, and 4 % had experienced that their parent had been violent towards the family pet.

Just over 6% had experiences of sexual abuse by an adult. The adult perpetrator was most often someone outside the home, however almost 1 in 4 out of those having experienced sexual abuse by an adult reported a parent (most frequently their father) as the offender. Compared to physical violence, which most frequently starting during early childhood, onset of sexual abuse experiences is mainly reported in adolescence. Still it is important to note that several adolescents report onset of sexual abuse already during childhood.

Results describing sexual abuse among peers reveal a clear picture. More than 1 in 5 have experienced sexual transgressions and abuse from peers, and far more girls than boys are exposed to sexual peer victimization. Exposure to sexual abuse by peers escalates significantly during adolescence, and girls are more at risk compared to boys from an early age. The offender is most often known to the victim, and in 2 of 3 reported incidents a boy is the offender.

One in ten (10 %) of the participating adolescents have sent «nudes», pictures of themselves naked, via the internet or social media, whereas 3 % have experienced their pictures being shared on social media and the internet.

The most vulnerable groups

Socioeconomic status and parents' substance abuse, psychiatric illness or incarceration are the factors most strongly related to adolescents' child abuse and neglect experiences, also when adjusting for each other and other risk

factors such as the child's gender, parental divorce and parents' ethnicity. Adolescents having a physical disability also report more abuse experiences compared to peers with no disabilities. Gender diversity is also significantly associated with child abuse and neglect, adolescents not identifying as boys or girls are far more exposed to child abuse and neglect, compared to peers who identify as boys and girls.

Associations with health, functioning and quality of life

The present results are unambiguous when it comes to the association between child abuse, neglect and health. There is a positive association between the number of abusive experiences and health concerns, both psychological and somatic, even at a young age. A similar pattern is evident for school absence and sleep problems. There is a negative association with reported quality of life. There is a clear dose-response relationship between exposure to violence and difficulties in life. Adolescents with exposure to several types of violence during their childhood report more difficulties at the time of the survey.

Experiences with help-seeking

More than half of all adolescents exposed to physical abuse at home have not told anyone about their abusive experiences. Whereas 44 % of the adolescents who are victims of sexual abuse by an adult, and 30 % of adolescents been victimized by a peer have not yet disclosed their abusive experiences. Two of the main reasons for not disclosing their abuse experiences is that they did not think the abusive experience was severe enough or they felt guilt. Children exposed to physical violence at home also frequently report that they were afraid of the involvement of the child protective services as one of the reasons for not disclosing abuse. Feelings of shame, guilt and fear were reasons for why sexually abused adolescents had not yet disclosed. Nearly 1 in 6 adolescents reported lack of a confidant if they had a difficult problem that made them sad. Only 1 in 5 adolescents exposed to child abuse and neglect had seen a health professional after experiencing the abuse.

Conclusions

The results we present in this report indicate that children and adolescents are still not sufficiently protected against child abuse and neglect, and that some groups of children and adolescents are more at risk than others. Most of the youth who had been subjected to one type of violence or abuse had also

experienced other forms of violence or abuse. Girls had more often been exposed to several types of violence, than boys. Only a minority of youth who were subjected to violence and abuse say that they have been in contact with health care services after the abuse had ended. This is central knowledge when measures to prevent child abuse and neglect, and in the next instance, the consequences thereof, are developed and implemented. To conclude, the present findings make a solid vantage point for the recommendation of preventative measures, future research and priorities for policy makers.

1 Bakgrunn

1.1 Oppdraget og bakgrunn for rapporten

Denne rapporten presenterer funnene fra en nasjonalt representativ undersøkelse av omfang av volds- og overgrepserfaringer i oppveksten blant ungdom i alderen 12–16 år (UEVO-studien). Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS) har undersøkt omfanget av erfaringer med vold og seksuelle overgrep blant barn og unge i Norge. Dette er gjort på oppdrag fra Barne-, ungdoms-, og familiedirektoratet (Bufdir), på vegne av Barne- og familiedepartementet. Oppdraget er forankret i tiltak 42 i regjeringens tiltaksplan for å bekjempe vold og seksuelle overgrep mot barn og unge – *En god barndom varer livet ut*. I det daværende Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementets strateginotat for 2014–2017, er det etterlyst flere omfangsstudier om vold og seksuelle overgrep mot barn og unge. Det er en prioritert samfunnsoppgave å beskytte barn og unge mot vold og seksuelle overgrep. Likevel fins det lite forskningsbasert kunnskap om forekomsten av slike krenkelser. God og presis kunnskap om omfang og om barns erfaringer på området utgjør et viktig grunnlag for både forebyggende arbeid og utforming av hjelpetilbud.

Utgangspunktet for denne rapporten er et behov for mer nøyaktig kunnskap om barn og unges utsatthet enn det vi har i Norge i dag. Enkelte vil hevde at vi nå har nok kunnskap om vold og overgrep mot barn og unge til å handle. Dette kommenterte også Mossige og Stefansen da de i 2007 gjorde den første omfangsundersøkelsen om vold og overgrep i en norsk ungdomsbefolkning, da i et utvalg 18–19-åringer. Deres utgangspunkt da, og som også er vårt utgangspunkt, er at jo mer nyansert og oppdatert kunnskap vi har, dess mer treffsikre tiltak kan vi planlegge for å forhindre at barn blir utsatt for vold, at de blir utsatt flere ganger og at de utvikler alvorlige helseplager og dårlig fungering som følge av volden. Kunnskap bygges sten på sten, og det vi lærte for ti år siden, har gitt oss mulighet til å utvikle stadig bedre kunnskap i dag. I tråd med denne erkjennelsen, og med utgangspunkt i tidligere lovverk angående barns deltakelse i forskning, anbefalte Svein Mossige og Kari Stefansen i sin UngVold-rapport (Mossige & Stefansen, 2016) at man gjennomfører en lignende studie som UngVold blant en yngre gruppe ungdom.

Gitt de begrensninger som lovverket satte i 2016, ble det foreslått at en slik undersøkelse burde gjennomføres blant elever i første klasse på videregående skole (16-åringer). Barn har rett til beskyttelse, men lovverket som har ivaretatt barns rett til beskyttelse i forskning har også på noen måter begrenset barnas rett til å bli hørt og til å uttale seg om saker som angår dem selv. Det var derfor behov for endring av tidligere lovverk som regulerte barns deltakelse i forskning. Etter en lang prosess med grundige forarbeider (Dyb, Glad, et al., 2016) fikk helseforskningsloven i 2017 en forskrift som åpner for at barn over 12 år selv kan samtykke til deltakelse i forskning om sensitive tema, som vold og overgrep. Lovendringen har vært essensiell for at en undersøkelse skal kunne fange opp et utvalg som representerer en yngre del av ungdomsbefolkningen, slik Mossige og Stefansen også anbefalte. En slik studie kan nå en mer representativ del av ungdomsbefolkningen enn det tidligere studier har kunnet, og kan dermed bidra til å belyse eventuelle tidligere mørketall.

Denne undersøkelsen har hatt tre hovedmål:

- 1) Estimere forekomst av fysisk vold, psykisk vold, seksuelle overgrep og omsorgssvikt i et representativt utvalg av barn og unge mellom 12 og 16 år.
- 2) Kartlegge fysisk og psykisk helse, tilpasning, funksjon og trivsel hos voldsutsatte barn og unge, også hos de som ikke har slike opplevelser.
- 3) Undersøke ungdoms erfaringer med å søke hjelp, og møtet med hjelpeapparatet.

1.2 Hva vet vi om forekomsten av vold og overgrep mot barn i Norge?

I Norge har vi så langt to datakilder som kan si oss noe om omfanget av vold og overgrep blant barn og unge: retrospektive studier om vold og overgrep blant personer over 16 år, og bredere helseundersøkelser blant ungdom ned til 13 år, hvor vold og seksuelle krenkelser kun har utgjort en liten del av spørsmålene. Av undersøkelser hvor ungdom under 16 år er spurt om erfaringer med vold og overgrep har vi så langt fire undersøkelser som har hatt med noen spørsmål om denne tematikken (UnghUBRO, Ungdata og Ung i Norge, og ungdomsdelen av Helseundersøkelsen i Nord-Trøndelag, Ung-HUNT). Alle disse har på ulike måter gitt oss viktig informasjon om vold og overgrep mot barn i Norge, men har også hatt noen begrensninger.

Folkehelseinstituttets UngHUBRO-prosjekt var først ute i 2000–2004 med å inkludere spørsmål om vold i en ungdomsstudie. Denne helseundersøkelsen av 9. klassinger (15 og 16 år) inkluderte et spørsmål som omhandlet vold og et spørsmål om seksuelle overgrep siste år (Schou, Dyb, & Graff-Iversen, 2007). På spørsmålet om seksuelle overgrep var det listet opp noen eksempler som blotting og samleie, men et ja-svar ville ikke differensiere mellom disse formene for overgrep.

Videre har NOVA i sine kommunale Ungdata-prosjekt, som nå inkluderer mer enn 370 kommuner og dermed nærmest kan betraktes som en nasjonal undersøkelse, også hatt med noen spørsmål som har dekket de samme områdene. Disse spørsmålene har også vært generelle, og har ikke inkludert for eksempel hvilken relasjon det utsatte barnet hadde til utøver. Vi vet nå at hvilken relasjon barnet har til den som har utøvd vold eller overgrep kan ha stor betydning for hvordan dette oppleves og hvilke konsekvenser overgrepet kan få for den utsatte (Nilsson, Gustafsson, & Svedin, 2010; Nilsson, Nordås, Pribe, & Svedin, 2017).

Ungdomsdelen av HUNT-undersøkelsen (13–19 år), inkluderte i sin tredje datainnsamlingsrunde i 2006–2008 fem spørsmål om utsatthet for vold, vitne til vold, ubehagelige seksuelle erfaringer (fra jevnaldrende/fra voksne), og om mobbing på skolen (Stensland, Thoresen, Wentzel-Larsen, Zwart, & Dyb, 2014). I tillegg ble det gjennomført en norsk telefonundersøkelse av 16–17-åringene ved NKVTS (Myhre, Thoresen, & Hjemdal, 2015).

I all hovedsak viser disse studiene at det ikke er uvanlig blant ungdomsbefolkningen å ha opplevd mindre alvorlige former for vold (for eksempel å bli lugget, kløpet eller ristet). Det er langt færre som rapporterer mer alvorlige former for vold (vold som har gitt synlige skader eller merker, slik som å bli banket opp eller slått med gjenstand), eller å ha opplevd vold ofte. De norske ungdomsundersøkelsene har rapportert noe ulike forekomster av vold og overgrep. I NOVAs UngVold-undersøkelse fra 2015 oppga 25 % av 18-åringene at de hadde opplevd vold fra en av foreldrene minst en gang, mens 8 % hadde opplevd alvorlig vold fra en av foreldrene. Seksuelle overgrep ble rapportert av 22 % av jentene og 7 % av guttene. Disse estimatene sammenfaller ganske godt med estimatene fra de øvrige norske undersøkelsene. Omfanget øker med alder. Felles for disse undersøkelsene, med unntak av UngVold-undersøkelsene (Mossige & Stefansen, 2007, 2016) og NKVTS' telefonundersøkelse (Myhre et al., 2015), er at målet har vært en bred kartlegging av helse og trivsel, og at

spørsmålene om vold og overgrep har vært lite konkrete med stort rom for fortolkning av hva som ligger i begrepene «vold». Ingen av disse undersøkelsene, foruten NKVTS' studie, har kartlagt hvilken relasjon ungdommen har hatt til den som utøvde volden eller overgrepene. Opplevelsen av hendelsen kan påvirkes av en rekke forhold, som overgriperers kjønn, relasjon til overgriper, grad av tvang, alvorlighet av volden, hvorvidt overgrepet har skjedd en eller flere ganger, og den utsattes og overgriperers alder (Mannon & Leitschuh, 2002) og det er derfor sentralt også å kartlegge denne type informasjon.

I undersøkelsen som beskrives i denne rapporten er informantene mellom 12 og 16 år. I de fleste tidligere omfangsundersøkelser om vold og overgrep har man basert seg på utvalg hvor informantene har vært over 16 år og hvor de er blitt rekruttert fra videregående skoler. Videregående skole som rekrutteringsgrunnlag gir en viss skjevhet fordi en god del elever faller ut av skolesystemet på veien fra ungdomsskolen til videregående, og særlig underveis i den videregående skolen. Sannsynligvis vil det være en opphopning av problemer blant dem som faller ut av skolesystemet. Derfor er det viktig å nå ungdom som er i et obligatorisk skoleløp, slik at vi kan sikre å få med flest mulig av ungdomsbefolkningen.

1.3 Hva vet vi om forekomst av vold og overgrep i Norden og resten av verden?

Internasjonalt har vi et bredere kunnskapsgrunnlag, hvor det er godt dokumentert at det å bli utsatt for vold eller overgrep i barndommen er hyppig forekommende på tvers av ulike land og kulturer (Stoltenborgh, Bakermans-Kranenburg, Alink, & van IJzendoorn, 2015). Basert på en internasjonal gjennomgang av forekomststudier om vold og overgrep blant barn og unge, ligger den globale forekomsten på selv-rapporterte seksuelle overgrep på rundt 18 % hos jenter og 8 % hos gutter. For fysisk vold ligger tallene rundt 23 % for begge kjønn, og for psykisk vold er tallene høyere med en prevalens på rundt 36 %. For fysisk og emosjonell omsorgssvikt ligger den globale forekomsten på henholdsvis 16 % og 18 %. Gjennomgang av undersøkelser som er gjennomført i industrialiserte høyinntektsland (Gilbert et al., 2009), viser også at vold og overgrep mot barn og unge utgjør et alvorlig problem for folkehelsen.

Ser man på studier som er gjennomført innenfor flere av de nordiske landene (Finland, Danmark, Sverige og Norge), viser en systematisk gjennomgang av undersøkelser gjennomført i tidsrommet 1995–2013 at forekomsttallene er noe

lavere enn hva man finner internasjonalt (Kloppen, Mæhle, Kvello, Haugland, & Breivik, 2015). Samtidig viser denne gjennomgangen at det også i Skandinavia er en betydelig andel barn og unge som lever under omstendigheter der de blir utsatt for vold og overgrep. Resultatene viste at 0,2–1,2 % rapporterte å ha vært utsatt for et seksuelt overgrep fra en forelder eller steforelder. Tallet var betydelig høyere dersom man så på seksuelle overgrep fra en slektning, med forekomst på 0,1–5,5 for gutter og 0,7–15,2 % for jenter. Forskning så langt tyder på at det er en betydelig økning i seksuelle overgrep fra tidlig til midten av ungdomsårene (12–16 år) (Kloppen et al., 2015). Denne økte risikoen sammenfaller med begynnende pubertet i kombinasjon med løsrivelse fra familien og mer sosialt samvær med jevnaldrende. Det ble på samme tid funnet en tendens til nedgang i antall barn som rapporterte seksuelle overgrep fra en slektning gjennom de siste 20 årene. Dette antar man at skyldes blant annet økt oppmerksomhet og forebygging mot denne type overgrep. For fysisk vold viste gjennomgangen av studier en forekomst på mellom 3–9 % for alvorlig fysisk vold. Det var ikke tilstrekkelig informasjon til å undersøke endring i forekomst over tid, utenom i Finland, hvor man ser en betydelig nedgang fra 1992 til 2008. Av barn og unge som har sett foreldre bli utsatt for vold i hjemmet oppgis en prevalens på 7–12 %. Her ser det ikke ut til å være en nedgang, til forskjell fra seksuelle overgrep og fysisk vold. For psykisk vold og fysisk og emosjonell omsorgssvikt viser den systematiske gjennomgangen av studier at det fins svært lite dokumentasjon av denne type vold og overgrep i de nordiske landene. Det var kun en studie fra Danmark som rapporterte tall på psykisk vold og omsorgssvikt (Christoffersen, 2010). Her ble det rapportert en forekomst på 15 % av omsorgssvikt før fylte 12 år og 23 % av psykisk vold før fylte 12 år.

I Sverige ble det nylig gjennomført en omfattende og metodisk robust undersøkelse av vold mot barn og unge (Jernbro & Janson, 2016), hvor tallene som oppgis er noe høyere enn forventet basert på andre undersøkelser gjennomført i Norden (Kloppen et al., 2015). Rundt 24 % av deltakerne hadde blitt utsatt for minst ett tilfelle av fysisk vold. For 14 % var utøver en av foreldrene. For psykisk vold, rapporterte rundt 15,4 % at de var utsatt for «psykisk mishandling» noen ganger og 6,1 % mange ganger, hvor 11 % rapporterte at dette var fra en av deres foreldre. Både for fysisk og psykisk vold har man sett en nedgang i forekomst over tid, ifølge forfatterne. For fysisk vold er det dokumentert en gradvis nedgang i tidsperioden 1995 til 2016, og for psykisk vold så man en nedgang i tidsrommet 2011 til 2016 (Jernbro & Janson, 2016). For omsorgssvikt er tallet betydelig lavere: 6 % rapporterte å ha vært utsatt for en form for omsorgssvikt. 14 % av

deltakerne rapporterte å ha opplevd vold mellom voksne i familien, hvor 8 % har opplevd at dette var fysisk vold. I undersøkelsen rapporterte rundt 26 % (40 % av jentene og 10 % av guttene) å ha vært utsatt for ett eller flere tilfeller av seksuelt overgrep. Av disse rapporterte rundt 9 % (14 % av jentene; 2 % av guttene) at dette var fra en voksen.

Andre viktige undersøkelser fra Norden som har studert ungdom og deres utsatthet for vold, seksuelle overgrep eller andre alvorlige hendelser, er arbeidene til Svedin og kolleger (se f.eks. Aho, Gren-Landell, & Svedin, 2016; Nilsson et al., 2010). Inspirert av den amerikanske sosiologen og pioneren David Finkelhor og hans kolleger (Finkelhor, Ormrod, & Turner, 2007), har deres studier bidratt til vår forståelse av hvordan det å være utsatt for *flere former* for voldelige livshendelser gjennom barndommen øker risikoen for alvorlige symptomer senere i livet, og at disse personene også har høyest risiko for å oppleve slike hendelser på nytt (Aho, Gren-Landell, et al., 2016; Aho, Proczkowska-Björklund, & Svedin, 2016). De mener man også må ta hensyn til at andre miljømessige faktorer kan øke risikoen for utsatthet, som for eksempel foreldres arbeids-situasjon og hvorvidt barnet bor med en eller begge foreldre.

I tråd med den internasjonale litteraturen (Gilbert et al., 2009; Stoltenborgh et al., 2015) ser man i nordiske studier at det er stor variasjon, både i hvilke former for vold og overgrep som er studert, hvilke målgrupper som undersøkes, og i kvaliteten på hvordan vold og overgrep måles i disse studiene. For eksempel ser man at eksponering for seksuelt overgrep og fysisk vold fra en voksen er betydelig mer studerte fenomen på tvers av ulike land, sammenlignet med psykisk vold og fysisk og emosjonell omsorgssvikt (Hovdestad, Campeau, Potter, & Tonmyr, 2015; Stoltenborgh et al., 2015). Dette gjelder også innenfor de nordiske landene. Det er flere mulige forklaringer på hva denne variasjonen skyldes, men av de mest sentrale er at psykisk vold og omsorgssvikt er fenomener det er vanskelig å definere, og at de derfor brukes noe ulikt. En ulik praksis i definisjoner og mål på vold og overgrep har også bidratt til store variasjoner i prevalenstall som oppgis i tidligere studier, både internasjonalt (Stoltenborgh et al., 2015) og innenfor de nordiske landene (Kloppen et al., 2015).

I UEVO-studien har vi med hensyn til disse utfordringene valgt å definere de ulike formene for vold og overgrep på en måte som er i tråd med nyere store internasjonale undersøkelser (Gilbert et al., 2009; Stoltenborgh et al., 2015), og definisjoner fremstilt av Verdens helseorganisasjon (WHO) (Krug, Mercy,

Dahlberg, & Zwi, 2002). Videre har et mål med denne undersøkelsen vært å måle disse fenomenene på en måte som gjør våre resultater sammenlignbare med andre store undersøkelser som er gjennomført i Norden de siste årene (Jernbro & Janson, 2016; Mossige & Stefansen, 2016). På bakgrunn av dette er det også disse sistnevnte undersøkelsene vi kommer til å se funnene i UEVO-studien opp mot, og vi kommer derfor til å referere aktivt til disse igjennom temakapitlene.

1.4 Å spørre ungdom om vold og overgrep

En viktig problemstilling vi støter på når vi skal spørre ungdom om erfaringene deres, og spesielt om sensitive tema, er i hvilken grad de er i stand til å forstå, vurdere og svare ærlig på spørsmålene vi stiller. Med en økende mengde forskning som har som mål å estimere forekomsten av vold og overgrep mot barn og unge og hvordan dette henger sammen med psykisk og somatisk helse, er det viktig å vurdere hvordan egenskaper ved disse undersøkelsene bidrar til tallenes pålitelighet. Hvem vi spør, og på hvilken måte spørsmålene blir presentert, vil kunne påvirke resultatene (Hovdestad et al., 2015; Laurin, Wallace, Draca, Aterman, & Tonmyr, 2018; Prevoo, Stoltenborgh, Alink, Bakermans–Kranenburg, & van Ijzendoorn, 2017). En metodisk gjennomgang av tidligere omfangsundersøkelser om vold og overgrep mot barn og unge viser at alder på deltakerne som er med i undersøkelsen har betydning for hvilke forekomsttall man får (for sammendrag av meta-analyser se Prevoo et al., 2017). For eksempel finner undersøkelser med ungdommer ofte lavere forekomsttall på fysisk vold og seksuelle overgrep sammenlignet med studier med voksne deltakere (Prevoo et al., 2017). Dette kan handle om flere ting, ikke minst at eldre deltakere vil ha mer livserfaring. Siden vi vet fra tidligere forskning at utsatthet øker med alder, er det forventet at undersøkelser med eldre deltakere vil finne noe høyere forekomst av negative erfaringer. I tillegg vil man med økende alder få en større forståelse for egen oppvekst og med det kanskje se hendelser i oppveksten i et annet lys enn da de pågikk. Flere forskere har kritisert studier hvor voksne husker tilbake på barndomserfaringer fordi vi vet at hvordan man har det nå i stor grad kan påvirke hvordan man husker fortiden. Dermed vil ens nåværende tilstand kunne påvirke hvordan man svarer om barndommen, og føre til upresise svar (Colman et al., 2016; Prevoo et al., 2017). Ved å spørre yngre deltakere om deres erfaringer med vold og overgrep vil man kunne oppnå mer presise tall, da tidsrommet mellom eksponering og rapportering er mindre. Et viktig aspekt ved dét er imidlertid at det kan være utfordrende å svare på spørsmål om vold og overgrep når man er barn, både fordi man ikke har fått nok avstand til hendelsene til å forstå hva dette

virkelig handlet om, og at man kan frykte at det å fortelle kan gi utilsiktede konsekvenser for en selv eller noen man står nær. Med dette som utgangspunkt, og til tross for fordeler og ulemper, mener vi at undersøkelse av tidlig ungdomstid som målgruppe vil kunne gi mer pålitelige tall når vi spør om deres erfaringer med vold og overgrep, og om deres egen oppfattelse av psykologisk og somatisk helse, fungering og livskvalitet.

En annen utfordring med å stille ungdom spørsmål om deres erfaringer med vold og overgrep, er at ungdom kan ha en annen oppfatning av hva vold og overgrep innebærer enn det voksne har, og dermed tolke spørsmål om dette på en annen måte enn hva voksne har gjort i tidligere studier. Når man spør ungdom om vold og overgrep, er det derfor flere forhold man bør være oppmerksom på for å øke sjansen for at svarene blir så pålitelige som mulig. For det første er det helt essensielt å involvere ungdom i prosessen med å utvikle spørsmål, for å sørge for at spørsmålene oppleves relevante for denne aldergruppen, og at vi benytter ord som ungdom bruker og forstår. Basert på tidligere undersøkelser av lignende tema, er det også blitt anbefalt at man stiller flere spørsmål når man undersøker voldserfaringer, for på denne måten å dekke ulike sider av fenomenet. Man bør i tillegg sørge for at spørsmålene er så konkrete som mulig, at de bør beskrive handlinger, og at det bør være flere svaralternativer for å angi hvor ofte det har skjedd (Laurin et al., 2018). Sammen vil spørsmålene da dekke et bredere aspekt av fenomenet som undersøkes, og gi en bedre indikasjon av både alvorsgrad og hyppighet (Hovdestad et al., 2015). Videre vet man at ved å planlegge undersøkelsen slik at den oppleves så konfidensiell som mulig, vil man også kunne sikre at flere ønsker å delta i slike undersøkelser (Laurin et al., 2018). Derfor blir det også sentralt hvordan en slik studie oppnår samtykke for deltakelse. Undersøkelser hvor det er krav om at foreldre samtykker til deltakelse vil kunne føre til at færre ungdommer deltar. Spesielt kan man forvente frafall av ungdom som er utsatt for ulike former for vold eller overgrep (Esbensen, Miller, Taylor, He, & Freng, 1999).

Alle disse forholdene må vi ta i betraktning når vi utformer en studie som er ment å skaffe pålitelige tall om forekomst av vold og overgrep mot barn og unge.

1.5 Ungdoms rett til selv å samtykke til deltakelse i forskning om vold og overgrep

Å inkludere barn og unge i forskning har vært praktisert i over hundre år. I løpet av den historiske utviklingen med å inkludere barn i forskning, har de vitenskapelige metodene og etiske retningslinjene variert stort. Sammenliknet med midten av 1900-tallet, er dagens forskningsetiske og -metodiske retningslinjer forankret i blant annet barn og unges menneskerettigheter om krav til for eksempel beskyttelse (artikkel 36 i FNs barnekonvensjon) og retten til å bli hørt (artikkel 12 i FNs barnekonvensjon). Prinsippet om barns rett til beskyttelse og foreldres rett til å utøve sitt foreldreskap ved å beskytte og ivareta sitt barns behov, er også ledende for norsk lovgivning som regulerer barns deltakelse i forskning og samtykkekompetanse (Warp & Skjørten, 2016). Samtidig har disse regelverkene i noe grad gått på bekostning av å inkludere barn og unge i visse typer forskning fordi foreldrene i stor grad har innflytelse over barnas deltakelse og innsyn i de svarene barnet avgir (Dyb, Hafstad, & Glad, 2016). Ifølge artikkel 12 i FNs barnekonvensjon om barns rett til å bli hørt, understreker FNs barnekomité at dette også gjelder barns deltakelse i forskning, separat fra foreldrene (Committee on the rights of the child, 2013, avsnitt 19).

Blant annet på dette grunnlaget åpnes det i den norske helseforskningslovens paragraf 17 for at barn mellom 12 og 16 år skal kunne samtykke til deltakelse i forskning på sensitive tema. Videre gis det ifølge paragraf 17 også mulighet til å nekte foreldre og andre nærstående innsyn i barnets svar hvis dette kan krenke barnets rett på privatliv og samtidig ikke gå ut over retten foreldre har til å utøve sitt foreldreansvar. Disse hjemlene i norsk lov til å på selvstendig grunnlag involvere barn og unge ned til 12 år i forskning gir muligheter til å forske på tidligere mer utilgjengelige tema i forskning på og med barn og unge. Samtidig stiller slike lover og forskrifter tydelige krav til forskningsetikk i studier der barn samtykker på egne vegne og foreldre ikke har rett til innsyn i barnets svar. Deltakelse i forskning og informert samtykke til dette hviler på fire grunnpillarer: 1) samtykket innebærer en eksplisitt handling, 2) deltakerne er på en forståelig måte informert om studien, 3) samtykket er frivillig, 4) samtykket må kunne reforhandles, altså er muligheten til å kunne trekke seg fra studien essensiell (Dyb, Hafstad, et al., 2016). Dersom disse fire prinsippene er ivaretatt på en god og alderstilpasset måte, kan fordelene ved å la barn og unge over 12 år samtykke til deltakelse i forskning veie tyngre enn ulempene. Samtidig har noen uttrykt bekymring for at barns deltakelse i forskning på vold og overgrep kan vekke

vanskelige og vonde minner hos barn med slike erfaringer, såkalt retraumatisering (Newman, Risch, & Kassam-Adams, 2006). Jensen (2012) har undersøkt dette nærmere i flere studier på traumeutsatte barn, og konkluderer med at å delta i forskning ikke kan sies å representere noe som er retraumatiserende, selv om deltakelse kan innebære opplevelsen av vonde og vanskelige følelser og tanker. Dette støttes av internasjonal forskning der det hevdes at det er misvisende å kalle de negative reaksjonene som kan oppstå hos noen barn ved deltakelse i forskning på tema som vold og overgrep for retraumatisering (Newman & Kaloupek, 2009; Newman & Kaloupek, 2004). I alt viser litteraturgjennomgangen Dyb, Hafstad, et al. (2016) har gjort på dette feltet «...at risikoen for å delta i forskning om potensielt traumatiserende hendelser er svært lav» (s. 39). Dette harmonerer godt med de krav som stilles til at forskning på ingen måte skal kunne utsette deltakerne for fare eller skade (Alderson & Morrow, 2011).

1.6 Ungdomstiden – en sentral utviklingsfase

Ungdomstiden er en fase da individet gjennomgår en rekke endringer både fysiologisk, psykologisk og sosialt. Forskning viser også at ungdomstiden innebærer et nytt mulighetsvindu for påvirkning, både i positiv og negativ forstand (Moffitt et al., 2011). Selv om fokuset i forskning i lang tid i all hovedsak har vært på sped- og småbarnstiden og behovet for tidlig innsats, styrker nyere forskning antakelsen om at også forutsetningene for utvikling i ungdomstiden er viktig for fungering i voksen alder (Moffitt et al., 2011). I denne fasen av livet avtar risikoen for visse vansker (for eksempel separasjonsangst og skolevegring), mens risikoen for andre vansker øker (f. eks., generalisert angst, sosial angst og depresjon; Meeus, 2016). Forskning har også vist at utagerende atferd og kriminell atferd går fra å øke i tidlig til midten av ungdomstiden, for deretter å avta mot slutten av ungdomstiden (Meeus, 2016). Funn fra Ungdata-undersøkelsen støtter internasjonale studier som viser en økning i depresjon og stressrelaterte psykiske og somatiske plager, samt en økning i rus(mis)bruk og kriminell atferd i løpet av ungdomstiden også blant norske ungdommer (Bakken, 2018). Ungdommene som deltok i UEVO-studien kan sies å være i en tidlig- til mellomfase av ungdomstiden, og dermed være i starten til midt i de endringene som kjennetegner denne fasen av livet. Den utvikling som finner sted i barn og ungdoms liv betegnes ofte som å foregå i en samhandling, transaksjon, mellom individet (ungdommen) og miljøet (for eksempel foreldre, venner, nabolag, skole og fritidsaktiviteter). Dette betyr at det er en gjensidig påvirkning av egenskaper ved ungdommen og det miljøet

ungdommen er en del av, på godt og vondt, som kan ses i sammenheng med den atferden, tankene og følelsene som ungdommen gir uttrykk for eller erfarer (Cicchetti & Lynch, 1993). Det er viktig at studier kan fange opp hvordan et representativt utvalg av norsk ungdom har det i en sårbar fase i livet, og hvordan dette henger sammen med deres erfaringer med vold og overgrep, men også familieklimaet mer generelt. For å kunne hjelpe ungdom på best mulig måte er det viktig å ha kjennskap til hvordan de selv oppfatter og husker hendelser i eget liv, og deres egen opplevelse av hvordan de har det nå.

1.7 Risikofaktorer forbundet med vold og overgrep

Flere tidligere omfangsstudier, både nasjonalt og internasjonalt, har identifisert en rekke risikofaktorer som kan ses i sammenheng med barns erfaring med vold og/eller overgrep. Internasjonale studier viser mange av de samme risikofaktorene for å erfare vold, overgrep og omsorgssvikt (se for eksempel (Doidge, Higgins, Delfabbro, & Segal, 2017)). En stor metaanalyse av risikofaktorer forbundet med omsorgssvikt (Mulder, Kuiper, van der Put, Stams, & Assink, 2018) viste særlig sammenheng med foreldrenes fungering, som for eksempel foreldres psykiske vansker, rusproblemer, kriminelle atferd, samt foreldrenes egne erfaringer med vold og overgrep.

En litteraturstudie av forskning på sammenhengene mellom ulike risikofaktorer og barns erfaringer med fysisk vold konkluderte med at både faktorer knyttet til foreldrene, slik som høy grad av stress hos foreldrene, eller nedstemthet og depresjon, var forbundet med en høyere forekomst av fysisk vold mot barnet. Det samme var foreldres rusproblemer, samt det å vokse opp i nabolag med sosiale vansker. Foreldres utøvelse av streng disiplin var også forbundet med fysisk vold mot barnet (Black, Heyman, & Slep, 2001). Oppsummert konkluderte Stith og kolleger (Stith et al., 2009) at barns erfaring med fysisk vold var sterkest forbundet med foreldres sinne og følelsesmessige reaktivitet, familiekonflikt og mangel på samhold i familien. For omsorgssvikt ble det funnet særlige sammenhenger med samspillet mellom foreldre og barn, hvorvidt foreldre anså barnet som en belastning, foreldres grad av stress, foreldres selvfølelse og foreldres sinne.

Både Myhre med kolleger (2015), Mossige og Stefansen (2016) samt Jernbro og Janson (2017) rapporterer høyere forekomst av vold og overgrep blant barn og ungdom som vokser opp i en familie med lavere sosioøkonomisk status, foreldre

med psykiske vansker eller rusproblemer, samt i grupper av ungdom med foreldre fra land utenfor Norge og Norden. Det samme gjelder ungdom som rapporterer å bryte med normer for kjønn og seksualitet, og ungdom med ulike funksjonsnedsettelse. I alt vet vi at mange av de samme risikofaktorene som er nevnt i dette avsnittet, sammen og uavhengig av erfaringer med vold, overgrep og omsorgssvikt, kan sette barn i fare for å utvikle dårlig psykisk og/eller somatisk helse. Det er imidlertid viktig å understreke at det er sjelden at én risikofaktor alene kan forklare barns utsatthet for barnemishandling. Snarere er det ofte en kombinasjon av ulike risikofaktorer som skaper en kumulativ risiko (Doidge et al., 2017).

Tradisjonelle modeller for å forstå barns utvikling ser på barnet som en del av et økologisk system (Bronfenbrenner, 1979). Denne forståelsesmåten har etter hvert også blitt tilpasset for å forstå barns sårbarhet når de opplever vold, overgrep og omsorgssvikt (Belsky, 1980; Sidebotham, 2001). Det vil si at barnet inngår i et oppvekstmiljø som kan forstås på flere nivåer som alle er med på å påvirke barnets utvikling på ulike måter. De aller nærmeste, daglige relasjonene som barn inngår i betegnes ofte som mikrosystem. Dette kan være venner, foreldre, og skole. Forbindelsen mellom en eller flere av disse mikrosystemene omtales som mesosystem, mens eksosystemet omfatter arenaer som barnet selv ikke direkte er en del av, men som er viktig for familien. Det kan være foreldres tilknytning til arbeidsmarkedet, familiens inntekt og sosioøkonomiske status generelt. Makrosystemet er samfunnet barnet lever i på et overordnet plan, med alt det innebærer av normer, verdier, organisering og kultur. Økologiske modeller utviklet for å forstå risikofaktorer knyttet til vold og overgrep mot barn, inkluderer også en ontogenetisk utviklingsfaktor. Med dette menes egenskaper ved foreldrene og foreldrenes oppvekst, slik som foreldres psykiske helse, forhold til rus, og egne oppveksterfaringer (Belsky, 1980; Sidebotham, 2001). Cicchetti og Carlson (1989) tar til orde for en transaksjonsmodell i forståelsen av risikofaktorer for barns utsatthet for vold og overgrep. I denne modellen forstår man barns utvikling og eventuelle erfaringer med vold, overgrep eller omsorgssvikt som en interaksjon mellom barnet, foreldrene og omgivelsene som omgir barnet og familien. I en omfangsundersøkelse som UEVO-studien, hvor vi gjør en nasjonal kartlegging av ungdommers erfaringer med vold og overgrep, vil det være mest hensiktsmessig å se på risikofaktorer innenfor det Bronfenbrenner betegner som mikrosystem, men også til dels barnets oppfattelse av sitt eksomiljø og ontogenetiske faktorer. Å kartlegge faktorer på makronivå er imidlertid vanskeligere i en selvrapportert undersøkelse blant ungdom.

1.8 Helsekonsekvenser av vold og overgrep

Vi har etter hvert fått robust kunnskap om at vold i barndommen kan sette dype og varige spor og har negative konsekvenser for helse både på kort og lang sikt. Barn som utsettes for vold har en økt risiko for å utvikle emosjonelle, atferdsmessige og sosiale vansker i tillegg til psykiske og somatiske lidelser. Psykiske helseplager hos volds- og overgrepsutsatte barn og unge som særlig har blitt fremhevet er posttraumatiske stressreaksjoner, angst, selvmordstanker og depresjon (Annerbäck, Sahlqvist, Svedin, Wingren, & Gustafsson, 2012; Gilbert et al., 2009; Trickett, Noll, & Putnam, 2011). Teicher og Samson (Teicher & Samson, 2013) anslår en mer enn dobbelt risiko for så godt som alle psykiske lidelser hos volds- eller overgrepsutsatte. De finner at slike erfaringer er med på å forklare 54 prosent av tilfellene av depresjon i befolkningen og 67 prosent av selvmordsforsøkene. Dette sett sammen med at majoriteten av alle psykiske problemer debutterer i ungdomsår (Costello, Egger, & Angold, 2005; Kessler et al., 2009), gjør at tidlig innsats for å forhindre at barn blir utsatt for vold er viktig i et folkehelseperspektiv. Vansker hos barn og ungdom som har opplevd vold og overgrep er imidlertid ikke nødvendigvis av en karakter som tilfredsstillende kriteriene for en diagnose, men kan være mer uspesifikke og mangfoldige. Mange kan i større grad oppleve vansker med læring og skole, vansker med relasjoner og atferdsvansker som selvskading, rusmisbruk, seksuell risikofull atferd og annen risiko- og selvdestruktiv atferd (Annerbäck et al., 2012; Breslau et al., 2014; Jaffee, 2017; Jonkman, Verlinden, Bolle, Boer, & Lindauer, 2013; Norman et al., 2012; Trickett et al., 2011). I tillegg har forskning vist at voldseksponering i barndommen viser en sammenheng med økt risiko for å oppleve andre overgrep senere i livet (Finkelhor et al., 2007; Myhre et al., 2015; Ports, Ford, & Merrick, 2016; Thoresen & Hjemdal, 2014).

I tillegg til de klare negative konsekvensene for psykisk helse har det i en rekke studier blant voksne de senere år også blitt fastslått at det er en klar og sterk sammenheng mellom negative barndomserfaringer, som voldserfaringer, og risiko for fysiske sykdommer og helseplager gjennom livsløpet (Anda et al., 2006; Gilbert et al., 2009; Tomasdottir et al., 2015). Studier med ungdom peker i samme retning. Det er blant annet funnet høyere forekomst av plager som hodepine, søvnvansker, svimmelhet, magesmerter, ryggsmarter og dårlig appetitt (Annerbäck et al., 2012; Bonvanie, van Gils, Janssens, & Rosmalen, 2015; Jernbro, Svensson, Tindberg, & Janson, 2012; Stensland et al., 2014; Tietjen et al., 2015).

Forskning har også vist at det å bli utsatt for ulike typer av vold, enten man opplever flere hendelser på samme tid eller på ulike tidspunkter i oppveksten, synes å gi en kumulativ effekt av stress som utgjør en særlig risiko for utvikling av helseplager av alle typer (Aho, Proczkowska-Björklund, et al., 2016; Annerbäck et al., 2012; Edwards, Holden, Felitti, & Anda, 2003; Finkelhor et al., 2007; Ford, Elhai, Connor, & Frueh, 2010; Kessler et al., 2010; Turner, Finkelhor, & Ormrod, 2010). Flere har videre undersøkt mønstre av voldsutsatthet og sammenhenger med vansker. Det er funnet størst vansker for dem som er utsatt for seksuelle og emosjonelle overgrep i barndommen, og særlig i sammenheng med andre negative barndomserfaringer (Debowska, Willmott, Boduszek, & Jones, 2017; Finkelhor, Ormrod, & Turner, 2009; Ford et al., 2010; Messman–Moore & Bhuptani, 2017). Vi vet også at konsekvensene kan forverres av at barnet eller ungdommen opplever vold og overgrep over tid, i nære relasjoner, og i forbindelse med sin omsorgssituasjon (Alisic et al., 2014; Annerbäck et al., 2012; Kendall-Tackett, 2002).

Disse funnene fra kliniske og epidemiologiske undersøkelser understøttes av et større antall studier som har dokumentert biologiske funn som kan settes i sammenheng med symptomer og vansker hos barn utsatt for mishandling og omsorgssvikt. Det er vist at utviklingen av hjernen påvirkes, og at det kan oppstå endringer i organsystemene og den nevrokjemiske balansen som regulerer kognisjon, emosjoner, humør, personlighet og atferd i tillegg til fysiologiske prosesser i kroppen (Heim & Nemeroff, 2001; Teicher & Samson, 2013; Teicher, Samson, Anderson, & Ohashi, 2016; Toth & Cicchetti, 2013).

I mange av studiene som har vist negative helsekonsekvenser av vold og overgrep i barndommen har deltakerne vært eldre ungdommer eller voksne. I denne studien har vi hatt muligheter til å undersøke helse og fungering sett i sammenheng med volds- og overgrepserfaringer hos yngre ungdom. Dette vil gi ny og nyttig kunnskap ikke minst ut fra et forebyggingsperspektiv, der tidligere identifisering og innsats både vil minske den enkeltes belastning, men også ha et potensial for å forebygge utviklingen av helseproblemer i et befolkningsperspektiv.

1.9 Får ungdom hjelp når de har opplevd vold eller overgrep?

Mens barn er små vil det som regel være foreldrene og ikke barnet selv som styrer hvorvidt og hvilken helsehjelp barnet får (Powell & Appleton, 2012). Når en spør om barn og unges erfaringer med å søke hjelp, og opplevelser med hjelpeapparatet, vil disse derfor i stor grad være knyttet til hvilken helsehjelp foreldrene eller andre voksne har søkt på vegne av barnet, og videre de voksnes vurderinger og prioriteringer. Selv om foreldrene for de fleste fortsatt vil være de viktigste støttespillerne når det gjelder å få hjelp, er ungdomstiden en overgangsperiode med økende uavhengighet fra foreldre, også når det gjelder ansvar for egen helse. Dette gjenspeiler seg også i loven, som sier at fra fylte 12 år skal hjelpeapparat, inkludert helsetjenesten, legge stor vekt på det barnet mener i saker som handler om dem, og informasjon skal ikke gis til foreldrene eller andre med foreldreansvaret når pasienten av grunner som bør respekteres, ikke ønsker dette (Pasient- og brukerrettighetsloven § 3–4). Ved fylte 16 år er barnet helserettslig myndig, og kan motta helsehjelp uavhengig av foreldrenes ønske. Ungdom har da rett til å nekte foreldrene innsyn i at det har mottatt helsehjelp så lenge det ikke er helt nødvendig at foreldrene får kjennskap til dette for at de skal kunne ta vare på barnet (Pasient- og brukerrettighetsloven § 3–4). Det å selvstendig kunne søke hjelp er av spesiell betydning for ungdom som lever i familier der de voksne enten ikke evner å se den unges behov eller mangler vilje til å søke hjelp for barnet. Barn og ungdom som utsettes for vold i hjemmet vil ofte være i en slik situasjon. Det er ofte ikke før de blir eldre at de forstår at det de blir utsatt for er galt, og at de har en reel mulighet å søke hjelp på egen hånd (Rett og sikkert, Forandringsfabrikken (2019)).

Mange unge betror seg om problemer og bekymringer til venner, og noen til andre voksne (for eksempel Jernbro & Janson, 2016; Lahtinen, Laitila, Korkman, Honkalampi, & Ellonen, 2018). Men dersom slike betroelser skal lede til mer systematisk hjelp, forutsetter det at ungdommen i neste instans kommer i kontakt med hjelpeapparatet. For at dette skal skje, må de som mottar slike betroelser oppfatte situasjonen som så alvorlig at foreldrene, eller barnevernstjenesten dersom det er tvil om foreldrenes omsorgsevne, blir informert. Samtale med helsesøster i 8. klasse vil for de fleste være første gang de møter helsepersonell uten at foreldrene er til stede og involvert. Muligheten for å oppsøke helsesøster vil også ved siden av å søke råd og hjelp hos lærere og skolepersonell være det mest tilgjengelige tilbudet for yngre ungdommer til å be om hjelp på eget initiativ.

Når vi i denne undersøkelsen ønsker å studere ungdommenes erfaringer med å få hjelp har vi derfor lagt vekt på om de har noen voksne de kan betro seg til, hva som gjør at de kan betro seg til voksne og om de har gjort seg noen erfaringer med å snakke med voksne. Videre har vi spurt mer inngående om hvilke erfaringer de har med skolehelsetjenesten, med ikke spurt systematisk om andre deler av hjelpeapparatet.

1.10 Rapportens oppbygning

Denne rapporten består av totalt 18 kapitler. Det første kapittelet beskriver bakgrunnen for undersøkelsen, kunnskapsgrunnlaget vi har om vold og overgrep mot barn i dag, og hvilke kunnskapshull denne undersøkelsen skal fylle. Det som er nytt og unikt med UEVO-studien, er at barn og unge får muligheten til selv å samtykke til deltakelse, og at deltakelse derfor ikke er begrenset av foreldres samtykke. Dette er derfor drøftet i kapittel I.

Det andre kapittelet beskriver datagrunnlaget og fremgangsmåten vi har benyttet for å fremskaffe data. Kapittel 3 er en beskrivelse av hvem som svarte på undersøkelsen, altså utvalget av ungdom som deltok. Kapitlene 4–13 beskriver resultatene som fremkommer i undersøkelsen, sammen med en beskrivelse av fenomenene som blir undersøkt. Vold og overgrep er fenomener som det er vanskelig å måle, og det vil alltid være en viss uenighet om hvordan man skal definere og forstå disse begrepene. Det er derfor viktig at leseren har en god forståelse av hvordan disse begrepene er forstått og brukt i denne undersøkelsen. Rapporten er derfor bygd opp slik at beskrivelsen og definisjonen av fenomenene alltid kommer på starten av kapitlene som beskriver resultatene.

Hvert resultatkapittel starter med en visuell fremstilling av de mest sentrale funnene. Dersom du er interessert i hovedresultatene, er disse bildesidene ment til å oppsummere dette. De som ønsker flere detaljer om resultatene, vil finne disse utover i de ulike resultatkapitlene. Resultatkapitlene 4–10 om vold, overgrep og krenkelser, sammenhenger mellom utsatthet og risikofaktorer, helse og livskvalitet og barn og unges erfaringer med å søke og få hjelp utgjør hoveddelen av denne rapporten. Kapitlene 14–18, altså siste delen av rapporten, inneholder en oppsummering og drøfting av funnene, samt anbefalinger for forebygging, prioriteringer og videre kunnskapsutvikling på feltet, basert på funnene som fremkommer i undersøkelsen.

2 Datagrunnlag og fremgangsmåte

2.1 Utvelgelse av skoler

Grunnlaget for undersøkelsen er et landsrepresentativt utvalg av ungdomsskoleelever i alderen 12 til 16 år. Størrelsen på utvalget er valgt ut fra flere forhold, blant annet hvor sjeldne fenomener vi ønsket å estimere forekomsten av, og hvilken svarprosent vi forventet å oppnå. Alvorlig vold og overgrep mot barn og ungdom i Norge er fenomener som krever store utvalg dersom man vil unngå for stor usikkerhet i funnene.

For å kunne estimere forekomsten av fenomener som forekommer hos 1–2 % av utvalget innenfor en usikkerhetsmargin på $\pm 0,5$ %, beregnet vi at det ville være nødvendig med et utvalg bestående av minimum 8 300 ungdommer som besvarte spørreskjemaet. I utregningen tok vi også høyde for en svarprosent på 75–80 %, tilsvarende tidligere skolebaserte undersøkelser. Det var derfor behov for et bruttoutvalg på minimum 11 000 elever.

Det ble trukket et klyngeutvalg av norske ungdomsskoler. Utvelgelsen av skoler har foregått på en slik måte at deltakerne i studien så langt som mulig er representative for norske ungdommer i samme aldersgrupper. Det fins per i dag 1264 offentlige og private skoler i Norge med ungdomsskoletrinn. Disse skolene ble gruppert inn i 15 strata (grupper) basert på følgende plan: Fem geografiske regioner (region 1: Oslo, region 2: Oslos omegn, region 3: Øst- og Sørlandet, region 4: Vestlandet, region 5: Midt- og Nord-Norge), med tre grupper i hver region basert på skolestørrelse (gruppe 1: 0–50 elever, gruppe 2: 51–200 elever, 3: gruppe 201 og flere elever). Videre ble det trukket ut ungdomsskoler med høy og lav andel av elever med innvandringsbakgrunn for å sikre at andelen av elever med slik bakgrunn var lik andelen i populasjonen. Trekningen ble foretatt av Statistisk sentralbyrå (SSB). Spesialskoler ble ekskludert på grunn av undersøkelsens format.

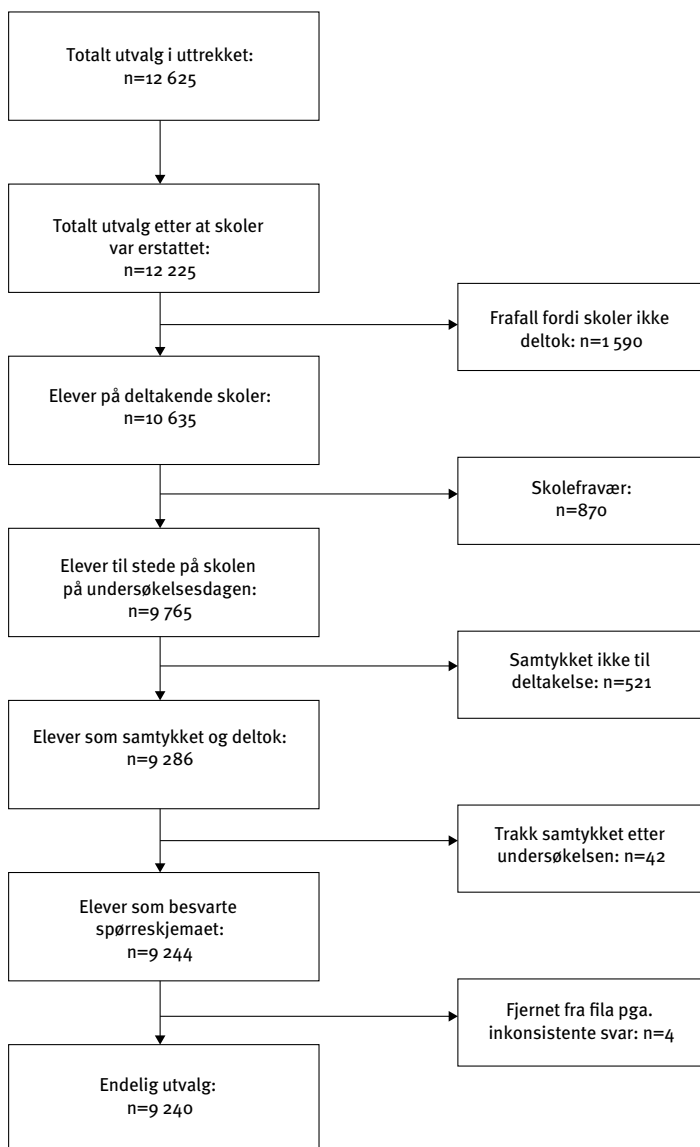
2.1.1 Deltakelse og frafall

Det endelige utvalget besto av 9 244 elever som samtykket til deltakelse og besvarte spørreskjemaet – 94,6 % av dem som var til stede på skolene på undersøkelsesdagen og 91,6 % av alle elevene som gikk på de deltakende skolene.

Totalt 86 skoler med til sammen 12 625 elever var med i SSBs uttrekk, og utgjorde bruttoutvalget i denne undersøkelsen. Ni skoler takket nei tidlig i rekrutteringsprosessen, og ble erstattet av skoler fra erstatningsutvalget. Etter erstatning, endte det totale antall elever i hovedutvalget på 12 225, og det er dette utvalget vi regner som bruttoutvalget. Det endelige utvalget som besvarte spørreskjemaet besto av 9 244 elever. Dette gir en samlet svarprosent på 75,5 % ut fra bruttoutvalget.

Frafall er vist i flytdiagrammet i figur 1. I all hovedsak skjedde frafall på skolenivå, og skyldtes at skoler som tidligere hadde takket ja, trakk seg kort tid før datainnsamling og dermed ikke ble erstattet. I noen tilfeller skyldtes dette sykemelding blant sentrale personer på skolen, at helsesøster sluttet på skolen, uforutsette hendelser blant skolens elever, eller at skolen ombestemte seg med hensyn til deltakelse. I alt 70 skoler med totalt 10 635 elever endte opp med å gjennomføre undersøkelsen. På disse skolene var en del elever borte på gjennomføringsdagen, mens noen få hadde bedt om å få slippe å delta. Det var også noen få klasser som ikke fikk gjennomført på grunn av uforutsette endringer i skolehverdagen, eller på grunn av tekniske problemer med skolenettverket eller innloggingsløsningen. Dermed var det 9 765 elever som endte opp med å logge inn, og fikk muligheten til å samtykke til deltakelse. Av disse samtykket 9 286 elever til deltakelse. 42 av disse trakk samtykket sitt underveis eller rett etter undersøkelsen, og fikk svarene sine slettet.

Figur 2.1. Flyttdiagram over utvalget og årsaker til frafallet

2.1.2 Representativitetssjekk

For å undersøke om det endelige utvalget kan sies å være representativt for den norske populasjonen av ungdomsskoleelever, sammenlignet vi vårt utvalg opp mot befolkningsdata med utgangspunkt i noen sentrale bakgrunnsvariabler (hentet fra <https://www.ssb.no/statbank>; <https://skoleporten.udir.no/oversikt/oversikt/grunnskole/nasjonalt>). Vi fant ingen signifikante forskjeller mellom utvalget og populasjonen utvalget var rekruttert fra når det gjaldt variabler som alder, kjønn og etnisk opprinnelse/nasjonalitet hos foreldre. For en mer detaljert oversikt over tall og sammenligningsvariabler, se Appendix 1.

2.2 Spørreskjemaet

Undersøkelsen var digital, og spørsmålene ble besvart på PC eller nettbrett. Et slikt digitalt spørreskjemaformat er fleksibelt, og gir mulighet for tilpassede oppfølgingsspørsmål for deltakere som har erfaringer med vold eller overgrep. Spørreskjemaet besto av fem ulike tematiske deler:

- 1) bakgrunnsopplysninger
- 2) erfaringer med vold og overgrep (herunder fysisk vold, psykisk vold, seksuelle overgrep fra voksne og jevnaldrende, og omsorgssvikt)
- 3) helse, trivsel og livskvalitet
- 4) erfaringer med å søke hjelp
- 5) daglig fungering, skole og søvn

Alle delene er nærmere beskrevet nedenfor. Ved utvelgelse av spørsmål la vi vekt på å spørre så konkret som mulig, og å fange opp de alvorligste formene for vold og overgrep. De ulike formene for vold måles ved hjelp av hele eller deler av kjente og validerte måleinstrumenter. Flere av måleinstrumentene som fins per i dag er utviklet for voksne respondenter, og det har i prosessen med å utvikle dette prosjektet vært nødvendig å tilpasse noen av spørsmålene til aldersgruppen vi er interessert i. Denne tilpasningen har i stor grad foregått gjennom pilotundersøkelser, og gjennom samarbeid med ungdommene i prosjektets ekspertpanel (se avsnitt 2.6 for en nærmere beskrivelse av ekspertpanelets rolle).

2.2.1 Fysisk vold

For å kartlegge hvor mange av ungdommene som har opplevd vold hjemme, stilte vi seks konkrete spørsmål om ulike voldshendelser. Spørsmålene om fysisk vold er basert på formuleringer brukt i Parent-Child Conflict Tactics Scale (PCCTS; (Straus,

Hamby, Finkelhor, Moore, & Runyan, 1998), og tilpasset fra en norsk (Myhre et al., 2015) og en svensk (Jernbro & Janson, 2016) omfangsstudie på samme tema. Svaralternativene og tidsrommet for når volden har skjedd er i UEVO-studien et livsløpsperspektiv, og vi har utelukkende spurt ungdom om fysisk vold i hjemmet. De tre første spørsmålene som ble stilt beskriver mindre alvorlig fysisk vold, altså voldshandlinger der skadepotensialet er relativt sett mindre enn for mer alvorlige former for fysisk vold. Spørsmålene som omhandlet mindre alvorlig fysisk vold var hvorvidt ungdommen var blitt kløpet/lugget, ristet/dyttet voldsomt eller slått med flat hånd. De mer alvorlige formene for fysisk vold ble kartlagt ved å spørre om ungdommen var blitt slått med knyttneve/hard gjenstand, blitt sparket eller banket opp. Deltakerne ble bedt om å angi hvor hyppig de hadde opplevd de ulike formene for fysisk vold av en voksen hjemme i oppveksten på en 4-punktsskala fra 0 som tilsvarer «aldri» til 3 som tilsvarer «ofte». Dersom ungdommen svarte at han eller hun hadde opplevd en eller flere former for fysisk vold, ble en rekke oppfølgingsspørsmål stilt, om alder da volden først skjedde, om det har skjedd i løpet av det siste året, hvem som utøvde, hvorvidt man har betrodd seg til andre om volden, samt om legehjelp var nødvendig.

2.2.2 Psykisk vold

Åtte spørsmål om ulike former for psykisk vold inngikk i nettskjemaet. Spørsmålene beskrev erfaringer som det å bli gjort narr av på en sårende måte, at en av foreldrene hadde truet med å gå fra eller sende bort barnet, truet med å slå eller skade, å bli låst inne i eller ute fra hjemmet eller trusler om å skade et kjæledyr. Ungdommene ble bedt om å angi hvor hyppig de har opplevd ulike former for psykisk vold av en voksen hjemme i oppveksten på en 4-punktsskala fra 0 som tilsvarer «aldri» til 3 som tilsvarer «ofte». Spørsmålene om psykisk vold var inspirert av påstander brukt i Parent-Child Conflict Tactics Scale (Straus et al., 1998) og tidligere studier (f. eks., Jernbro & Janson, 2016; Myhre et al., 2015). Disse spørsmålene er også stilt i et livsløpsperspektiv. Dersom ungdommen oppga minst en hendelse av psykisk vold, fikk vedkommende oppfølgings-spørsmål knyttet til hvorvidt det har det siste året (siste 12 måneder) og hvilke(n) omsorgsgiver(e) som utøvde denne volden mot ungdommen. Som beskrevet i innledningens kapittel 1.7 bruker vi begrepet psykisk vold når det danner seg et mønster av handlingene, altså at dette skjer gjentatte ganger. I analysen kaller vi det derfor psykisk vold når handlingene har blitt gjentatt mer enn én gang, altså «noen ganger» eller «ofte».

2.2.3 Seksuelle overgrep og seksuelle krenkelser

Seksuelle krenkelser og overgrep ble målt med 12 konkrete spørsmål. Seks omhandlet overgrep fra voksne og seks fra jevnaldrende. Spørsmålene omhandlet ufrivillig kyssing, å bli vist andres private kroppsdeler, å bli bedt om å vise egne private kroppsdeler, om å bli berørt på egne kjønnsorganer eller å måtte berøre andres og hvorvidt de har hatt samleie eller måttet være med på samleielignende handlinger. Når ungdommene ble spurt om krenkelser og overgrep fra jevngamle, ble det i spørsmålet beskrevet at dette gjaldt ufrivillige seksuelle interaksjoner med jevngamle. Når overgrep fra voksne er gjenstand for kartlegging, blir ikke frivillighet vektlagt, da all seksuell omgang med barn under 16 år er å anse som et overgrep fra voksne. Alle påstander besvares på en 4-punktsskala fra «aldri» til «mange ganger». Spørsmålene er inspirert av tilsvarende spørsmål i en ungdomsundersøkelse om vold og overgrep i Norge (Mossige & Stefansen, 2007), men tilpasset denne undersøkelsens aldersgruppe i tråd med den svenske undersøkelsen «Våld mot barn» (Jernbro & Janson, 2016). Samtidig har vi foretatt noen endringer, blant annet skilt mellom overgrep fra voksne, jevngamle og seksuelle erfaringer på nettet. Begreper som sex og private deler er definert for ungdommene som henholdsvis «fingret, slikket, sugd, samleie» og «tiss, rumpe, pupper». Ved minst ett ja-svar på spørsmålene om seksuelle overgrep/krenkelser stilles en rekke oppfølgingsspørsmål. Om dette hadde skjedd siste år, når det skjedde første og siste gang dersom ungdommen hadde opplevd flere hendelser, og hvem som var utøver. Dersom ungdommen indikerte å ha opplevd overgrep/krenkelser som innebar berøring eller samleie, ble deltakeren spurt om han/hun ble undersøkt av lege i etterkant av overgrepet, og i så fall om den som undersøkte visste hva som hadde skjedd. Videre ble det spurt om ungdommen hadde fortalt det til noen og hvorvidt hendelsen(e) ble anmeldt til politiet.

Siden erfaringer med uønskede seksuelle hendelser ofte forbindes med ubehag og skam, og på bakgrunn av tilbakemeldinger etter pilotering av spørsmål, har vi i tillegg et siste spørsmål til alle deltakere der man kan gi til kjenne at man har opplevd ubehagelige seksuelle erfaringer, men ikke ønsker å utdype. Dette spørsmålet kommer til sist, der de som eventuelt har unnlatt å svare ærlig på de foregående spørsmålene har en mulighet til å svare ja på erfaringer med uønskede seksuelle hendelser/overgrep, uten å måtte gå i detalj på sine erfaringer.

2.2.4 Å oppleve vold mellom familiemedlemmer

Seks spørsmål ble stilt om ungdommen har opplevd (sett eller hørt) at henholdsvis mor eller far har blitt utsatt for vold. Disse spørsmålene er alle fra UngVold (Mossige & Stefansen, 2016). Ungdommen blir spurt om både psykisk vold mot foreldrene (skjelle ut eller gjøre narr av) og fysisk vold (dyttet/ristet voldsomt, blitt slått, fått bank/juling, utsatt for noe annet voldelig). Svaralternativene aldri (0) til ofte (3) gis for hver påstand. Dersom ungdommen har svart bekreftende, stilles det i likhet med de andre voldsvariablene oppfølgingsspørsmål. Oppfølgings-spørsmålene omhandler hvem som gjorde dette mot mor/far, med mulighet for flere kryss. Siste oppfølgingsspørsmål er om ungdommen har vært vitne til dette i løpet av de siste 12 månedene. I tillegg ble de spurt om de noen gang hadde sett at en voksen i familien har slått noen av ungdommens søsken. I tillegg til å spørre om vold mot foreldre eller søsken, stilte vi også et spørsmål om hvorvidt ungdommen hadde sett noen voksne hjemme slå familiens kjæledyr.

2.2.5 Omsorgssvikt

For å kartlegge omsorgssvikt har vi benyttet Finkelhor et al. (2007) Juvenile Victimization Questionnaire (JVQ) modul B, item M3 om omsorgssvikt som et utgangspunkt. Vi har brukt oversettelsen til Jernbro and Janson (2016), men samme skala er brukt av flere norske studier som Ung-HUNT4 og NKVTS' omfangsundersøkelse om vold og overgrep blant unge (Myhre, Thoresen & Hjemdal, 2015). I motsetning til originalen i JVQ, splittes spørsmål M3 opp i flere spørsmål i UEVO-studien. I tillegg har Jernbro og Janson (Jernbro & Janson, 2016) lagt til noen flere spørsmål som vi også har valgt å ta med. Spørsmålene kan sies å beskrive situasjoner av både psykisk og fysisk omsorgssvikt. Den fysiske omsorgssvikten ble kartlagt med påstander som: «Jeg måtte legge meg sulten», «Jeg måtte gå i skitne klær», «Foreldrene mine har vært så påvirket av alkohol, narkotika eller piller at de ikke kunne ta vare på meg». Disse påstandene inngikk i kartlegging av psykisk omsorgssvikt; «Noen i familien min fikk meg til å føle meg verdifull» og «Jeg har følt at noen var glad i meg». Alle påstander ble besvart på en 5-punktsskala der 0 tilsvarer aldri og 4 veldig ofte/alltid.

2.2.6 Sosial kontroll

Spørsmålene om ungdommenes opplevelse av sosial kontroll fra foreldrene er til dels hentet fra den svenske Socialstyrelsens rapport «Frihet och ansvar» (2007). Samme spørsmål er også brukt av Jernbro og Janson i deres svenske undersøkelse. I tillegg har vi utviklet to spørsmål i samråd med norske fagpersoner som jobber i dette feltet. Vi har spurt ungdommen om de får velge om de skal ha

kjæreste, og om de må ha følge av en voksen eller eldre søsken når de er ute på fritiden. To spørsmål om sosial kontroll via mobiltelefon, sosiale medier eller utenfor nettet fra STIR-undersøkelsen ved NKVTS (Barter et al., 2017; Hellevik & Øverlien, 2016) er også innlemmet i spørsmålene om sosial kontroll.

Spørsmålene omhandler hvordan ungdommene har det hjemme og hva de får gjøre på fritiden. Påstandene var positivt formulert og handlet om hvorvidt de selv får velge på de ulike områdene omtalt ovenfor. Ungdommene svarte på påstandene på en skala fra 0 («stemmer veldig bra») til 3 («stemmer veldig dårlig»). Negativ sosial kontroll på de ulike områdene av ungdommens liv ble definert dersom ungdommen svarte «stemmer dårlig» eller «stemmer veldig dårlig» på den enkelte påstand. Som nevnt over, er dette i tråd med hvordan dette fenomenet har blitt operasjonalisert i tidligere studier.

2.2.7 Seksuelle erfaringer på nett

I undersøkelsen er det seks spørsmål om seksuelle erfaringer på nett som er hentet til dels fra Jernbro and Janson (2016) undersøkelse, og til dels basert på egenformulerte spørsmål. Disse spørsmålene omhandler hvorvidt ungdommen har blitt invitert til sexprat på nett, fått tilsendt bilder av andres private kroppsdeler, blitt bedt om å sende bilder av egne private kroppsdeler, har sendt bilder av egne private kroppsdeler, fått spredd nakenbilder eller video av seg selv på sosiale medier eller hatt sex med seg selv (onanert eller befølt seg selv) mens noen så på over internett/sosiale medier. Alle spørsmål besvares på en skala fra 0 (aldri) til 3 (mange ganger). De som har svart bekreftende på minst én av påstandene, får oppfølgingsspørsmål som handler om hvorvidt hendelsen har skjedd i løpet av siste 12 måneder, om ungdommen har fortalt det til noen. Hvis de ikke har fortalt, har de også mulighet til å oppgi hvorfor. Vi spør også om hendelsen ble anmeldt til politiet. Vi har ikke spurt hvem utøver var. Dette valget er tatt bevisst da mange seksuelle interaksjoner på nett skjer uten at identiteten til motparten er kjent fordi han eller hun kan utgi seg for å være en annen enn den han/hun er.

2.2.8 Helse og livskvalitet

I kartlegging av psykisk helse ble Hopkins' Symptom Checklist (HSCL) kortversjon med 10 spørsmål benyttet. Denne sjekklisten er et reliabelt og validert mål på psykisk helse (Strand, Dalgard, Tambs, & Rognerud, 2003). Sjekklisten har også oppnådd god validitet og reliabilitet blant ungdom og minoriteter. Svarene gis på en 4-punktsskala fra «ikke plaget» til «veldig plaget».

For å kartlegge kroppslige plager benyttes Children's Somatic Symptoms Inventory (CSSI-8; (Walker, Beck, Garber, & Lambert, 2008)). Åtte påstander dekker plager som mageknip, smerter i hode, korsrygg, armer eller ben. Opplevelsen av svimmelhet, rask hjerterate, kvalme og mageproblemer og opplevelsen av kraftløshet. Svar avgis på en 4-punktsskala fra «ikke plaget» til «veldig mye plaget».

Livskvalitet er undersøkt ved å benytte KIDSCREEN-10 (Ravens-Sieberer et al., 2010). Spørsmålene handler for eksempel om hvorvidt man har følt seg ensom, hatt det gøy med venner, følt seg frisk, følt seg rettferdig behandlet hjemme og følt at man får det til på skolen. De ni første spørsmålene rangeres på en skala fra 1–5, der 1 er «aldri» og 5 er «alltid». Den siste påstanden om fungering på skolen er rangert fra 1–5, der 1 er «ikke i det hele tatt» og 5 er «i høy grad».

2.2.9 Erfaringer med å søke hjelp

Dersom deltakerne svarte bekreftende på noen av spørsmålene om vold, seksuelle overgrep, eller å ha vært vitne til vold, fikk de spørsmål knyttet til å søke hjelp. Vi spurte de eksponerte ungdommene om de noen gang hadde oppsøkt profesjonell hjelp for det de hadde opplevd. Hvis nei, fikk de velge mellom en rekke påstander som beskrev grunner til at de ikke har valgt å be om slik hjelp. Noen av alternativene var som følger: redd for ikke å bli trodd, redd for at foreldrene skulle få vite om det, følte skam for det som hadde skjedd, følte skyld for det som hadde skjedd, hadde ikke behov for å fortelle, eller redd for innblanding fra barnevernet. Disse spørsmålene er hentet fra artikkelen «Ethnic differences in help-seeking behaviour following child sexual abuse: a multi-method study» (Okur, van der Knaap, & Bogaerts, 2016) og oversatt til norsk av prosjektgruppen.

To spørsmål ble brukt for å kartlegge sosial støtte i ungdommens umiddelbare omgangskrets. Det ene spørsmålet er hentet fra Jernbro og Janson (2016) og det andre spørsmålet er hentet fra Ungdata-undersøkelsen (Bakken, 2018). Spørsmålene handlet om hvorvidt ungdommen opplever at de har noen å snakke med dersom de føler seg nedfor eller trist, og i så fall hvem dette er. Vi spurte også om ungdommen kjenner noen voksne de stoler på som de kan snakke med dersom de skulle oppleve noe vanskelig hjemme. På dette spørsmålet var svaralternativene «ja» og «nei», med en rekke alternativer for hvem disse menneskene er dersom svaret var «ja».

2.2.10 Skolefravær og søvn

Det ble stilt fire spørsmål knyttet til skolefravær de siste to ukene. Spørsmålene knyttet seg til hvor mange dager elevene hadde vært borte fra skolen de siste 14 dagene grunnet henholdsvis sykdom, engstelse, skulking eller at foreldrene ønsket at ungdommen ble hjemme av ulike årsaker.

For å kartlegge søvn og eventuelle søvnproblemer stilte vi en rekke spørsmål som kartlegger vanlige søvnforstyrrelser, for eksempel vansker med å sovne om kvelden, nattlige oppvåkninger og hvorvidt dårlig søvn har ført til vansker med å fungere optimalt på dagtid. Spørsmålene var like dem som ble benyttet i Ung-HUNT-undersøkelsen, og ble besvart på en skala fra «aldri», «av og til» til «minst 3 ganger i uken».

2.3 Den praktiske gjennomføringen

Undersøkelsen ble gjennomført i ungdomsskoler i skoletiden. Nedenfor beskriver vi hvordan vi gikk frem for å rekruttere skoler, hvordan vi forberedte skolene på å gjennomføre undersøkelsen, hvordan vi informerte elevene om undersøkelsen, hvordan data ble samlet inn, og hvordan vi la til rette for gjennomføring og oppfølging av elevene.

2.3.1 Rekruttering

Rekruttering av skoler foregikk i samarbeid med daværende Barne- og likestillingsdepartementet (BLD) og Kunnskaps- og inkluderingsdepartementet (KD). I forkant av vår kontakt med skolene, gikk det ut en anbefaling fra BLD og KD om at skolene burde prioritere undersøkelsen (Appendix 2). Kommunene er skoleeiere, og vi sendte derfor ut forespørsel til alle de 66 kommunene med skoler i uttrekket om støtte til å gjennomføre undersøkelsen ved de aktuelle skolene (Appendix 3). Hensikten var å forankre prosjektet i kommunen, og øke sjansen for at undersøkelsen ble prioritert i en travel skolehverdag. Vi vet fra andre skolebaserte undersøkelser at deltakelsen blant skoler har gått ned i løpet av de siste 20 årene, blant annet på grunn av et stadig økende omfang av undersøkelser som gjennomføres i skolene, og at skolene derfor har behov for å prioritere. Høy deltakelse var essensielt for at undersøkelsen skulle frembringe representative forekomsttall. Av de 66 kommunene vi kontaktet, ga 61 kommuner støtte til sine skolars deltakelse. To av kommunene lyktes vi ikke å få kontakt med, mens de resterende tre kommunene ikke ønsket å legge føringer på skolene og heller lot det være opp til den enkelte rektor å avgjøre om de skulle prioritere undersøkelsen.

Den første kontakten med skolene gikk ut som e-post til rektorene, hvor vi orienterte om formålet med undersøkelsen og gjennomføringen (Appendix 4). Videre ba vi rektor ved skolene som ønsket å delta, utpeke en kontaktperson ved skolen som kunne være bindeledd mellom NKVTS og skolen og ha ansvaret for gjennomføringen av undersøkelsen. E-posten ble fulgt opp med en telefonoppringning. Skoler som bekreftet deltakelse, fylte så ut et kontaktskjema med en del praktisk informasjon om skolen, som kontaktperson for undersøkelsen, hvorvidt elevene ved skolen hadde tilgang til PC/nettbrett og hvorvidt skolene benyttet Feide som innloggingsløsning.

Informasjon om undersøkelsen ble gitt i god tid (cirka to uker) før gjennomføringen. Elevene kunne da tenke seg om og på selvstendig grunnlag avstå fra å samtykke om de ønsket det. Skolen informerte elevene muntlig om undersøkelsen i forbindelse med utdeling av informasjonsskrivene. Vi ba skolene om at den muntlige informasjonen ble holdt innenfor rammene av informasjonsskrivet, og at det var viktig at skolene ikke overtalte eller på noe vis utøvde press på elevene for å delta. Deltakelse skulle oppleves reelt frivillig. Når en undersøkelse gjennomføres i klasserommet, slik som denne, er det spesielt viktig å presisere frivillighet, siden situasjonen i seg selv kan oppleves som lite frivillig. Samtidig var det viktig at så mange som mulig deltok, fordi undersøkelsen ellers ikke ville kunne fremskaffet reelle omfangstall. Det var derfor sentralt å sørge for at alle potensielle deltakere fikk god, grundig og nyansert informasjon før de tok stilling til om de ville delta eller ikke.

Alle de deltagende skolene ble bedt om å informere om undersøkelsen på foreldremøte. Dersom skolene ikke fikk til dette, ble de anbefalt å legge ut informasjon på klassens halvårsplan eller på skolens nettside. Hensikten var å gi foreldre informasjon om at undersøkelsen ville bli gjennomført, samtidig som at informasjonen ikke skulle være så detaljert at foreldre kunne forhindre deltakelse. Det ble derfor i denne informasjonen ikke angitt tidspunkt for gjennomføring.

2.3.2 Opplæringsseminar for skoler og skolehelsetjenesten

En sentral del av beredskapsplanen til prosjektet innebar å involvere skolehelsetjenesten ved hver av de deltagende skolene. Kontaktperson og helsesøster ved alle de deltagende skolene skulle utgjøre et kontakt- og datainnsamlingsteam ved skolen, og begge ble invitert til å delta på et en dags opplæringsseminar i forkant av undersøkelsen. Seminaret hadde to hensikter:

- 1) å gjøre teamet kjent med undersøkelsen, rutiner for datainnsamling, og viktigheten av gjennomføre undersøkelsen etter planen
- 2) å styrke kontaktteamets kompetanse og trygghet ved å gi informasjon om vold og overgrep, gjeldende lovverk og hvordan møte ungdom som har vært utsatt for vold eller overgrep

I forbindelse med disse seminarene opprettet vi et samarbeid med Statens Barnehus i de tre regionene hvor vi holdt seminar. Fagfolk ved Statens Barnehus har spisskompetanse på vold og overgrep. De har også status lokalt, og kan bidra til trygghet med tanke på senere kontakt fra skolene. På seminaret holdt de et innlegg om hva som kjennetegner vold og overgrep mot barn, samtaler med barn og ungdom om disse temaene, samt hvilke ressurser som er tilgjengelige for voksne hjelpere som møter barn og ungdom med slike erfaringer eller er bekymret for en elev. Seminaret ble arrangert i Trondheim, Bergen og Oslo. Planen var å gjennomføre seminaret også i Bodø og Tromsø, men påmeldingen fra skoler i nord-regionen var så lav at disse to seminarene måtte utgå. Kontaktpersoner og helsesøstre fra disse regionene som likevel ønsket å delta, kom til seminaret i Oslo eller Trondheim. Alle deltakerne fikk dekket utgifter for reise og overnatting. I overkant av 60 % av de deltagende skolene sendte representanter til et av seminarene. Seminaret ble også strømmet og opptaket ble lagt på prosjektets hjemmeside. Alle skolene som ikke deltok på seminaret ble informert om opptaket, og flere av disse skolene har bekreftet at de har sett og vist opptaket til lærergruppen. Vi har imidlertid ikke full oversikt over hvor mange skoler dette gjelder.

2.3.3 Datainnsamlingen

Data ble samlet inn på skolen i løpet av en skoletime. Undersøkelsen ble gjennomført klassevis, og en lærer fikk ansvar for gjennomføringen i hver klasse. Noen skoler valgte å la samme person gjennomføre undersøkelsen i alle skolens klasser (som regel sosiallærer, eller rektor ved mindre skoler), mens på andre skoler tok hver kontaktlærer ansvar for gjennomføringen i sin klasse.

Informasjonsfilm

For å sikre at ungdommene kunne gi et reelt informert samtykke til å delta i undersøkelsen, var det nødvendig å sørge for at informasjonen som ble gitt på forhånd var forståelig, relevant, alderstilpasset og så lik som mulig for alle elevene som ble invitert til å delta. For å sikre dette, laget vi i samarbeid med animasjonsfirmaet Visual Lab, en fem minutter lang informasjonsfilm som ble vist

til alle elever i forkant av undersøkelsen. Filmen ga informasjon om formålet med undersøkelsen, om deltakernes rettigheter (inkludert rett til å avstå fra deltakelse eller trekke seg), samt informasjon om hvordan nettskjemaet fungerer. I filmen ble det også gitt informasjon om hvordan elevene kunne signalisere at de ønsket å bli kontaktet i etterkant av undersøkelsen dersom de fikk behov for å snakke med en voksen. Filmen inneholdt hovedpoengene som også stod i informasjons-skrivet alle elevene fikk utdelt. Ved å presentere denne informasjonen i filmform, ble informasjonen gitt både visuelt og verbalt. I tillegg til at det kan være lettere å holde oppmerksomheten på en film fremfor et skrevet dokument, vil denne måten å gi informasjon på også gjøre den mer tilgjengelig for elever med lavere lesehastighet som ellers kan ha vansker med å trekke ut essensen av en formell tekst.

Innlogging og samtykke

Elevene deltok i undersøkelsen ved å logge seg på Feide (Felles elektronisk identitet), en sikker innloggingsløsning som fra høsten 2018 ble obligatorisk å benytte ved gjennomføring av nasjonale prøver i Norge (Utdanningsdirektoratet). Dette betyr at alle ungdomsskoleelever i offentlig skole skulle ha brukernavn og passord til sin Feide-klient innen datainnsamlingen startet. Det viste seg imidlertid at løsningen ikke var implementert i alle de deltakende skolene. For dem som ikke hadde Feide, ble det produsert egne brukernavn og passord som ble sendt til skolen før datainnsamlingen startet.

Plattformen for det digitale spørreskjemaet som ble benyttet i undersøkelsen var utviklet og driftet av datafirmaet Conexus, og innloggingsløsningen for undersøkelsen var utviklet av Identum. Skole-PCer eller nettbrett ble brukt for innlogging og besvarelse av spørreskjemaet. Ved innlogging ble samtykkende elever sendt videre til webskjemaet, mens elever som ikke samtykket automatisk ble sendt videre til en nettside med et utvalg av skolerelaterte oppgaver som de kunne jobbe med til timen var over. Hensikten med denne løsningen var at det ikke skulle bli for synlig eller påfallende for alle hvem som svarte på undersøkelsen og hvem som ikke gjorde det. Alle elever skulle være i klasserommet til undersøkelsen var avsluttet (maksimalt 60 minutter).

Deltakelse har foregått i en bestemt skoletime fastsatt av den enkelte skole i samråd med forskergruppen. Elever som på forhånd ga uttrykk for et tydelig ønske om ikke å delta, fikk fritak fra dette.

Tilrettelegging i klasserommet med tanke på innsamling av særlig sensitive opplysninger

Det var helt sentralt i denne undersøkelsen at selve datainnsamlingen måtte foregå på en slik måte at ingen andre fikk noen mulighet til å se besvarelsene under utfylling. Skoler har mye erfaring med gjennomføring av eksamen og andre spørreundersøkelser, og de fleste skolene har strategier for å sikre konfidensialitet av besvarelser. Da informasjonen i denne undersøkelsen kan være særlig sensitiv, har vi gjort noen ytterligere grep for å sikre konfidensialitet (se mer om dette i punkt 2.5).

2.4 Pilotundersøkelser

Det var mange nye elementer i dette prosjektet som det var viktig å teste ut før gjennomføring. Vi gjennomførte derfor til sammen tre pilotundersøkelser. Den første piloten ble gjennomført i januar 2018, og hadde som hensikt å teste ut formatet på spørsmålene og tilretteleggingen i klasserommene. Pilotundersøkelsen ble gjennomført i to ungdomsskoler i en større østlandskommune, i seks klasser ved den ene skolen og to klasser ved den andre skolen. I alt 132 elever gjennomførte undersøkelsen, 71 % av dem som ble forespurt.

For å få en forståelse av hvordan spørsmålene ble opplevd og forstått, gjennomførte vi også tre fokusgruppeintervjuer med elever fra hvert av klassetrinnene. Som følge av denne pilotundersøkelsen, gjorde vi en rekke endringer i formuleringer av spørsmålene, vi tok inn noen nye og ut andre spørsmål, og gjorde endringer i informasjonsskrivene som skulle deles ut til elevene. Vi fikk også tydeligere indikasjoner på at ungdom vegrer seg for å svare på spørsmål om vold eller overgrep dersom dette vil få konsekvenser i den forstand at det blir fulgt opp videre med kontakt til barnevernstjenesten. Dette ble et viktig innspill i den videre dialogen med Regional etisk komité om hvordan vi skulle legge opp beredskapen i prosjektet.

Den andre pilotundersøkelsen ble gjennomført i juni 2018 etter at webskjemaet med alle de tekniske løsningene var ferdig utviklet. Denne piloten ble gjennomført på en stor ungdomsskole i Østfold, og 109 elever deltok. Da denne pilotundersøkelsen avdekket feil i det tekniske oppsettet for undersøkelsen, ble det gjennomført nok en pilot i september 2018. I alt viste pilotundersøkelsene at formatet for undersøkelsen fungerte bra. Det var ikke noe problem å få gjennomført undersøkelsen godt innenfor den planlagte tidsrammen, og det var

ingen elever som reagerte tydelig negativt under eller etter gjennomføringen. Samarbeid med skolehelsetjeneste og barnevernstjenesten i forkant fungerte godt, og ga nyttig informasjon med tanke på hva det måtte legges til rette for i hovedundersøkelsen.

2.5 Etikk – selvstendig samtykke og ivaretagelse av deltakerne

Forskningsprosjekt som inkluderer barn og ungdom som deltakere, krever særskilte etiske vurderinger. Prosjektet er godkjent av Regional etisk komité (REK) for medisinsk og helsefaglig forskning, Region Øst. Dette viser at prosjektet tilfredsstiller høye etiske krav. Unikt for denne omfangsundersøkelsen var at elevene selv kunne samtykke til deltakelse, uten at foreldrene hadde gitt sitt samtykke i forkant. Dette stiller ytterligere krav til en god ivaretagelse av deltakerne fordi foreldrene ikke nødvendigvis vil ha kjennskap til om deres barn har deltatt i studien, og dermed ikke i like stor grad som tidligere har mulighet til å ivareta sin rett til å beskytte barnet sitt. Siden dette prosjektet er et av de første når det gjelder barns rett til selv å samtykke, har prosjektgruppen vært i tett dialog med REK for å utvikle trygge og gode løsninger for informasjon og beredskap. Tre vurderinger har vært sentrale i denne prosessen:

- 1) hvordan vi kunne gi informasjon om studien på en alderstilpasset måte slik at samtykket kan sies å være informert og frivillig
- 2) hvordan sikre at spørsmålene passer målgruppen, slik at de gir mening for ungdommene som deltar
- 3) hvordan sikre en god ivaretagelse av deltakerne. Studier som omhandler særlige sensitive tema, slik som vold, overgrep og helse, krever også en god ivaretagelse av deltakerne som underveis eller i etterkant av undersøkelsen kan ha behov for en samtale eller gir signaler om ønske for videre oppfølging

Alle spørsmål ble utviklet basert på tidligere nordiske og norske ungdomsundersøkelser om vold og overgrep, samt undersøkelser om ungdommers fysiske modning og utvikling. I tillegg benyttet vi anerkjente sjekklistor for å kartlegge symptomer på psykisk og somatisk uhelse, andre traumerfaringer, generell livskvalitet, oppfatninger av familiens økonomi, og spørsmål knyttet til søvn-mønster og søvnkvalitet. De spørsmålene som ikke inngikk i pålitelige og gyldige spørreskjema ble utprøvd i flere faser blant ungdom i målgruppe for studien. Flere

utprøvinger av spørreskjemaet (pilottesting) og andre måter å få tilbakemelding på spørsmålene ble benyttet i utviklingen av spørreskjemaet for å forsikre oss om at spørsmålene ga mening til ungdom i alderen 12–16 år.

En spesiell utfordring ved å gjennomføre en nettbasert undersøkelse blant ungdom på tema som vold, overgrep og helse er muligheten til å følge opp de ungdommene som viser tegn til ubehag eller ønsker å be om hjelp som en konsekvens av deltakelse i studien. Tidligere undersøkelser viser at barn i liten grad opplever det som ubehagelig å delta i undersøkelser som omhandler vold og overgrep. Men for det mindretall av barn som opplever vansker i forbindelse med at de deltar i undersøkelsen, er det viktig at god hjelp blir gitt (Dyb, Hafstad, et al., 2016). I UEVO-studien ble det tidlig klart at dette var et viktig ansvar, og at det lokale hjelpeapparatet, som skolehelsetjenesten og sentrale voksenpersoner i skolen (for eksempel sosiallærer eller rådgiver) måtte involveres i tilrettelegging av studien på den enkelte skole.

I tillegg til den generelle beredskapen som ble ivaretatt på den enkelte skole, så vi det som viktig at eleven kunne si fra om de trengte hjelp eller trengte noen å snakke med. Å be om hjelp kan være vanskelig for barn og ungdom, og vi ønsket å senke terskelen for å be om hjelp så mye som mulig, samtidig som det ikke innebar at vi skulle gå inn i elevenes besvarelser for å avdekke bekymringsfulle svar. Det var et viktig prinsipp at eventuell meldeplikt og avvergeplikt skulle bli fanget opp og håndtert i samtale med ungdommene, og ikke gjennom svarene som kom frem i undersøkelsen. Spørsmålene i UEVO-studien er ikke så presise at de kunne sies å gi forskerne nok informasjon til å overholde avvergeplikten.

Når det gjelder meldeplikten, anså vi nytten av å gå inn i deltakernes besvarelser som mindre enn ulempen det ville være å opplyse alle deltakere om at vi som forskere ville inspisere innkomne svar, og avhengig av hvor alvorlige disse var, ta kontakt med ungdommen for videre kartlegging av hans eller hennes situasjon. En slik fremgangsmåte ville kunne føre til flere ulemper:

- 1) feilaktige vurderinger basert på ungdommenes svar alene, som kunne svekke ungdommenes tillit til forskere
- 2) utrygghet hos ungdommene om hva deres svar kunne komme til å utløse av reaksjoner fra forskerne
- 3) underrapportering av vold og overgrep som ville føre til upålitelige tall på omfanget av de fenomenene vi ønsket å kartlegge

- 4) underminere muligheten for volds- og overgrepssatte ungdommer til å uttale seg om egen situasjon i frykt for at deres svar kunne utløse reaksjoner det var vanskelig å overskue konsekvensene av

I alt vurderte vi det dithen at en bedre løsning ville være at de ungdommene som var bekymret for seg selv eller andre kunne gi seg til kjenne på slutten av undersøkelsen, i et eget nettskjema som automatisk kom opp etter at svarene fra undersøkelsen var sendt inn. Dette kontaktskjemaet var konstruert slik at det ikke kunne kobles tilbake til svarene i spørreskjemaet, og det ble også kryptert og sendt til en annen server. Dette tilbudet fikk også de elevene som takket nei til deltakelse, samt de som trakk seg underveis i besvarelsen. På dette skjemaet kunne ungdommene oppgi hvem de ønsket å snakke med; valget stod mellom skolens helsesøster, en lærer på skolen, at en operatør fra Røde Kors' hjelpe-telefon Kors på Halsen tok kontakt, eller barnevernstjenesten i hjemkommunen. Elevene kunne også velge om de ville bli kontaktet per telefon, eller om lærer eller helsesøster skulle ta kontakt i skoletiden. Prosjektmedarbeiderne i UEVO-studien formidlet så dette ønsket om kontakt til rette person så fort som mulig, og senest innen en uke. For å bli satt i kontakt med rette hjelper, måtte ungdommen oppgi navn, telefonnummer og skole. Det var frivillig å fylle ut skjemaet. Personopplysningene ble slettet etter at hjelp var formidlet.

Det å ivareta data og anonymitet på en trygg måte er også en del av etikken i en undersøkelse som denne. Dette ble håndtert ved at det ble utviklet en løsning der alle elever kunne logge seg inn på undersøkelsen med en personlig innlogging via Feide. For de elevene som ikke hadde egen Feide-bruker genererte to av prosjektmedarbeiderne personlige brukernavn og passord som ble lagt i lukkede konvolutter med den enkelte elevs navn på. Videre var nettskjemaet designet på en måte som gjorde at det ikke var mange spørsmål på hver side, og alle sider hadde lik utforming, slik at det ikke skulle bli påfallende for medelever hvilke svar man avga på ulike spørsmål. Under hele datainnsamlingsfasen ble data og personidentifiserbar informasjon lagret på ulike steder og hos ulike databehandlere. Deretter, og i tråd med godkjenninger fra REK og Norsk senter for forskningsdata (NSD), har koblingsnøkkel og data blitt holdt fysisk atskilt på ulike sikre lagringssteder/-enheter, og med et helt begrenset antall personer som har tilgang til begge filer.

2.6 Ungdommenes stemmer inn i prosjektet – ekspertpanelet

Ifølge Nasjonal helse- og omsorgsplan (2011–2015) vil økt brukerinvolvering bidra til å gi bedre treffsikkerhet, kvalitet og relevans av forskningen. Samtidig påpeker planen et behov for å forme tiltak som bidrar til at brukerinvolvering blir en naturlig og integrert del gjennom hele forskningsprosessen. Forskere har et etisk ansvar for at kunnskapen vi genererer kommer brukerne til nytte. For å få til dette, må brukergruppens kunnskap og synspunkter inkluderes aktivt i hele forskningsprosessen.

Vi opprettet tidlig i prosjektperioden et samarbeid med en ungdomsskole i Oslo for å rekruttere ungdommer til et ekspertpanel. Etter å ha fått presentert formålet med prosjektet og ekspertpanelet, meldte 38 av 51 elever selv sin interesse for deltakelse. Utvelgelsesprosessen ble gjort i samarbeid med skolen og med henblikk på kjønn, variasjon i skolefaglige prestasjoner og ulike vennekretser. Det endelige utvalget besto av 4 gutter og 4 jenter i alderen 14–15 år. Elevene fikk fritak fra ordinær undervisning for å delta i månedlige møter ved NKVTS, og hvert møte hadde en varighet mellom 2–3 timer. Det var kun én representant fra prosjektgruppen til stede sammen med ungdommene, samt en person som transkriberte dialogen i møtet.

I det innledende ekspertpanelmøtet ble det lagt vekt på å forme gode arbeidsrammer for en produktiv og stimulerende møteform. Det ble diskutert tema som «hvordan snakker vi hverandre gode?» og «hva må til for at jeg tør å si min mening?» og «maktbalanse mellom ulike roller». Ungdommene fikk også en dypere innføring i prosjektet. For å oppnå et fruktbart samarbeid mellom skolen, elevene og prosjektgruppen identifiserte vi «læringsutbytte» som et felles mål. Samarbeidet var basert på en gjensidig prosess hvor alle parter får noe igjen. Rammene for de øvrige ekspertpanelmøtene var identisk oppbygget: hva snakket vi om sist, status på prosjektet, opplæringsdel tilpasset tematikken som prosjektgruppen ønsket innspill på, samt en fri diskusjonsdel og evaluering. Hvert møte ble transkribert, og deler av ungdommens fremlegg ble også filmet.

Ekspertpanelet har vært med på å forme flere sentrale deler av prosjektet. Erfaringene og innspillene fra ekspertpanelet har blant annet ført til endringer i utformingen av webskjemaet som ble benyttet i undersøkelsen, samt rekrutteringsstilnærming og hjelpeoppfølging. De har også kommet med konkrete tips

om hvorfor og hvordan lærerens rolle i klasserommet under undersøkelsen er av stor betydning, fordi det påvirker opplevelsen av trygghet. Ekspertpanelet har utarbeidet en egen formidlingsstrategi som er tilpasset ungdom. Denne innebærer blant annet at sosiale medier, som Snapchat, Youtube og Facebook, skal benyttes som formidlingskanaler fra prosjektet i mye større grad enn det som tradisjonelt har vært gjort innenfor forskningsformidling. Ekspertpanelet har også deltatt i presentasjoner av studien. Samarbeidet med ekspertpanelet har bidratt til at denne studien har stor grad av treffsikkerhet, høy deltakelse og kvalitet.

2.7 Bearbeiding av data

Resultatene er i all hovedsak oppgitt i frekvenser med antall (N) og prosentvis andel av utvalget (%). Vi oppgir også gjennomsnittsverdier for kontinuerlige variabler (M) med tilhørende standardavvik (SD). Sammenligning av kategoriske variabler ble gjort ved bruk av kjikvadrattester (χ^2). Tilsvarende sammenligninger av kontinuerlige variabler ble gjort ved hjelp av t-tester, og variansanalyse i de tilfeller hvor vi hadde mer enn to kategorier å sammenligne mellom. For å se på sammenhenger ble det beregnet «odds ratio» ved logistisk regresjon. Alle analyser ble gjort i IBM SPSS Statistics for Windows, versjon 25 (IBM Corp., Armonk, NY, USA).

I spørreundersøkelser, og særlig i undersøkelser som inkluderer ungdom og der det spørres om sensitive og tabubelagte tema, er det en betydelig risiko for at noen deltakere har besvart noen av spørsmålene tilfeldig, inkonsistent eller useriøst. Dette vil påvirke datakvaliteten. Vi gjorde derfor en systematisk gjennomgang av hele datamaterialet for å luke ut de besvarelsene som helt tydelig var useriøse og gjennomgående feilaktig. Det er alltid vanskelig å vurdere graden av unøyaktighet. For å være sikker på at vi fjernet de med gjennomgående feilaktige besvarelser, gjorde vi tre gjennomganger hvor vi så på ulike sett med variabler som vi sammenstilte og så på inkonsistens og usannsynlige kombinasjoner av svar. Samtidig hadde vi en høy terskel for å fjerne besvarelser. Det er av den enkle grunn at enkelte deltakere, av ulike årsaker, kan ha unøyaktige svar på enkelte deler av skjemaet, mens resten av skjemaet er tilforlatelig besvart. Alt i alt var det fire besvarelser som bar så tydelig preg av systematisk åpenbart feilaktige svar at vi valgte å ta dem ut av materialet.

3 Beskrivelse av utvalget

Totalt 9 240 ungdommer deltok i studien. I tabell 3.1 gir vi en oversikt over utvalget. Deltakerne fordelte seg jevnt utover ungdomsskoletrinnet i alder. Mens majoriteten var 13, 14 og 15 år, hadde nesten 400 blitt 16 på undersøkelsestidspunktet, fordi vi gjennomførte datainnsamlingen etter jul. Noen få hadde ikke rukket å bli 13 enda. Gjennomsnittsalderen var 14 år. Fordelingen mellom gutter og jenter var så godt som lik, og i tillegg var det knapt én prosent som ikke opplevde at den todelte kjønnsinndelingen passet for dem. Flesteparten av deltakerne var født i Norge og hadde foreldre født i Norge, mens nærmere en av fem var født i utlandet eller hadde to foreldre født i utlandet. De fleste av ungdommene, nesten åtte av ti, bodde med begge foreldrene, som på undersøkelsestidspunktet bodde sammen. Vi kartla foreldrenes utdanningsnivå ved å spørre ungdommene om en eller begge foreldrene hadde utdanning fra universitet eller høyskole. Nærmere en av tre visste ikke om foreldrene hadde dette. Av dem som svarte på spørsmålet, hadde omkring halvparten foreldre med høyere utdanning.

Gjennom hele spørreskjemaet har det variert litt hvor mange som har besvart spørsmålene. Noen få har latt ruter stå tomme. På bakgrunnsvariablene er det mellom 9 073 og 9 209 ungdommer som har svart på spørsmålene. Andelen (%) er for hver variabel regnet ut basert på antallet som har besvart det aktuelle spørsmålet, og ulike absolutte tall kan derfor gi noe ulike prosentandeler i tabellen.

Tabell 3.1. Beskrivelse av utvalget i UEVO-studien (N=9240)

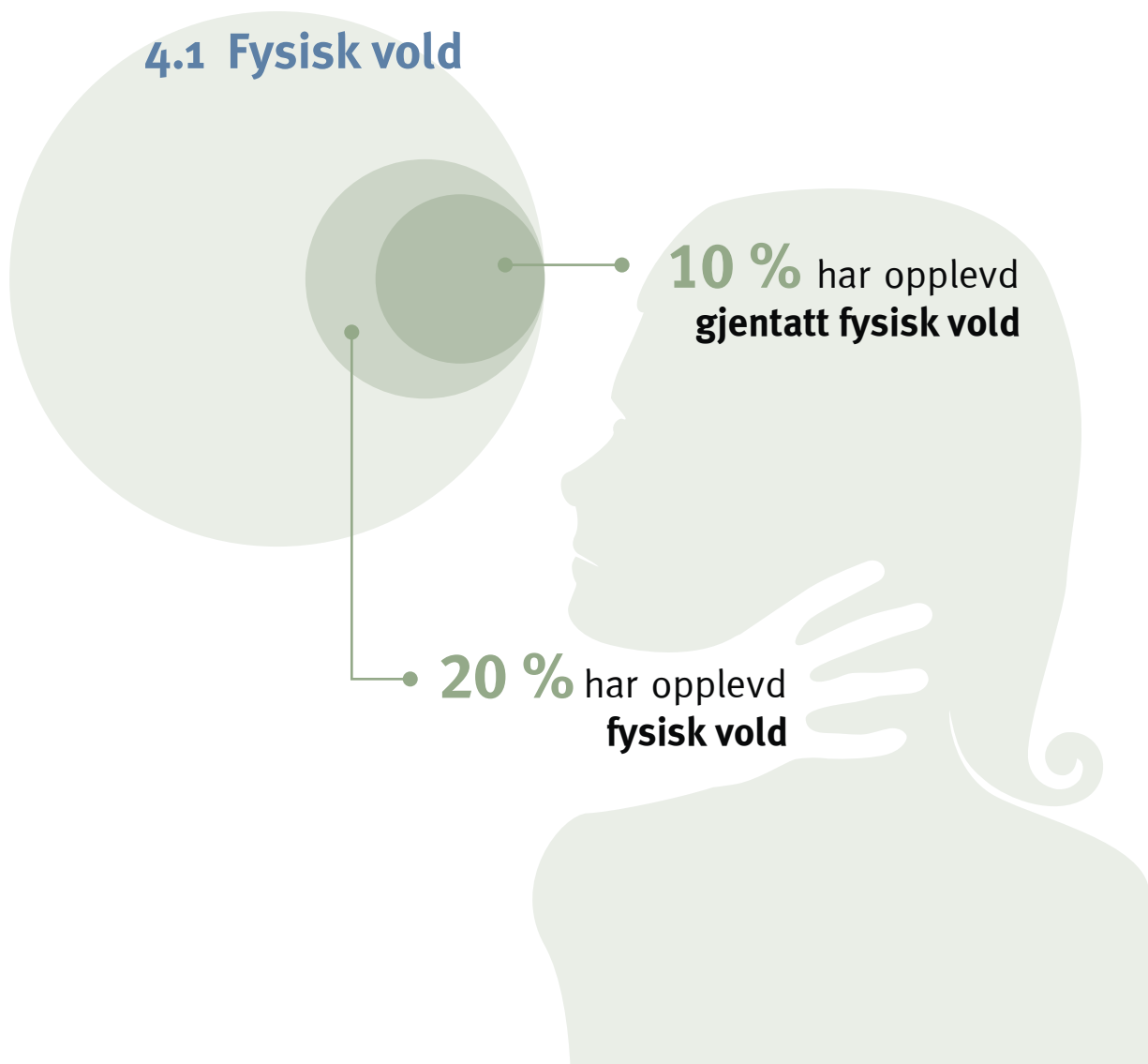
	Antall (N)	Prosent (%)
Alder^a		
13 eller yngre	2750	29,8
14	3076	33,3
15	3018	32,7
16	365	4,0
Kjønn^b		
Gutt	4542	49,2
Jente	4594	49,7
Inndelingen passer ikke	60	0,6
Landbakgrunn^c		
Født i Norge, minst en forelder født i Norge	7518	81,5
Født i utlandet, to utenlandskfødte foreldre	743	8,0
Født i Norge, to utenlandskfødte foreldre	812	8,8
Familie^d		
Bor med begge foreldre	6459	70,3
Bor hos en av foreldrene	2603	28,2
Fosterhjem	87	0,9
Annet	37	0,4
Foreldre med høyere utdanning^e		
Ingen av foreldrene	559	6,0
En forelder	1700	18,4
Begge foreldre	4351	47,1
Vet ikke	2564	27,7
Familieøkonomi^{f,g}		
Råd til å kjøpe det vi trenger	9013	97,5
Ikke råd til å kjøpe det vi trenger	170	1,8
Råd til aktiviteter	8921	96,5
Ikke råd til aktiviteter	226	2,4

Merk. ^a missing n=33 (0,3 %); ^b missing n=44 (0,5 %); ^c missing n = 167 (1,8 %), vi bruker SSBs definisjon av innvandringsstatus; ^d missing n = 54 (0,6 %); ^e missing n=66 (0,7 %), med høyere utdanning menes utdanning fra universitet eller høyskole; ^f missing n=57 (0,6 %); ^g missing n=93 (1 %).

4 Fysisk og psykisk vold

Når vi undersøker forekomst av vold og overgrep, er det viktig å minne om at dette er fenomener som er vanskelige å måle, og at det ikke er full enighet om hvor vi skal sette grensen for hva som defineres som vold eller overgrep. Måten vi spør på vil påvirke de tallene vi får, og det er derfor helt sentralt at vi gjør rede for vår forståelse her. Vi vil derfor i dette kapittelet beskrive og drøfte hvordan vi forstår og bruker disse begrepene, og hvordan vår forståelse påvirker måten vi spør på. Vi håper dette vil klargjøre for leseren hva tallene beskriver, og hvorfor forekomsttallene vi beskriver i denne rapporten ligner eller er forskjellige fra tallene som har blitt beskrevet i andre undersøkelser.

4.1 Fysisk vold

Omkring 1 av 5 har opplevd **fysisk vold** fra foreldre minst en gang.

Omkring 1 av 10 har opplevd fysisk vold **gjentatte ganger** i løpet av oppveksten.

Mens omkring 1 av 20 hadde opplevd alvorlig vold, som å bli sparket eller banket opp, hadde nesten 1 av 5 opplevd mindre alvorlig vold, som det å bli lugget, ristet hardt eller slått med flat hånd.

Gutter og jenter rapporterte **like mye fysisk vold**.

Både far og mor blir oppgitt som utøvere av volden, men far har utøvd volden noe oftere enn mor.

Det er som regel **én av foreldrene** som har utøvd vold, og det er betraktelig sjeldnere at begge foreldrene utøver volden.

Med *fysisk vold* mener vi handlinger utført av en voksen, som innebærer villet bruk av fysisk makt som resulterer i, eller har potensial til å resultere i fysisk skade, eller som har som formål å påføre barnet smerte ((definisjonen tilpasset av Aakvaag, Thoresen, & Øverlien, 2016, ut fra Center for Disease Control (CDC) og verdens helseorganisasjons (WHO) sin definisjon av fysisk vold).

I norsk forskning har man ofte skilt mellom *alvorlig* og *mindre alvorlig* vold mot barn, og det gjør vi også i denne rapporten. Med alvorlig vold menes for eksempel slag med knyttneve eller hard gjenstand, spark og juling. Mindre alvorlig vold vil i denne rapporten inkludere lugging, klyping, det å bli ristet, eller slått med flat hånd. Det er viktig her å understreke at også handlingene som vi kategoriserer under mindre alvorlig vold kan oppleves som alvorlige for barnet. Vi tenker imidlertid at skillet er nyttig fordi det avgrenser handlinger som vil ha et større potensial for fysisk skade (Myhre et al., 2015). Vi vet også fra tidligere forskning at det kan være noen forskjeller i hvem som blir rammet av den mer og mindre alvorlige volden. Med tanke på forebygging, vil inndelingen derfor kunne gi viktig kunnskap. Inndelingen stemmer overens med slik det er gjort i tidligere norske undersøkelser (Mossige & Stefansen, 2016; Myhre et al., 2015; Thoresen & Hjemdal, 2014), og dette gjør at det også vil være mulig å sammenligne forekomsttallene i de ulike undersøkelsene.

4.1.1 Forekomst av fysisk vold

Tabell 4.1 viser forekomsten av fysisk vold i løpet av oppveksten. I alt 19 % av utvalget sier at de har opplevd noen form for fysisk vold minst en gang i oppveksten. Av disse er det 4 % som forteller om alvorlig fysisk vold, mens 15 % av ungdommene at de har opplevd mindre alvorlig fysisk vold. Som det fremgår av tabell 4.1, forekommer de mer alvorlige formene for vold mye sjeldnere enn de mindre alvorlige formene i dette utvalget. For de mindre alvorlige formene for vold, er det mye vanligere å ha opplevd disse flere ganger enn å ha opplevd dem bare en gang. For de mer alvorlige formene for vold, er det like vanlig å ha opplevd dem en som flere ganger. 635 personer (7 % av hele utvalget) hadde opplevd minst én form for fysisk vold siste året.

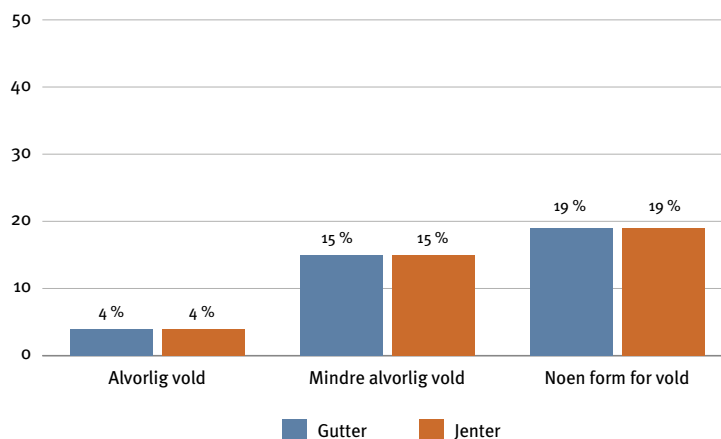
Tabell 4.1 Fysisk vold fra en voksen hjemme

	En gang		Flere ganger		Totalt	
	n	%	n	%	N	%
Lugget eller kløpet deg	630	7	523	6	1153	13
Ristet eller dyttet deg voldsomt	535	6	417	5	952	11
Slått deg med flat hånd	354	4	245	3	599	7
Slått deg med knyttneve eller en hard gjenstand	115	1	107	1	222	2
Sparket deg	156	2	106	1	262	3
Banket deg opp	54	1	50	1	104	2
Mindre alvorlig vold	636	7	701	8	1337	15
Alvorlig vold	177	2	198	2	375	4
Noen form for fysisk vold	670	7	1072	12	1742	19

Av dem som rapporterte at de hadde opplevd en eller annen form for fysisk vold, var det 37 % som hadde opplevd dette i løpet av det siste året. Deler vi opp i alvorlig og mindre alvorlig vold, ser vi at 53 % av dem som har opplevd alvorlig vold, hadde opplevd dette i løpet av det siste året, mens det tilsvarende tallet for mindre alvorlig vold er 32 %. Det er altså en betydelig større andel av volden som er rapportert å ha skjedd siste år som er alvorlig vold.

4.1.2 Kjønnforskjeller i utsatthet for fysisk vold

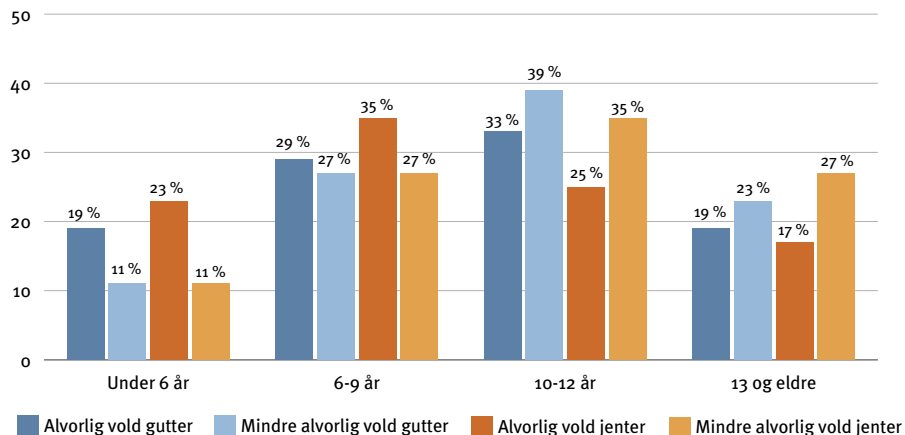
Gutter og jenter i dette utvalget rapporterer å ha opplevd fysisk vold i like stor grad (både jenter og gutter rapporterer 19 %). Dette gjelder også når vi deler inn voldserfaringene i mindre alvorlige (15 % for både gutter og jenter), og alvorlige former for vold (4 % for både gutter og jenter).

Figur 4.1 Alvorlig, mindre alvorlig, og noen form for vold, fordelt på gutter og jenter.

4.1.3 Alder ved første voldshendelse

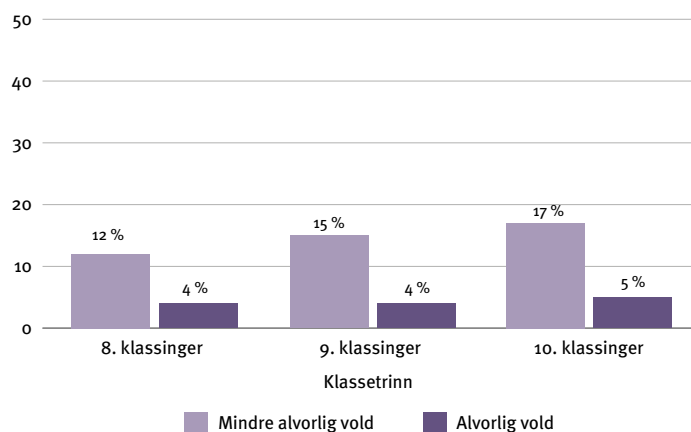
Ifølge ungdommene i dette utvalget, var det særlig i løpet av barneskoleårene at den fysiske volden startet. Det var ingen betydelige forskjeller mellom gutter og jenter, og rapportert utsatthet for vold første gang økte jevnt frem til 12 års alder, før det igjen avtok noe. De som har vært utsatt for alvorlig fysisk vold husker i større grad at volden startet tidligere enn det de som rapporterer kun mindre alvorlig vold gjør. Funnene kan tyde på to ting:

- 1) det kan være vanskelig å huske vold som rammer tidlig i livet med mindre den er alvorlig og/eller gjennomgripende i hjemmet
- 2) selv små barn i førskolealder utsettes for det som vi her kaller alvorlig vold, og det huskes selv opptil 10 år etter at det først skjedde

Figur 4.2 Alder ved første erfaring med alvorlig eller mindre alvorlig fysisk vold, fordelt på gutter og jenter.

4.1.4 Forskjeller i løpet av ungdomstiden

I denne studien har vi inkludert ungdom fra alle tre ungdomsskoletrinn. Undersøkelser av eldre ungdommer og unge voksne (Mossige & Stefansen, 2016; Myhre et al., 2015; Thoresen & Hjemdal, 2014) tyder på at rapportert utsatthet øker med alder. Vi ønsket å se på om det var en økning i erfaringer av de ulike voldstypene i løpet av ungdomsskoleårene for eventuelt å kunne identifisere kritiske overganger for utsatthet i ungdomspopulasjonen. Funnene tyder på at det er flere ungdommer som har vært utsatt for både mindre alvorlig fysisk vold og alvorlig fysisk vold desto eldre ungdommene blir (kji kvadrat (2) = 27,89, $p < ,001$.) Det er samtidig viktig å påpeke at forskjellene i utsatthet mellom de tre ulike årskullene i ungdomsskolen i faktiske tall er relativt liten. Alle tre aldersgrupper ligger rundt gjennomsnittet for henholdsvis mindre alvorlig (15 %) og alvorlig (4 %) vold. At det er noe økning i rapportert fysisk vold, kan skyldes at det er noen som opplever vold fra foreldrene for første gang i ungdomsskolealder (etter fylte 13 år), og derfor vil det være en liten, men gradvis økning i utsatthet med alder. Utsatthet for alvorlig vold øker i mindre grad mellom årskullene, enn det mindre alvorlig vold gjør.

Figur 4.3 Forskjell i utsatthet for fysisk vold i løpet av ungdomsskoleårene.

4.1.5 Relasjon til den som utøvde volden

I all hovedsak ble biologiske foreldre oppgitt som utøver av volden (ungdommene kunne krysse av for flere utøvere av volden, og det totale antallet utøvere kan overstige 100 %): 51 % (872) av dem som hadde opplevd *mindre alvorlig* fysisk vold, sa at det var far som gjorde det, mens 42 % (715) sa at det var mor. For *alvorlige former for vold*, ble far oppgitt som utøver av 58 % av de utsatte, mens mor ble oppgitt som utøver av 46 % av de utsatte. Far ble altså oppgitt som utøver av volden signifikant oftere enn mor ($p > .001$). Dette gjaldt alle grader av fysisk vold. Det var mye sjeldnere at andre voksne hjemme (steforeldre, fosterforeldre eller en annen voksen som bor hjemme) hadde utøvd vold; fra 1 % til 7 % av de som hadde opplevd vold hjemme oppga en av disse som utøver.

Det som er verdt å merke seg, er at blant ungdommene som hadde opplevd *alvorlig vold*, hadde en større andel opplevd at både mor og far var involvert (25%), sammenlignet med dem som hadde opplevd kun mindre alvorlige former for vold (17%).

Hvis vi ser på hvor mange totalt som rapporterte at volden har blitt utøvd av mer enn én person, finner vi at 343 ungdommer (20 % av dem som har opplevd fysisk vold) rapporterer om to ulike utøvere, mens 29 ungdommer (2 % av dem som har opplevd fysisk vold) forteller at de har blitt utsatt for fysisk vold av tre eller flere personer. Gruppen av ungdommer som har opplevd vold fra flere personer er liten, men vi kan anta at disse utgjør en spesielt sårbar gruppe, som vi må være oppmerksomme på.

Disse resultatene stemmer godt overens med, og bekrefter tidligere funn fra studier i Norden. Vi ser for eksempel at forekomst av fysisk vold er helt på samme nivå som det 18–19-åringer rapporterte i UngVold-studiene som ble gjennomført i Norge i 2007 og 2015 (Mossige & Stefansen, 2016). En annen norsk forekomststudie, hvor 16- og 17-åringer ble intervjuet over telefon, fant betydelig lavere forekomsttall enn det som har fremkommet her (Myhre et al., 2015). Dette er noe overraskende fordi ungdommene i de to studiene har blitt spurt på ganske lik måte. Vi tror imidlertid forskjellen kan indikere at formatet for telefonundersøkelsen kan ha bidratt til å gi urealistisk lave tall. Det kan hende at det å svare på spørsmål om såpass sensitive tema på telefon oppleves som ubehagelig eller utrygt, sammenlignet med å svare på et nettbasert spørreskjema. En viktig forskjell mellom disse to undersøkelsene, er også at man i telefonundersøkelsen hadde krav om å melde til barnverntjenesten dersom ungdom fortalte om vold hjemme, mens UEVO-studien hadde et opplegg for ivaretagelse av ungdommene som ikke innebar at svar i skjemaet ville utløse meldeplikten. Dette kan ha stor betydning for hvorvidt ungdom velger å svare ærlig om sine opplevelser.

Andre studier, slik som den svenske landsrepresentative studien med 15-åringer (Jernbro & Janson, 2017), har kartlagt vold både i og utenfor hjemmet, og med andre utøvere enn familiemedlemmer. Resultatene fra disse studiene er derfor ikke direkte sammenlignbare med våre tall.

4.1.6 Kontakt med lege som følge av volden

Vi kartla hvorvidt volden hadde resultert i fysisk skade som krevde tilsyn av lege. De ungdommene som svarte bekreftende på spørsmål om alvorlig fysisk vold fikk derfor spørsmål om hvorvidt de hadde blitt undersøkt av lege på grunn av eventuelle skader de fikk i forbindelse med volden. De ble også spurt om de trodde den som hadde undersøkt dem hadde forstått hva de hadde vært utsatt for. Tidligere kunnskap tilsier at mange voldsutsatte barn opplever at voksne hjelpere kunne og burde ha sett og forstått hva som hadde foregått (se for eksempel NOU 2017: 12 Svikt og svik).

Av de 322 som fikk oppfølgingsspørsmål om de hadde blitt undersøkt av lege som følge av fysisk vold hjemme, var det 35 (11 %) som svarte at de hadde blitt undersøkt, mens 44 ikke husket om de hadde blitt det. Nærmere halvparten (n=14, 40 %) av dem som hadde blitt undersøkt av lege, trodde ikke legen forsto hva de hadde vært utsatt for.

Dette betyr at barn utsatt for alvorlig fysisk vold, i liten grad har mulighet til å bli oppdaget ved tilsyn av lege. Det skyldes både at de i liten grad blir undersøkt av lege etter vold i hjemmet, og at legen i relativt liten grad ser, forstår eller anerkjenner at skader hos barn kan komme av vold. Det må selvfølgelig tas forbehold om at ungdommen kan ha oppfattet feil, og at legen kan ha forstått problematikken og satt i gang tiltak uten at dette ble kommunisert klart til barnet.

4.2 Psykisk vold

Med psykisk vold menes her gjentatte sårende, ydmykende kommentarer, eller forsøk på å skremme eller true barnet.

1 av 5

Omkring 1 av 5 hadde opplevd **psykisk vold** fra foreldre, altså gjentatte tilfeller av psykiske krenkelser

Flere jenter enn gutter hadde opplevd psykisk vold

Ungdommene rapporterer en **markant økning i psykisk vold** fra foreldrene i ungdomsalderen (8./9. klasse)

Mor og far utøver denne type vold **omtrent like ofte**

20 %

har opplevd
psykisk vold

Voksne kan krenke barn på ulike måter. Når omsorgspersoner gjentatte ganger sier eller gjør ting som skremmer, sårer eller ydmyker barnet eller får det til å føle seg verdiløst, har Verdens helseorganisasjon (WHO) definert dette som psykisk vold. Det kan være vanskelig å sette en grense for når krenkende kommentarer blir til psykisk vold. Noen vil også hevde at selv om en person opplever å bli krenket, vil ikke atferden som fører til dette nødvendigvis kunne defineres som vold. Ut fra et helseperspektiv vet vi imidlertid at det å gjentatte ganger bli såret, ydmyket eller fornedret av sine omsorgspersoner kan føre til minst like alvorlige helsekonsekvenser som fysisk vold. Vi velger derfor å bruke dette begrepet.

I denne undersøkelsen målte vi psykisk vold med seks spørsmål og spurte om ungdommene hadde opplevd noen av disse en eller flere ganger i løpet av oppveksten. Flere av handlingene vi er interessert i for å måle psykisk vold, er handlinger som i sin mildere form er vanlige i en familie, men som kan skifte karakter og bli svært ubehagelige. Et eksempel er det å bli gjort narr av. En kan gjøre narr av noen på en kjærlig og humoristisk måte, og i noen familier kan dette være en tone som føles helt ok. Dersom dette gjøres på en måte som oppleves sårende for barnet, tyder dette på at det er utenfor det som kan anses som en akseptabel måte å snakke til og omtale barnet på. På samme måte vil nok mange kjenne seg igjen i at foreldre kan heve stemmen, og til og med rope eller skrike til barnet, uten at dette nødvendigvis oppleves som hverken skremmende, sårende eller ydmykende. Dersom barnet selv opplever skrikingen som skremmende, vil det kunne si noe om kvaliteten i denne type kommunikasjon. Andre handlinger, som det å true med vold mot barnet eller mot barnets kjæledyr, eller å låse barnet inne i kjeller eller bod, vil i større grad oppfattes hovedsakelig negativt av de fleste.

I alt 18 % (n=1 600) av ungdommene i utvalget sier at de har opplevd psykisk vold gjentatte ganger fra sine omsorgsgivere. Dette er en del færre enn de som rapporterte om psykisk vold i den norske telefonundersøkelsen av 16–17-åringer (Myhre et al., 2015), men helt i tråd med hva man fant i den svenske undersøkelsen av 15-åringer (Jernbro & Janson, 2016). Dersom vi teller de ungdommene som har opplevd enkelthendelser av krenkelser og psykisk vold, blir forekomsttallet høyere (n=2 990, 33 %). Selv om det er liten tvil om at én alvorlig krenkende kommentar kan prege et barn negativt, er det større usikkerhet knyttet til om slike erfaringer kan karakteriseres som psykisk vold slik vi har målt det i denne undersøkelsen. Vi mener at for å være sikker på at vi kan omtale erfaringer som psykisk vold, må det ha opptrådt flere enn én gang i ungdommens liv.

Det som blir rapportert oftest, av rundt 1 av 10, er gjentatte sårende kommentarer, som at voksne har gjort narr av en på en sårende måte, og at voksne har sagt at en var dum eller ikke fikk til noe.

Tabell 4.2 Psykisk vold fra en voksen hjemme

	Totalt	
	N	%
Gjort narr av deg på en sårende måte	1012	11
Sagt at du var dum eller ikke fikk til noe	933	10
Truet med å gå fra deg eller sende deg bort	523	6
Truet med å slå eller skade deg	297	3
Låst deg ut fra hjemmet ditt	131	1
Låst deg inne i en bod eller lignende	80	1
Tuet med å skade familiens kjæledyr	125	1
Minst en av hendelsene over gjentatte ganger	1600	18

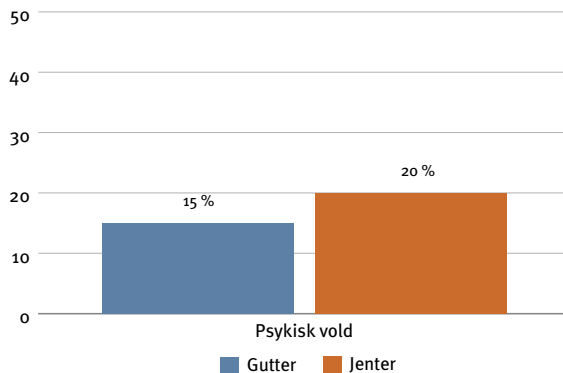
Ungdommene rapporterer at den psykiske volden i all hovedsak utøves av enten far eller mor, men oftest av far (58 % rapporterer far, mens 50 % rapporter mor (det var mulig å krysse av for mer enn ett svaralternativ).

4.2.1 Kjønnforskjeller i utsatthet for psykisk vold

Totalt sett rapporterer jentene å ha opplevd betydelig mer psykisk vold fra foreldre enn det guttene gjør (20 % versus 15 %, $p < .001$). Ser vi litt nærmere på tallene, ser vi at det særlig er noen former for krenkelser jentene rapporterer betydelig oftere enn guttene. Disse er å ha blitt gjort narr av på en sårende måte, at foreldre har truet med å forlate dem, og at foreldre har truet med å skade familiens kjæledyr. Tidligere undersøkelser har også funnet at jenter rapporterer å ha blitt utsatt for psykisk vold i større grad enn det gutter har (Myhre et al., 2015). Vi har ikke noe godt grunnlag for å vite hvorfor jentene opplever disse tingene oftere enn gutter. En mulig forklaring kan være at jenter blir utsatt for psykisk vold heller enn fysisk vold av ulike årsaker. Dette ser imidlertid ikke ut til å være tilfellet, da vi ikke finner kjønnforskjeller i den fysiske volden. Det kan tenkes at jenter i større grad opplever nedsettende kommentarer i kraft av å være jente. Det kan heller ikke utelukkes at gutter kan være sosialisert inn i en tøffere omgangsform der de ikke opplever visse måter å bli snakket til på som

nedsettende eller ydmykende i samme grad som jenter. Dette kan vi imidlertid ikke svare på med bakgrunn i våre data.

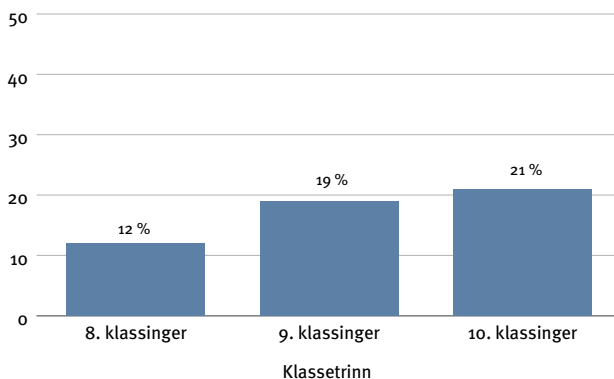
Figur 4.4 Psykisk vold, fordelt på gutter og jenter.

4.2.2 Forskjeller i løpet av ungdomstiden

Det er en markant økning i rapportert psykisk vold fra foreldre mellom 8. til 9. og 10. klasse (kji kvadrat (2) = 80,63, $p < ,001$). Det er vanskelig å vite hva denne økningen skyldes, men når vi går bak tallene, er det særlig psykiske krenkelser som det å bli gjort narr av på en sårende måte, si at ungdommen er dum eller ikke får til noe, eller å true med å gå fra ungdommen som ser ut til å øke mest fra 8. klasse og opp til de to andre klassetrinnene. De mer alvorlige formene av psykisk vold ser ikke ut til å ha en like betydelig økning i omfang i løpet av ungdomsskoleårene. Tallene kan dermed tyde på at det kan oppstå høykonfliktsituasjoner i ungdomsfamilier der foreldrenes formuleringer kan oppfattes som krenkende av en andel av ungdommen, men at det ikke er tiltakende bruk av mer alvorlige trusler og krenkelser rettet mot ungdommen med økende alder.

Figur 4.5 Forskjeller i psykisk vold i løpet av ungdomsskoleårene.

4.3 Vold mellom andre familiemedlemmer

17 % har opplevd at **mor** har vært utsatt for minst en form for **fysisk eller psykisk** vold, mens 13% har opplevd at **far** har vært utsatt for dette.

Fysisk vold **mot mor** 4 %, og **mot far** omkring halvparten så ofte, 2 %.

1 av 5

Omkring 1 av 5 har sett at **mor** har blitt skjelt ut eller gjort narr av. Dette er betraktelig flere enn de som har sett tilsvarende mot far.

Det er vanligere at ungdom har opplevd psykisk vold mellom foreldre, som det å gjentatte ganger skjelle ut eller gjøre narr av partneren, enn fysisk vold, som det å slå, sparke eller gi juling.

7 % har sett en voksen hjemme **slå søsken**.

4 % har opplevd at en voksen har slått eller skadet familiens **kjæledyr**.

4 %

har opplevd alvorlig
fysisk vold **mot mor**

Å oppleve vold mellom familiemedlemmer innebærer å enten se eller høre en annen i familien bli utsatt for fysiske og emosjonelle krenkelser. Selv om barnet eller ungdommen selv ikke er utsatt for volden, vil det å i ulik grad bevitne alvorlige krenkelser mot en eller begge av sine omsorgsgivere eller søsken oppleves som uforutsigbart, skremmende og noe barnet i liten grad kan påvirke. I alt svarte 18 % (n=1 583) av alle de spurte ungdommene at de hadde opplevd vold mot mor i løpet av oppveksten. Til sammenlikning hadde 14 % (n=1 214) opplevd vold mot far. Det var vanligere å ha opplevd psykisk vold både mot mor (16 %) og mot far (13 %), enn fysisk vold (5 % mot mor, 2 % mot far). 8 % av alle ungdommer rapporterte at de hadde opplevd vold mot mor i løpet av det siste året. Til sammenlikning rapporterte 7 % av ungdommene at de hadde opplevd vold mot far i hjemmet det siste året.

Det var også en betydelig andel av ungdommene (n=655, 7 %) som hadde sett en voksen hjemme slå ungdommens søsken.

Det har i den senere tid blitt rettet mer fokus på vold mot dyr i Norge og sammenhengen med annen voldsutøvelse (Bjørnholt, 2014; Gjerdrum, 2018; Helmikstøl, 2018). Mange barn vokser opp med kjæledyr, og blir ofte nært knyttet til familiens kjæledyr. Å oppleve at en voksen hjemme utsetter kjæledyret for vold kan derfor oppleves som skremmende for barnet og potensielt være en indikator på at barnet også har opplevd vold i hjemmet (DeGue & DiLillo, 2009). I denne studien rapporterte 4 % (n=380) at de hadde sett at en voksen hjemme hadde skadet familiens kjæledyr. Av disse rapporterte mellom to tredjedeler og halvparten at de også selv var utsatt for henholdsvis fysisk vold og/eller psykisk vold. Det var også en tydelig sammenheng mellom å ha sett en voksen hjemme skade kjæledyret og vold mellom foreldrene. I alt bekrefter våre funn det som tidligere har blitt rapportert i studier om sammenhengen mellom vold mot dyr og barn i andre land (DeGue & DiLillo, 2009). Noen vil kanskje påpeke at hardhendt håndtering av dyr i forbindelse med dressur ikke er uvanlig, spesielt i de tilfeller hvor det dreier seg om en hund. Vi kan ikke utelukke at noen av ungdommene i

denne undersøkelsen kan ha rapportert dette som å skade kjæledyret. Samtidig er det stor forskjell på konteksten for å irttesette og dressere et dyr, sammenliknet med å skade dyret med vilje, og det er nærliggende å tro at både barn og ungdom skiller mellom disse formene for omgang med dyr.

Tabell 4.3. Vold mot mor i hjemmet

	En gang		Flere ganger		Total	
	n	%	n	%	n	%
Blitt skjelt ut	467	5	601	7	1068	12
Gjort narr av	501	6	587	7	1088	13
Blitt dyttet eller ristet voldsomt	144	2	139	2	283	4
Blitt slått	115	1	113	1	228	2
Fått bank eller juling	44	1	51	1	95	2
Blitt utsatt for noe annet voldelig	112	1	79	1	191	2

Tabell 4.4. Vold mot far i hjemmet

	En gang		Flere ganger		Total	
	n	%	n	%	n	%
Blitt skjelt ut	383	4	404	5	787	9
Gjort narr av	406	5	393	4	799	9
Blitt dyttet eller ristet voldsomt	49	1	40	<1	89	1
Blitt slått	85	1	47	1	132	2
Fått bank eller juling	18	<1	16	<1	34	<1
Blitt utsatt for noe annet voldelig	36	<1	29	<1	65	<1

4.3.1 Forskjeller i fysisk og psykisk vold mot foreldre

Videre viste det seg at det var ulik forekomst av psykisk vold (bli skjelt ut og bli gjort narr av) og fysisk vold (bli dyttet eller ristet voldsomt, bli slått, få bank eller juling). Det var både slik at ungdommene rapporterte betydelig mer erfaring med psykisk vold mellom foreldrene enn fysisk. Uavhengig av type vold, rapporterer ungdommene å ha vært vitne til mer vold mot mor enn mot far.

Tabell 4.5. Forekomst av psykisk og fysisk vold mot mor og far

	Psykisk vold		Fysisk vold		χ^2 p-verdi
	%	n	%	n	
Mor	16	1489	5	361	< 0,001
Far	13	1158	2	174	< 0,001
χ^2 -p-verdi	< 0,001		< 0,001		

4.3.2 Hvem utøvde volden?

Far ble oftest, i 57 % av tilfellene, oppgitt som utøver av volden mot mor. Samtidig rapporterte også 18 % av ungdommene som sier at de har sett mor bli utsatt for vold i hjemmet at de selv var utøveren. Fordelt på kjønn var det 15 % av jentene som rapporterte vold mot mor, som selv hadde påført mor volden. Til sammenlikning rapporterte 21 % av guttene det samme. I tillegg rapporterte 23 % av ungdommene som hadde opplevd vold mot mor at det var et søsken som utøvde volden. Det er langt sjeldnere at andre voksne, som for eksempel mors kjæreste, stefar, slektning, annen voksen eller venn av familien blir oppgitt som den som utøver volden mot mor (1–10 %).

Blant de ungdommene som oppgir at de har vært vitne til vold mot far i hjemmet, rapporterte i overkant av 2 av 3 (62 %) at mor var utøver av volden. Blant ungdommene som har vært vitne til vold oppgir 26 % at de selv gjorde dette mot far. Gutter og jenter rapporterte omtrent like ofte at det var de selv som hadde utøvd volden mot far (henholdsvis 27 % og 24 %). I tillegg sa 26 % av ungdommene som hadde opplevd vold mot far at det var et søsken som utøvde volden. Andre voksne som har utsatt far for vold i hjemmet, slik som fars kjæreste, stemor, slektning, annen voksen eller venn av familien rapporteres i mindre grad (2–7 %).

Når det gjelder utøvelse av vold mot mor og far fra ungdommene selv eller søsken, dreier dette seg i all hovedsak om det som kan defineres som psykisk vold, altså å ha «skjelt ut» eller «gjort narr av» sine foreldre. Det er vanskelig å vite akkurat hvor alvorlig denne atferden kan sies å være, eller om det er høylytt kranling som ungdommene rapporterer på disse spørsmålene. Det siste kan ikke utelukkes.

I alt har en relativt stor andel av ungdom i denne undersøkelsen erfart at foreldre blir utsatt for psykisk vold, mens en langt mindre andel rapporterer det samme om fysisk vold. Når vi sammenlikner med andre norske og nordiske studier som har kartlagt det samme, ser vi at forekomsten av å ha opplevd fysisk vold mot mor og/eller far er relativt lik. Mossige and Stefansen (2016) rapporterer i sin studie på eldre ungdommer at 6 % har sett eller hørt at mor har blitt utsatt for vold, og 3 % mot far. Thoresen and Hjemdal (2014) fant det samme, at omtrent 10 % av de voksne respondentene i studien hadde opplevd vold mot en av foreldrene i oppveksten. I Sverige rapporterte Jernbro and Janson (2017) at omtrent 8 % av ungdommene hadde opplevd fysisk vold mellom foreldrene.

5 Omsorgssvikt

Få barn opplever fysisk omsorgssvikt, i form av å ha måttet gå sulten, eller gå med skitne klær over tid.

Langt flere, 8 %, sa at de gjentatte ganger ikke hadde følt seg **verdifull eller elsket av noen** i familien sin.

8 % opplevde gjentatte ganger at de ikke hadde følt seg verdifulle eller elsket

Omsorgssvikt handler om at de voksne ikke dekker barnas grunnleggende fysiske behov for mat, varme og rene klær og ivaretagelse når de er syke, og deres psykologiske behov for trygghet og kjærlighet. Omsorgssvikt er vanskelig å måle, spesielt fordi de fleste familier i perioder av livet kan oppleve at tiden eller ressursene er for knappe til å oppfylle alle behov. Derfor vil ikke enkelttilfeller eller kortere perioder med for dårlig ivaretagelse eller stressede foreldre regnes inn under denne definisjonen av omsorgssvikt. Det er når disse handlingene danner et mønster og opptrer over tid, at vi kan kalle det omsorgssvikt. Vi har derfor også spurt ungdommene om å angi hvor sjelden eller ofte de har opplevd å ha det slik som beskrevet i tabell 5.1., for å få et inntrykk av i hvilken grad dette har vært et gjennomgående trekk i oppveksten deres. Altså opplevelsen av å – i perioder over lengre tid – ha hatt mangelfull ivaretagelse når det gjelder nok mat og rene klær, at foreldre har hatt manglende evne til ivaretagelse på grunn av rusproblemer, og ikke å ha fått nødvendig helsehjelp. Omsorgssvikt kan også skje på det emosjonelle planet, og i motsetning til psykisk vold er psykisk omsorgssvikt mangel på emosjonell ivaretagelse i form av for eksempel å føle at foreldrene elsker og bryr seg om en. Tabell 5.1 viser hvor stor andel av ungdommene som forteller at de har hatt det slik ofte eller nesten alltid i løpet av oppveksten. Vi mener dermed at dette vil vise andelen av ungdom som har vært utsatt for betydelig/alvorlig omsorgssvikt. Dette er en gruppe som det er grunn til å være oppmerksomme på.

Tabell 5.1. Omsorgssvikt. Andel av ungdommene som rapporterer å ha opplevd dette noen ganger, ofte eller nesten alltid i løpet av oppveksten

	Totalt	
	n	%
Hadde for lite å spise	97	1
Måtte gå i skitne klær	63	1
Foreldre var for var påvirket av alkohol, narkotika og piller til å ta vare på meg	84	1
Ble ikke tatt med til legen når jeg trengte det*	628	7
Følte at noen var glad i meg*	409	5
Følte meg verdifull i familien*	675	8
Erfart minst en type omsorgssvikt flere ganger	1263	14

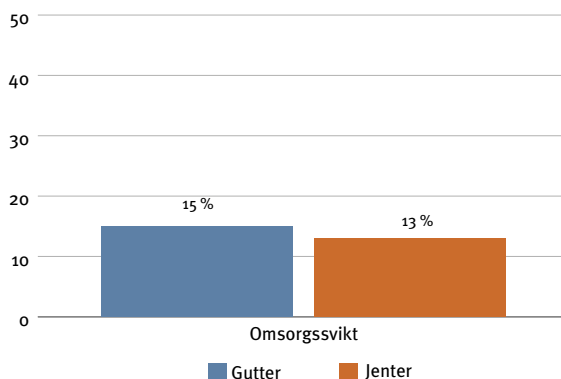
Merk. *Disse spørsmålene er reversert, og dermed vil svarkategoriene gjenspeile noe litt annet for disse enn for de andre. For eksempel vil det å «ha følt seg verdifull i familien noen ganger» kanskje være noe litt annet enn «noen ganger ikke ha følt seg verdifull» osv.

Omkring en av seks (14 %) har opplevd minst en form for fysisk eller emosjonell omsorgssvikt noen ganger eller ofte/nesten alltid i løpet av oppveksten. Gutter og jenter har opplevd dette i like stor grad. Det å ha opplevd emosjonell omsorgssvikt blir rapportert langt oftere enn fysisk omsorgssvikt. Det at forekomsten av fysisk omsorgssvikt er lav i dette utvalget er ikke overraskende, gitt relativt gode økonomiske vilkår for de aller fleste familier i Norge, og offentlige ordninger som er ment å kompensere for økonomiske vanskeligheter hos familier som sliter økonomisk. I sum resulterer dette i at få ungdommer opplever at de må gå sultne til sengs eller har måttet gå i skitne klær. Vi kan imidlertid tenke at den lille gruppen dette gjelder er en spesielt sårbar gruppe.

Til sammenlikning finner vi en høyere forekomst av emosjonell omsorgssvikt. Dette kan bety at ungdom opplever å ikke ha følt seg verdifull eller elsket av noen i familien. Samtidig er det vanskelig å måle et fenomen som emosjonell omsorgssvikt fordi svar på spørsmålene knyttet til dette kan reflektere andre trekk ved familien enn mangel på ivaretagelse. Spørsmålene vi har stilt for å kartlegge emosjonell omsorgssvikt er hentet fra tidligere studier på samme tema (Jernbro & Janson, 2016), og har dermed vært benyttet til å beskrive slike oppvekst-erfaringer. Våre funn om emosjonell omsorgssvikt er også relativt like de som rapporteres i den svenske rapporten «Våld mot barn» (Jernbro & Janson, 2016). Det er imidlertid viktig å påpeke at selv om vi i denne rapporten omtaler dette som emosjonell omsorgssvikt, er det ikke sikkert at ungdommene ville brukt denne betegnelsen om opplevelsene de rapporterer.

Omtrent like mange gutter og jenter har erfart det vi her velger å definere som omsorgssvikt (se Figur 5.1.).

Figur 5.1 Omsorgssvikt, fordelt på gutter og jenter.

6 Seksuelle overgrep og krenkelser

I denne rapporten bruker vi begrepene *seksuelle overgrep* og *seksuelle krenkelser* for å beskrive seksuelle erfaringer ungdommen har vært utsatt for uten å ville det, eller uten å vite hva han eller hun samtykker til på tidspunktet for overgrepet på grunn av sin unge alder. Seksuelle overgrep kan defineres som enhver seksuell handling som offeret ikke har samtykket til, eller har blitt presset eller manipulert til å ta del i. Seksuelle overgrep kan omhandle alt fra seksualisert språk/atferd, intime berøringer til seksuell omgang som tukling med kjønnsorganer eller gjennomført samleie og voldtekt. Straffeloven skiller mellom tre kategorier av seksuelle overgrep. Disse er seksuelt krenkende atferd (for eksempel blotting og kikking), handlinger (for eksempel beføling av bryster eller kjønnsorganer) og omgang (for eksempel samleie eller samleielignende handlinger som slikking og suging av kjønnsorgan) (Norges lover, Straffeloven, 2005, kapittel 26).

Verdens helseorganisasjon (WHO) definerer seksuelle overgrep ganske bredt. Definisjonen inkluderer handlinger som innebærer ulike grader av seksuell berøring og penetrasjon, men er ikke avgrenset til dette. Blant annet inkluderes det å vise bilder eller seksuelle filmer, og uønsket seksuell oppmerksomhet. Sentralt i denne definisjonen er at handlingen skal ha blitt gjennomført ved bruk av makt. I spørsmålene om seksuelle overgrep fra voksne har vi ikke spurt om frivillighet eller om bruk av makt eller tvang, slik man gjør for å definere seksuelle overgrep mot voksne. En seksuell handling mellom en voksen og et barn behøver ikke innebære tvang for å defineres som et overgrep. Aldersforskjellen vil i seg selv indikere en maktubalanse, og selv tilfeller der barnet har hatt et ønske om å delta i den seksuelle interaksjonen defineres som et overgrep. Videre spør vi i denne undersøkelsen en gruppe unge ungdommer, de yngste 12 år. Selv om det har vært viktig å kunne spørre direkte om hendelser de kan ha vært utsatt for å få så pålitelige svar som mulig, har det også vært sentralt å gjøre dette på en skånsom måte. Vi har derfor bevisst valgt å utelate elementer i overgrep som kunne gitt oss noe mer nyansert informasjon (for eksempel om inntrengning med penis), men som vi mente ikke ville gi nok merinformasjon til å forsvare at spørsmålet ble stilt til så unge deltakere.

Oppsummert vil vi i den videre beskrivelsen av seksuelle overgrep inkludere alle handlinger fra en voksen som enten handler om å eksponere barnet eller ungdommen for seksuelt materiale eller blotting, eller handlinger som dreier seg om ulik grad av seksuell berøring mellom barnet og den voksne.

Begrepet *seksuelle krenkelser* bruker vi når vi omtaler ufrivillig seksuell kontakt med jevnaldrende. Handlingene vi spør om for å kartlegge seksuelle krenkelser fra jevnaldrende er de samme vi spør om for å kartlegge seksuelle overgrep fra voksne. Årsaken til at vi kaller dette for seksuelle krenkelser og ikke utelukkende overgrep, er at vi i mindre grad vil være sikre på at maktubalansen har vært betydelig nok til at vi kan kalle det for et overgrep, spesielt handlingene som ikke innebærer fysisk kontakt. I den videre beskrivelsen av seksuelle krenkelser fra jevnaldrende, inkluderes alle handlinger fra en jevnaldrende utført mot ens vilje, og som enten handler om å ha blitt eksponert for seksuelt materiale eller blotting, eller handlinger som dreier seg om ulik grad av seksuell berøring, inkludert samleie. Nå kan det sies at gradsforskjellen på handlingene vi spør om her vil kunne være av betydning for hvordan vi definerer handlingene. Ufrivillig samleie vil uten tvil defineres som et overgrep i tillegg til å være en krenkelse. Dette vil likevel i våre beskrivelser inngå i seksuelle krenkelser.

Det må imidlertid nevnes at det i tidligere undersøkelser ikke alltid har blitt satt et klart skille mellom seksuelle overgrep og seksuelle krenkelser, og disse har blitt brukt litt om hverandre. Dette gjenspeiler nok at skillet i begrepsbruken ikke er absolutt, og at krenkelser nok er et noe videre begrep enn det overgrep er, og kan romme flere ulike former for uønskede seksuelle handlinger.

6.1 Seksuelle overgrep begått av voksne

6 % har opplevd seksuelle overgrep fra voksne **minst en gang**, mens 4 % har opplevd det **gjentatte ganger**.

Nesten **dobbelt så mange jenter** som gutter har vært utsatt.

6 % har opplevd
seksuelle overgrep

4 % har opplevd
**gjentatte seksuelle
overgrep**

I alt 6 % rapporterte at de hadde opplevd noen form for seksuelle overgrep fra en voksen minst en gang i oppveksten. Å ha opplevd seksuelle overgrep fra voksne i løpet av oppveksten forekom like hyppig som en- (3 %) eller flergangshendelse (3 %). I alt 347 personer (4 % av hele utvalget) hadde opplevd en form for seksuelle overgrep fra voksne siste år, altså i løpet av 2018.

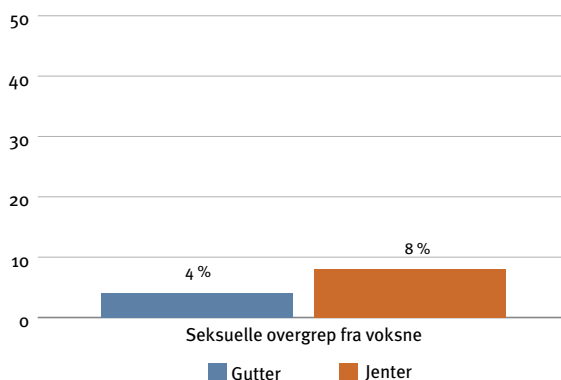
Tabell 6.1. Forekomst av seksuelle overgrep fra voksne, totalt, en og flere ganger

	En gang		Flere ganger		Totalt	
	n	%	n	%	n	%
Vist deg private deler av kroppen sin?	177	2	178	2	355	4
Fått deg til å vise private deler av kroppen din?	87	1	62	1	149	2
Fått deg til å ta på hans eller hennes private kroppsdel?	62	<1	47	<1	109	1
Tatt på dine private kroppsdel?	158	2	96	1	254	3
Hatt sex med deg (fingret, sugd, slikket, samleie)?	47	<1	49	<1	96	1
Noen form for seksuelle overgrep fra voksne	222	3	321	4	543	6

6.1.1 Kjønnforskjeller

Som forventet hadde flere jenter enn gutter opplevd seksuelle overgrep fra voksne. Nesten 1 av 10 jenter (8 %) rapporterte slike opplevelser, mens halvparten så mange gutter (4 %) gjorde det samme. Tallene for utsatthet blant jentene er noe lavere enn det som har blitt rapportert i andre studier, for eksempel fant Thoresen og Hjemdal at 10,2 % av kvinnene rapporterte seksuell kontakt med en minst fem år eldre person før fylte 13 år, mens 3,5% av mennene rapporterte det samme (Thoresen & Hjemdal, 2014).

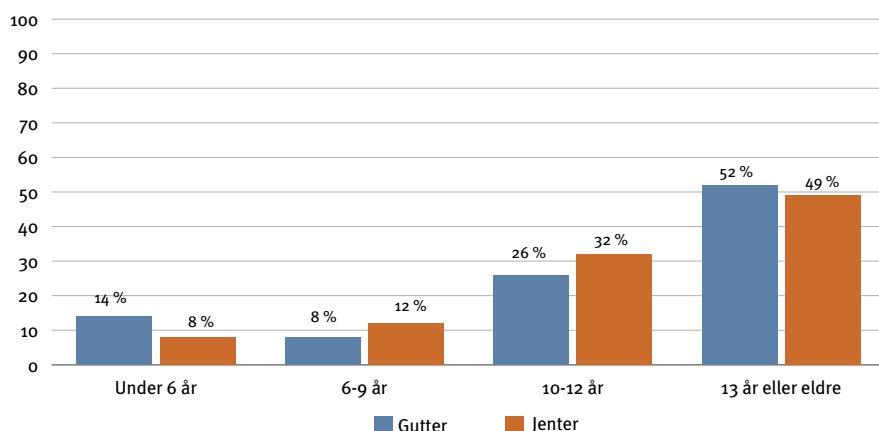
Figur 6.1 Seksuelle overgrep fra en voksen, fordelt på gutter og jenter.

6.1.2 Alder ved første overgrep

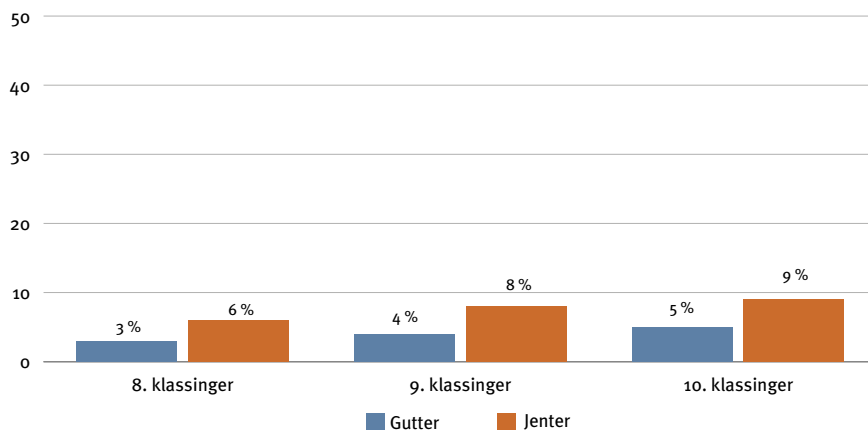
Den gjennomsnittlige alderen for første gang ungdommene hadde opplevd seksuelle overgrep fra en voksen var 11 år. Som vi ser av figur 6.2, øker sannsynligheten for å bli utsatt for seksuelle overgrep fra en voksen med alder, og omtrent halvparten av dem som rapporterte å ha vært utsatt for et seksuelt overgrep fra en voksen, opplevde dette for første gang etter fylte 13 år. For omkring en tredjedel av dem som hadde opplevd et seksuelt overgrep fra en voksen, skjedde dette (første gang) da de gikk på mellomtrinnet på skolen, altså mellom 10 og 12 års alder. Disse funnene er i tråd med det Kloppen et al. (2015) beskriver i sin gjennomgang av nordiske forekomststudier av vold og seksuelle overgrep mot barn. Jo eldre barna er, desto større er risikoen for å oppleve seksuelle overgrep fra voksne.

Figur 6.2 Alder ved første erfaring med seksuelle overgrep fra en voksen, fordelt på gutter og jenter *

Merk. Basert på antall som svarte «ja» på minst en form for seksuelle overgrep fra en voksen (n=543).

Når vi undersøker sammenhenger mellom klassetrinn, utsatthet for seksuelle overgrep fra voksne og ungdommens kjønn, fremkommer det en økning i utsatthet for jentene i løpet av ungdomsskoleårene, $kjikkvadrat(2) = 11,30$, $p = ,004$. For guttene derimot, er det ikke en økning i forekomst av utsatthet mellom ungdomsskoletrinnene.

Figur 6.3 Forskjeller i seksuelle overgrep fra voksne i løpet av ungdomsskoleårene.

6.1.3 Relasjon til den eller de som begikk overgrepet

Det er i all hovedsak en voksen utenfor familien som barnet kjente ($n=173$, 32 %) eller en voksen barnet ikke kjente ($n=173$, 32 %) som har forgrepet seg på ungdommen eller barnet. Færre oppgir foreldre som utøvere: til sammen 130 (24 %) av de utsatte ungdommene oppgir far ($n=77$, 14 %) eller mor ($n=53$, 10 %). Far rapporteres med andre ord oftere som utøver enn mor. Slektninger, inkludert voksne søsken, blir oppgitt som utøver av 88 personer. Dette utgjør 17 prosent av dem som rapporterer minst ett seksuelt overgrep. I 8 % av tilfellene var det en voksen tillitsperson som lærer (5 %) eller trener (3 %).

De aller fleste som har vært utsatt for et seksuelt overgrep av en voksen, oppgir at det var én person som utførte overgrepet (417 personer, 77 % av dem som var utsatt). Det er imidlertid 71 ungdommer (13 % av dem som er utsatt) som oppgir at de har blitt utsatt av to ulike personer. En liten, men sårbar gruppe ($n=18$, 3 % av dem som var utsatt) oppgir at mer enn to voksne personer har forgrepet seg på dem seksuelt.

6.1.4 Anmeldelse og kontakt med lege som følge av overgrep

Av de overgrepsutsatte ungdommene, rapporterte kun 10 % at overgrepet ble politianmeldt. At seksuelle overgrep ikke anmeldes er kjent også fra andre norske studier (Thoresen & Hjemdal, 2014), og de mulige årsakene til dette kan være mange. For ungdommene i UEVO-undersøkelsen er det nærliggende å tro at ikke alle har fortalt om overgrepene til noen, og dermed heller ikke blitt satt i stand til å anmelde, at de har vært for unge til å forstå at de har vært utsatt for et seksuelt overgrep, og/eller at det å anmelde noe til politiet kan oppleves som skremmende og at konsekvensene av en anmeldelse og kanskje en opplevelse av ikke å bli trodd dersom saken blir henlagt eller overgriper frifinnes, oppfattes som verre enn å unnlate å anmelde saken. Det er også kjent at en del overgrepsutsatte barn og ungdom opplever trusler fra overgriper om represalier mot seg selv eller andre nærstående dersom de forteller om overgrepene de utsettes for.

Ungdom som rapporterte om seksuelle overgrep fra voksne som innebar berøring, ble spurt om de hadde blitt undersøkt av lege etter overgrepet. Av de 270 som fikk oppfølgingsspørsmål om lege, var det 26 (10 %) som svarte bekreftende. Av disse var det en av fem (21 %) som *ikke* trodde legen forsto hva de hadde opplevd. Fire av fem trodde altså legen forsto at de hadde vært utsatt for et seksuelt overgrep. Flere oppsøker lege etter å ha vært utsatt for fysisk vold i hjemmet enn ved tilfeller av seksuelle overgrep fra voksne. Dette kan dreie seg om at de fysiske skadene etter seksuelle overgrep fra voksne ikke i like stor grad krever legehjelp, som det skader etter fysisk vold gjør. Samtidig vet vi at undersøkelse av lege i forbindelse med sikring av bevis i sedelighetssaker er sentralt. Gitt den lave andelen som velger å anmelde seksuelle overgrep begått av voksne, er det kanskje ikke oppsiktsvekkende at ungdommen heller ikke oppsøker lege. Funnene er i tråd med det voksne har rapportert i en lignende norsk studie om vold og voldtekt (Thoresen & Hjemdal, 2014). Også blant ungdommer trengs det arbeid med å få flere overgrepsutsatte til å oppsøke hjelp og anmelde overgrep.

6.2 Seksuelle krenkelser og overgrep fra jevnaldrende

22 % har opplevd en eller flere **seksuelle krenkelser** fra jevnaldrende, for eksempel blotting, beføling mot sin vilje, eller samleie-lignende handlinger mot sin vilje.

15 % har opplevd dette i løpet av det siste året.

62%

I 62 % av tilfellene er det **gutter** som er utøver.

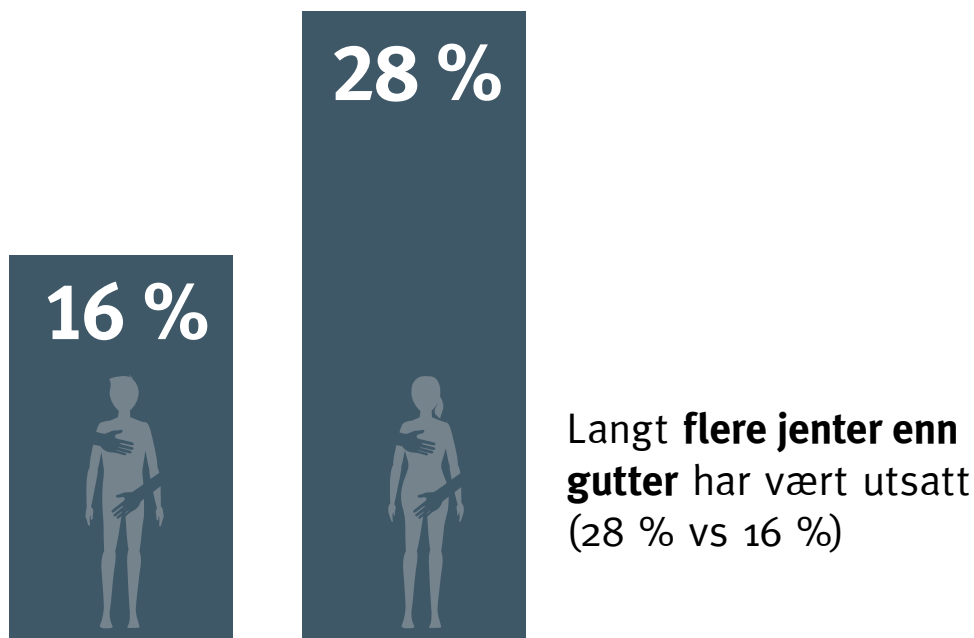
En jevnaldrende bekjent utenfor familien ble oftest oppgitt som utøver.

Det er **markant økning** i denne type erfaringer i løpet av ungdomsskoleårene, spesielt fra 8.- til 9.-klasse.

70%

Nærmere **70 % har fortalt** om overgrepet til noen.

Kun **2 %** av tilfellene ble **politianmeldt**.

Ungdomstiden kjennetegnes blant annet av at individet utvikler egne seksuelle behov som i økende grad utforskes. Dette gjør også ungdomstiden til en fase i livet der grenseoverskridende seksuell atferd kan forekomme og resultere i opplevelsen av seksuelle krenkelser og i verste fall overgrep. Internasjonale og nasjonale kampanjer har satt stadig økende fokus på grensedragninger mellom seksuell atferd som er passende og den som er upassende. Dette er informasjon som også rettes mot ungdom. I denne studien har vi vært opptatt av å kartlegge seksuelle krenkelser mellom jevnaldrende, og ikke normal seksuell atferd og utprøving.

Det har derfor vært tydelig formulert i spørsmålsstillingen at de seksuelle erfaringene vi spør om når det gjelder jevngamle skal ha skjedd mot ungdommens vilje.

Det er viktig å understreke at tallene som presenteres i dette kapitlet handler om interaksjoner som har funnet sted i den fysiske virkeligheten, ikke over nett, telefon eller sosiale medier.

I alt har 22 % (n=2 003) blitt utsatt for seksuelle krenkelser, eller ufrivillige seksuelle handlinger, fra jevnaldrende. Av disse har 7 % (n=686) opplevd dette én gang, mens 15 % (n=1 317) har opplevd dette flere ganger. Omring 1 av 6, 15 % (n=1 340) av ungdommene i utvalget har opplevd slike krenkelser i løpet av det siste året. Av de ungdommene som oppga seksuelle krenkelser eller overgrep fra jevnaldrende, har de fleste erfart flere slike hendelser i løpet av oppveksten. Med andre ord er det ikke nødvendigvis slik at forekomsttallene for siste år gjenspeiler at man ble utsatt for første gang i løpet av de siste 12 måneder, men at flere av disse ungdommene også har andre erfaringer med krenkelser og overgrep fra jevngamle.

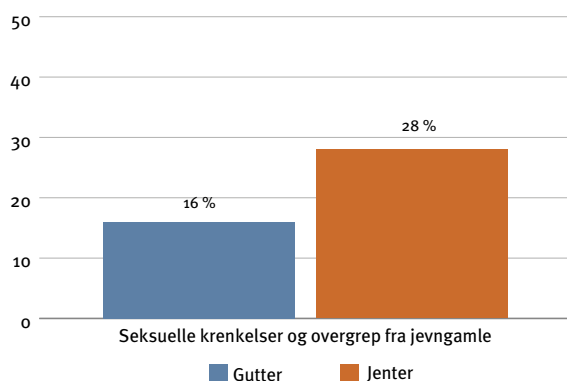
Oppsummert har om lag 2 av 10 ungdommer rapportert at de har opplevd seksuelle krenkelser fra noen på sin egen alder, majoriteten av disse ungdommene rapporterer også flere slike hendelser.

Tabell 6.2. Forekomst av seksuelle krenkelser og overgrep fra jevnaldrende, totalt, en og flere ganger

	En gang		Flere ganger		Totalt	
	n	%	n	%	n	%
Kysset deg uten at du ville det?	738	8	394	4	1132	12
Vist deg private deler av kroppen sin	529	6	661	7	1190	13
Fått deg til å vise dine private deler av kroppen din?	267	3	181	2	448	5
Fått deg til å ta på hans eller hennes private kroppsdel?	250	3	164	2	414	5
Tatt på dine private kroppsdel?	404	5	354	4	758	9
Hatt sex med deg (fingret, sugd, slikket, samleie)?	169	2	105	1	274	3
Noen form for seksuell krenkelse fra jevnaldrende	686	7	1317	15	2003	22

6.2.1 Kjønnforskjeller

I likhet med seksuelle overgrep fra voksne, har jenter i betydelig større grad opplevd seksuelle krenkelser og overgrep fra jevngamle sammenliknet med guttene (se Figur 6.4.). Dette gjelder alle former for seksuelle krenkelser, men vi ser at kjønnforskjellene er størst når det gjelder å ha blitt vist andres private kroppsdel mot sin vilje (blotting), og det å ha blitt tatt på på private kroppsdel mot ens vilje (beføling). Kjønnforskjellene er i grunnen overraskende små når vi ser på den mest alvorlige kategorien, nemlig at noen har hatt sex med en mot ens vilje (seksuell omgang).

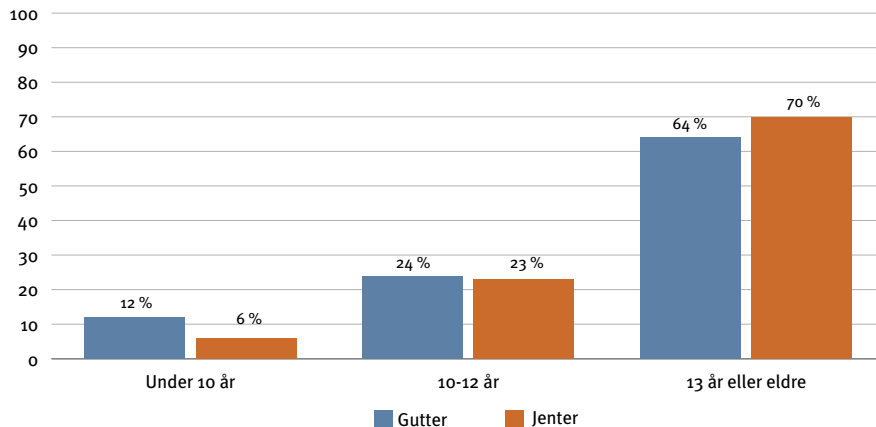
Figur 6.4 Seksuelle krenkelser og overgrep fra jevngamle, fordelt på jenter og gutter.

6.2.2 Alder for første seksuelle krenkelse fra jevnaldrende

Den gjennomsnittlige alderen for første erfaring med seksuelle krenkelser eller overgrep fra jevngamle er 13 år. Det er en noe høyere gjennomsnittlig debutalder for slike erfaringer enn for seksuelle overgrep fra voksne. Dette kan ha sammenheng med at ungdommene i økende grad havner i grenseoverskridende seksuelle interaksjoner når de blir eldre og seksuell utforskning blir vanligere. Da øker samtidig risikoen for uønsket seksuell oppmerksomhet, krenkelser og overgrep fra jevngamle.

Videre ser vi at seksuelle krenkelser og overgrep mellom jevnaldrende øker i omfang med alder, og det ser særlig ut til at majoriteten av utsatt ungdom erfarer dette for første gang i ungdomsskolealder, altså fra 13 år og oppover. Samtidig svarer i overkant av 1 av 3 av de utsatte ungdommene at de har opplevd seksuelle krenkelser og overgrep fra jevngamle før 13 års alder. Dette viser at også barn i barneskolealder kan utsettes for seksuelle krenkelser av jevngamle, eller av barn eller ungdom som ikke er så mye eldre enn barnet selv.

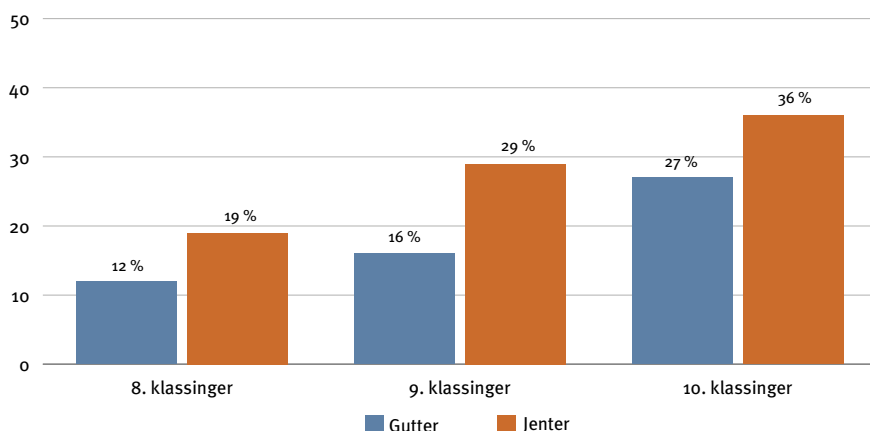
Figur 6.5 Alder ved første erfaring med seksuelle krenkelser og overgrep fra en jevn gammel, fordelt på gutter og jenter.

Som vist i figur 6.6, skjer det en markant økning i rapportert utsatthet for seksuelle krenkelser og overgrep fra jevngamle i løpet av ungdomsskoleårene for både gutter (kjikvadrat (2) = 29,80 $p < ,001$) og jenter (kjikvadrat (2) = 105,20, $p < ,001$). Når vi ser på type krenkelser og overgrep ungdommene rapporterer, er det særlig blotting og beføling som viser en økning. Samtidig viser alle former for

seksuelle krenkelser en statistisk signifikant økning, selv om forskjellene i absolutte tall ikke er så stor. Disse funnene støttes også av at omtrent 2/3 av alle ungdommene som sier at de har opplevd en seksuell krenkelse eller overgrep fra en jevn gammel, rapporterer at dette skjedde for første gang etter fylte 13 år. Dette stemmer overens med tall fra Sverige, i en litt eldre gruppe ungdom (Jernbro & Janson, 2016).

Figur 6.6 Forskjeller i seksuelle krenkelser og overgrep fra en jevn gammel i løpet av ungdomsskoleårene.

6.2.3 Relasjon til den eller de som begikk overgrepet

I de fleste tilfellene av seksuelle overgrep fra jevn gamle, er utøver en gutt (63 %). Omtrent halvparten så ofte er det en jente som er utøver (33 %). Blant 5 % av ungdommene som har vært utsatt for seksuelle krenkelser fra jevn gamle, har utøver vært både gutt(er) og jente(r). I tillegg til å oppgi kjønn på utøver, har ungdommene angitt hvilken relasjon de hadde til utøveren(e) (flere kryss mulig). En jevnaldrende bekjent rapporteres oftest som utøver (av 11 % av utsatte gutter og 18 % av utsatte jenter), men også en jevnaldrende ukjent oppgis som utøver (av 2 % av utsatte gutter og 6 % av utsatte jenter). Ungdommens kjæreste oppgis også i en del av tilfellene som utøver av de seksuelle krenkelsene (av 4 % av utsatte gutter og 5 % av utsatte jenter). Jevnaldrende slektninger, søsken og fritidsledere er svært sjelden oppgitt som utøvere av seksuelle overgrep i dette utvalget.

Jenter oppgir betydelig oftere enn guttene at overgrepet ble begått av en ukjent på ens egen alder.

I alt bekrefter disse tallene, på samme måte som med seksuelle overgrep begått av voksne, at også ungdom opplever seksuelle krenkelser fra personer i sin bekjentskapskrets, og ikke i like stor grad fra fremmede. Dette stemmer også overens med tall fra en svensk undersøkelse (Jernbro & Janson, 2017), som viste at de fleste seksuelle overgrep ble begått av en jevnaldrende bekjent eller kjæreste. En stor andel overgrep ble i den svenske studien også begått av en ukjent på ens egen alder. Det er viktig å påpeke at det i de svenske tallene også ligger overgrep begått på nett eller sosiale medier, mens vi i denne rapporten har behandlet seksuelle erfaringer på nett i et eget kapittel.

6.2.4 Anmeldelse og legehjelp

Kun 2 % av tilfellene av seksuelle overgrep fra jevnngamle ble politianmeldt. Selv om ungdommene rapporterer om seksuelle krenkelser og overgrep, er det altså svært sjelden at disse erfaringene jevnaldrende imellom blir gjenstand for politiets oppmerksomhet. Andelen anmeldte overgrep fra jevnaldrende i dette utvalget er også betydelig lavere enn anmeldelser etter seksuelle overgrep begått av voksne. Noe av dette kan skyldes at ungdom i mindre grad forteller om slike erfaringer til voksne som kan hjelpe dem til å få slike erfaringer anmeldt. En annen årsak kan være at det relativt ofte er en bekjent som har begått overgrepet, og at det kan oppleves som vanskelig å angi en man kjenner. Det er for øvrig grunn til å tro at flere av årsakene som nevnes for å unnlate å anmelde seksuelle overgrep fra voksne, også gjelder når det kommer til seksuelle overgrep fra jevnngamle.

Ungdom som hadde opplevd seksuelle overgrep som innebar berøring, fikk også spørsmål om hvorvidt de hadde blitt undersøkt av lege som følge av overgrepet. 803 personer hadde opplevd overgrep som var av en slik karakter at de fikk oppfølgingsspørsmål om legehjelp. Kun 13 personer (2 % av dem som hadde opplevd slike overgrep) hadde blitt undersøkt av lege og så å si alle trodde legen visste hva de hadde vært utsatt for. Sammenliknet med seksuelle overgrep fra voksne, var det enda færre som både politianmeldte seksuelle krenkelser og overgrep fra jevnaldrende, og oppsøkte lege som følge av overgrepet. I likhet med tidligere nevnte tall, er det nesten like mange som har blitt undersøkt av lege som også har anmeldt forholdet. Dette kan ha sammenheng med at ungdommene har oppsøkt overgrepsmottak som følge av et overgrep, og deretter anmeldt det de

har opplevd. Dette har vi imidlertid ikke nok informasjon om til å kunne si med sikkerhet.

6.3 Erfaringer med seksuelle krenkelser som ikke er nærmere definert

Vi forventet at noen kunne oppleve det som vanskelig å svare på detaljerte spørsmål om seksuelle overgrep, og at vi derfor kanskje ikke fanget opp alle former for overgrep med spørsmålene i dette spørreskjemaet. Derfor stilte vi et mer overordnet spørsmål som var ment å fange opp dette. Alle ungdommene som svarte avkreftende på alle spørsmål om seksuelle overgrep, fikk et ekstra spørsmål der de kunne tilkjenne om de hadde opplevd noen form for seksuelle krenkelser: «Har det hendt at noen har gjort noe seksuelt mot deg som du ikke ville, og som du ikke vil si hva er?».

En prosent (n=58) av ungdommene svarte bekreftende på dette spørsmålet. Disse ungdommene har altså valgt å la være å svare bekreftende på spørsmålene om de har vært utsatt for seksuelle overgrep eller krenkelser fra henholdsvis voksne eller jevngamle. Samtidig har de ufrivillige seksuelle erfaringer som de ikke ønsker å beskrive nærmere i denne spørreundersøkelsen. Disse er viktig å ta med, selv om vi ikke vet helt hvilke type hendelser det innebærer eller hvem som har begått handlingene. Tidligere undersøkelser som har benyttet seg av denne måten å spørre på (for eksempel WHO's Psykisk helseundersøkelse (Kessler et al., 2010) fant at en slik «hemmelig» opplevelse var den av de rapporterte hendelsene som var sterkest relatert til psykisk uhelse.

7 Utsatthet for flere former for vold og overgrep (multiviktimisering)

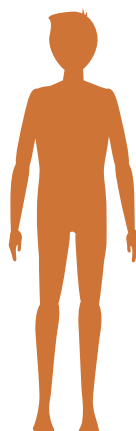
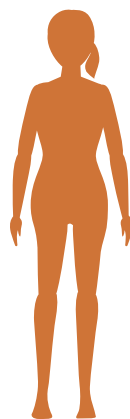
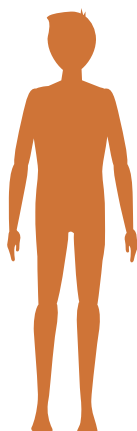
1 av 5

Nærmere en av fem har opplevd mer enn én form for vold i løpet av oppveksten.

Jentene rapporterer i større grad enn guttene å ha vært utsatt for flere typer vold.

Nærmere **1 av 5** har opplevd mer enn én form for vold

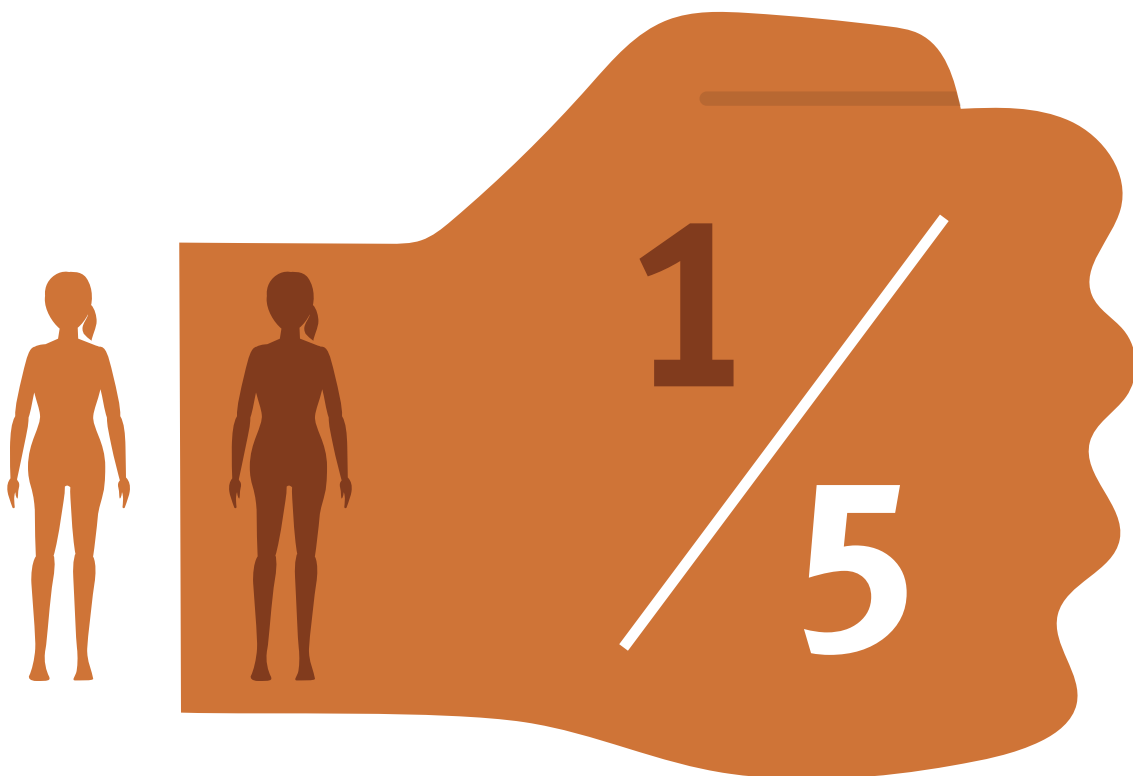

De som har opplevd en form for vold eller overgrep, har også i **større grad opplevd flere typer.**

Omtrent halvparten av ungdom som rapporterer å ha vært utsatt for **fysisk vold** rapporterer også utsatthet for **psykisk vold** i oppveksten.

Ungdom som har opplevd **vold mot foreldrene** hjemme har også opplevd flere andre former for vold og overgrep mot seg selv.

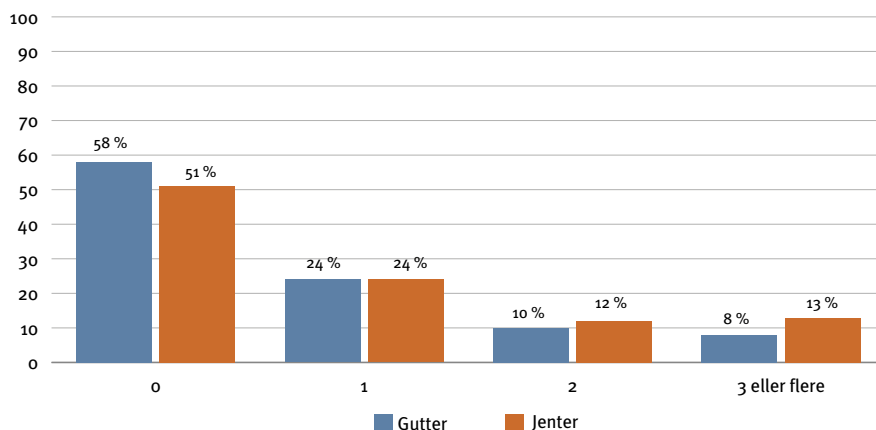
Nærmere én av fem ungdommer i dette utvalget har erfart mer enn en type vold og overgrep. Det er en signifikant forskjell mellom gutter og jenter i antall voldstyper de har vært utsatt for. Flere av jentene har totalt sett vært utsatt for vold og overgrep, og jentene rapporterer å ha vært utsatt for flere typer vold enn guttene ($t(8\,326) = 8,18, p < ,001$).

Det er omtrent like mange gutter og jenter som har vært utsatt for én type vold eller overgrep, men deretter er jentene overrepresentert. Den totale voldsbelastningen ser derfor ut til å være større for jentene. Denne forskjellen skyldes i hovedsak at jenter er mer utsatt for seksuelle overgrep og krenkelser enn gutter, men de er også overrepresentert i gruppen som har opplevd psykisk vold i hjemmet.

Tabell 7.1. Antall voldstyper ungdommene har vært utsatt for i oppveksten.

Antall voldstyper	Total	
	n	%
0	4530	54
1	2030	24
2	953	11
3 eller flere	874	11

Figur 7.1 Antall voldstyper, fordelt på gutter og jenter.

Det å ha erfart én type vold var forbundet med å erfare andre typer vold. Tabell 7.2 viser den overlappende forekomsten mellom ulike former for vold dersom man har erfart en av de andre formene for vold. Det vil si hvor mange som har opplevd fysisk vold fra foreldrene som også har opplevd de andre formene for vold og så videre. I denne studien var det å ha erfart vold mot foreldrene sine det som i størst grad overlapper med andre former for volds- og overgrepserfaringer. Ungdom som har opplevd fysisk vold enten mot mor eller far, oppgir altså i større grad erfaring med andre voldsformer. Det er derfor grunn til å være observant på barn til voksne som utøver vold mot hverandre, siden disse barna kan være i en større risiko for andre erfaringer med vold og overgrep også utenfor hjemmet.

Tabell 7.2. Overlappende voldstyper i prosent (tabellen leses horisontalt, fra venstre til høyre).

	Fysisk vold	Psykisk vold	Fysisk vold mot mor	Fysisk vold mot far	Omsorgssvikt	Seksuelle overgrep fra voksne	Seksuelle krenkelser fra jevngamle
Fysisk vold	X	52	15	8	26	16	41
Psykisk vold	57	X	15	7	30	16	43
Fysisk vold mot mor	65	61	X	21	37	23	49
Fysisk vold mot far	70	58	43	X	37	26	51
Omsorgssvikt	36	37	12	6	X	12	30
Seksuelle overgrep fra voksne	50	47	17	10	30	X	64
Seksuelle krenkelser fra jevngamle	35	34	10	5	19	17	X

Tabell 7.3 Sammenheng mellom fysisk vold hjemme og andre former for vold eller overgrep, fordelt på kjønn.

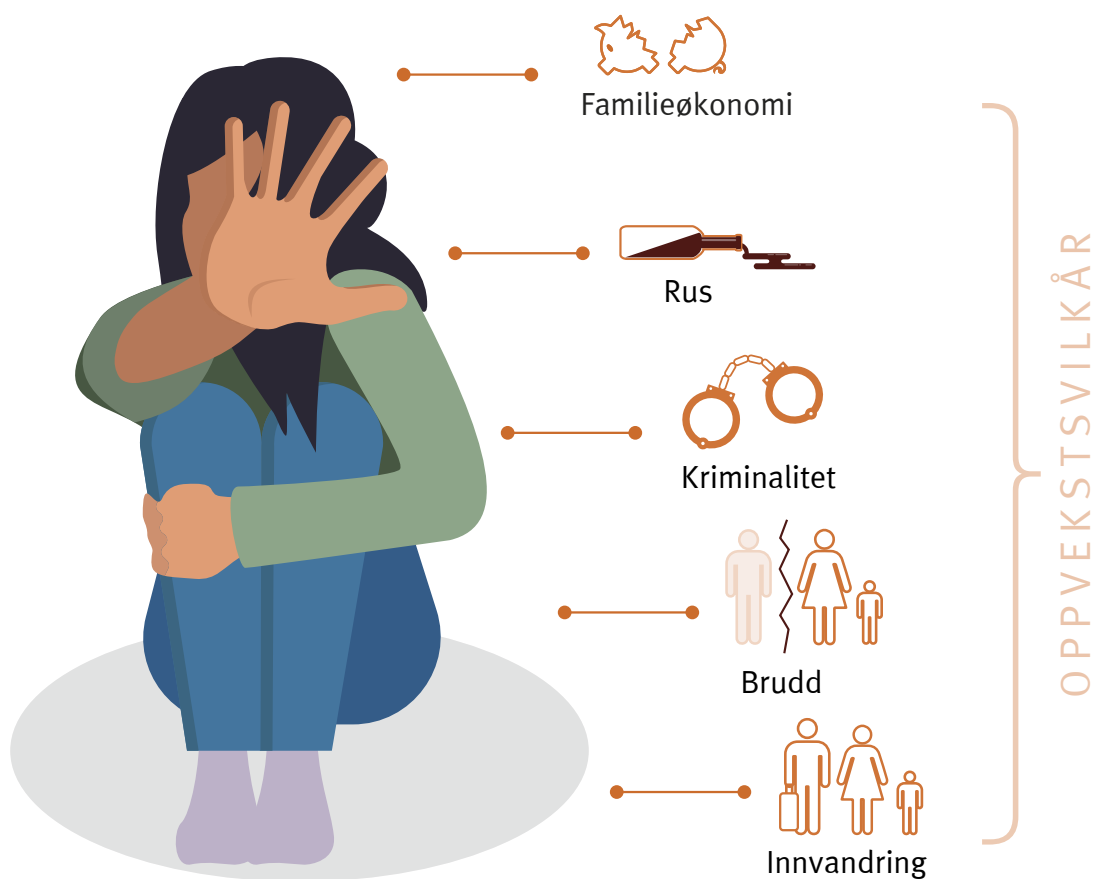
Fysisk vold hjemme (1) Referanseverdi	Jente		Gutt	
	OR	95% CI	OR	95% CI
Psykisk vold	11,5	9,7-13,7	9,6	8,0-11,5
Omsorgssvikt	3,2	2,7-3,9	2,3	1,9-2,8
Vold mot mor	6,3	5,4-7,5	5,9	4,9-7,1
Vold mot far	5,7	4,8-6,9	5,7	4,7-6,9
Seksuelle overgrep begått av en voksen	4,7	3,8-5,9	4,7	3,4-6,4
Seksuelle krenkelser begått av en jevnaldrende	3,4	2,9-4,0	3,1	2,6-3,7

Tidligere forskning på voksne og unge voksne viser at det å være utsatt for én form for vold, øker sjansen for også å oppleve andre former for vold (Mossige & Stefansen, 2016; Myhre et al., 2015; Thoresen & Hjemdal, 2014). Som det fremgår av tabell 7.3, er det å ha vært utsatt for fysisk vold hjemme, forbundet med over 11 ganger forhøyet sjanse for også å oppleve psykisk vold om man er jente og i overkant av 9 ganger dersom man er gutt. Sjansen for at man også opplever vold mot foreldrene dersom man selv er utsatt for fysisk vold hjemme, er stor, over 5 ganger så høy for begge kjønn, sammenlignet med om man ikke har vært utsatt for fysisk vold. Vi ser også at oddsen for å bli utsatt for seksuelle overgrep fra voksne øker for barn som også opplever fysisk vold. Det er viktig å understreke at denne analysen ikke sier noe om årsakssammenhenger eller hvilke erfaringer som ligger til grunn for andre erfaringer. Vi valgte i denne analysene å bruke fysisk vold som referanseverdi (det vil si den type opplevelse som vi vurderte oddsen opp mot), fordi dette kanskje er den voldstypen som oftest blir sett og oppdaget av andre, og dermed kan være en inngangsport til også å få vite om annen utsatthet.

Utsatthet begrenser seg heller ikke til samme arena. Ungdom som har vært utsatt for fysisk vold hjemme, har også over tre ganger større sjanse for å ha opplevd seksuelle krenkelser fra jevnaldrende.

Oppsummert viser tallene i tabell 7.2 og 7.3 en økt sårbarhet i det å ha det utrygt hjemme. Utsatthet for vold er sjelden isolert til én spesifikk type vold. Det er overlappende kategorier, og får en voksen vite at barnet har vært utsatt for en av kategoriene, er det viktig å undersøke hvorvidt barnet eller ungdommen også er utsatt på annet vis.

8 Vold, overgrep og sammenheng med bakgrunnsfaktorer

Det er i all hovedsak familieøkonomi og foreldres vansker med rus, psykisk sykdom eller kriminalitet som øker sjansen for å ha hatt volds- og overgrepserfaringer i oppveksten.

Ungdom som ikke ønsker å kategorisere seg selv som **hverken gutt eller jente** har betydelig flere erfaringer med vold og overgrep.

Ungdom som rapporterer at de enten har vokst opp i en familie der det har vært brudd i **familierelasjonene**, der **økonomien** er dårlig, der foreldrene har hatt vansker med **rus** eller **psykiske helse**, og familier med **innvandrerbakgrunn** har i større grad erfaringer med vold og overgrep.

For å kunne utvikle gode og treffsikre tiltak for forebygging- og behandlinger det viktig å kjenne til sårbarhetsfaktorer forbundet med vold og overgrep. Å forstå strukturelle forhold knyttet til vold og overgrep er viktig for bedre å kunne forstå de utfordringer barn og unge som utsettes for vold og overgrep møter. Det er noen faktorer som i tidligere studier har vist seg å være forbundet med volds- og overgrepserfaringer i oppveksten. Disse risikofaktorene fører ikke nødvendigvis til at man opplever vold eller overgrep, men i gruppene vi skal omtale i dette avsnittet har tidligere studier funnet en høyere forekomst av vold og overgrep. Vi undersøkte om noen av de kjente risikofaktorene gjelder for norsk ungdom. De seks ulike bakgrunnsfaktorer vi undersøkte nærmere er:

- 1) å ha opplevd noe slags brudd i familierelasjoner (skilte foreldre, bor i fosterhjem, med andre slektninger eller på institusjon)
- 2) å ha vokst opp i et hjem med foreldre som sliter med rusproblemer, psykisk sykdom eller at en av foreldrene har sittet i fengsel
- 3) å ha en eller flere funksjonsnedsettelse
- 4) å ha innvandringsbakgrunn
- 5) å ikke identifisere seg som enten gutt eller jente
- 6) dårlig familieøkonomi

8.1 Brudd i familierelasjoner

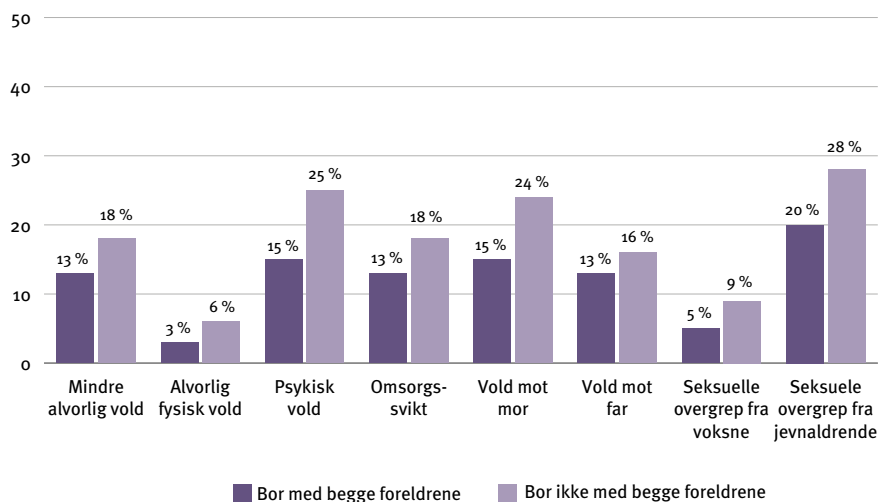
Å ikke bo sammen med begge foreldrene sine, altså å vokse opp i en familie der det har vært brudd mellom foreldre, foreldrene aldri har bodd sammen, eller barnet ikke kan bo sammen med sine foreldre, har vist seg å være forbundet med høyere forekomst av vold og overgrepserfaringer når voksne og unge voksne har rapportert om sine erfaringer i oppveksten. I figur 8.1 oppgir vi sammenhengen mellom erfaring av brudd i familierelasjoner og rapportert utsatthet for vold, overgrep og omsorgssvikt. Tallene viser at i likhet med andre studier, er det å ha erfart brudd i nære familierelasjoner forbundet med høyere forekomst av vold og overgrep.

Det samme mønsteret som i utvalget for øvrig fremtrer, nemlig at ungdommene har opplevd mindre alvorlige former for fysisk vold betydelig oftere enn alvorlige former for fysisk vold. Den psykiske volden har forekommet oftere enn i gruppen uten brudd i sine nære familierelasjoner, og det er betydelig mer utsatthet for overgrep fra jevnaldrende enn fra voksne også i denne gruppen. Men også

forekomsten av seksuelle overgrep fra en voksen er dobbelt så høy som den ungdom som bor sammen med begge foreldrene rapporterer.

Den relativt høye forekomsten av erfaringer med vold og overgrep i gruppen som rapporterer at de ikke bor sammen med begge foreldrene sine, kan blant annet forklares av at en del av disse ungdommene nå har blitt plassert i fosterhjem (1 %; n=87). Plasseringer av barn og ungdom i fosterhjem skyldes ofte vold, overgrep og/eller omsorgssvikt av barna i sin opprinnelige familie. Så en liten andel av barna som ikke bor sammen med foreldrene sine gjør dette nettopp på grunn av de erfaringene som vi kartlegger i denne undersøkelsen. Samtidig vet vi også at det å ha vokst opp med en aleneforsørger eller at foreldrene har gått fra hverandre kan være en risikofaktor forbundet med vold og overgrep (Doidge et al., 2017). I noen tilfeller kan vold i hjemmet også være en av årsakene til separasjon eller skilsmisse mellom foreldrene. Blant annet rapporterer ungdommene som ikke bor med begge foreldre, at de har opplevd mer vold mot både mor og noe mer vold mot far enn gruppen som bor med begge sine foreldre. I sum kan alle disse faktorene bidra til den forskjellen vi ser i rapportert volds- og overgrepsutsatthet blant barn som kun bor sammen med en eller ingen av sine foreldre på tidspunktet for når de gjennomførte undersøkelsen.

Figur 8.1 Forekomst av vold og overgrepserfaringer, fordelt på om de bor med begge foreldrene sine (n=6459), eller ikke (n=2727).

8.2 Oppvekstmiljø

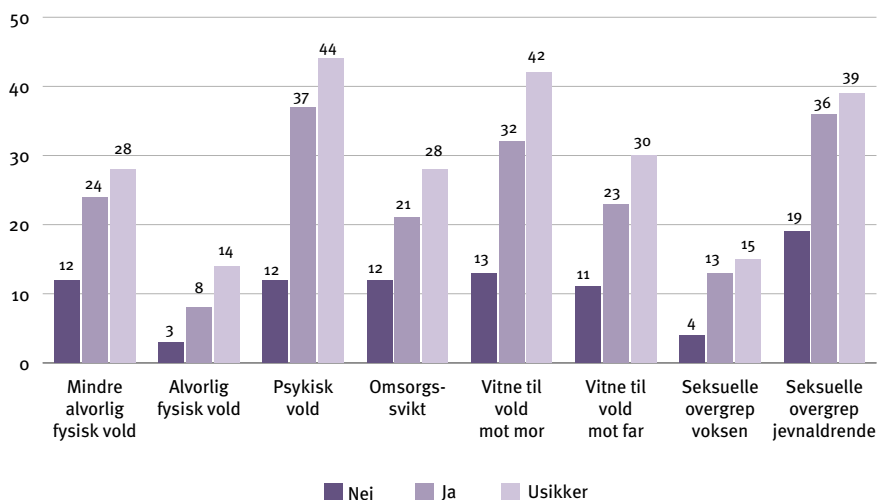
Noen barn og unges oppvekstmiljø kan føre til utrygge forhold og sette dem i en mer utsatt posisjon for å oppleve vold og overgrep. Foreldre som lever i en situasjon preget av rus, psykisk sykdom og/eller kriminalitet kan ha dårligere forutsetninger for å håndtere dagliglivets utfordringer, herunder ansvar og omsorg for sine barn. Slike problemer gir dårlige oppvekstsvilkår for barn, og det kan føre til større sjanse for utsatthet for vold og overgrep fordi foreldrene er i mindre stand til å ivareta sine barn enn det foreldre uten slike vansker er. I UEVO-studien ble ungdom spurt om de hadde opplevd henholdsvis at foreldrene hadde hatt alkoholproblemer, vært psykisk syke eller sittet i fengsel i løpet av oppveksten. Ungdommene kunne svare «nei», «ja» og «usikker» på disse spørsmålene. Siden det var stort overlapp mellom hvorvidt ungdommene hadde erfart en eller flere av disse tingene i sin oppvekst, ble det laget en ny samlevariabel for hvorvidt ungdommen har ingen, minst en ja eller minst en usikker (og ingen ja) på ett av de tre spørsmålene knyttet til foreldrene og oppvekstmiljø i hjemmet.

Det var totalt 7 % (n=644) som rapporterte «ja» på minst ett av de tre spørsmålene, og 11 % (n=1 008) som var usikre på minst ett av spørsmålene. Funnene viste at både det å rapportere at foreldrene hadde problemer med rus, psykisk sykdom og/eller kriminalitet eller at man var usikker på om foreldrene hadde slike problemer var forbundet med betydelig mer utsatthet for vold og overgrep enn dersom ungdommene ikke hadde vokst opp med foreldre som hadde slike problemer. Gruppen som var usikre på om foreldrene hadde ett eller flere av disse problemene rapporterte særlig høy forekomst av vold. Det kan hende at det å oppleve vold i hjemmet, enten det er rettet mot en selv eller andre familiemedlemmer, anses av ungdommene som et uttrykk for at foreldrene har det vanskelig, men at de er usikre på om disse problemene foreldrene har er knyttet til rus, psykisk sykdom og/eller foreldres kriminelle atferd. Figur 8.2 viser forekomst av ulike volds- og overgrepsopplevelser disse ungdommene har opplevd.

Vi vet at problemer med rus og psykisk sykdom henger sammen. Vi vet også at det utgjør en stor risiko for barn å vokse opp i familier som er preget av denne type problemer. Funnene vi rapporterer her er litt forskjellig fra lignende analyser om sammenhengen mellom foreldres beruselse på alkohol og utsatthet for vold og overgrep (Mossige & Stefansen, 2016). Dette kan skyldes at i UEVO-studien dekkes et større spekter av belastninger foreldre kan ha enn kun

alkoholberuselse. Blant annet rapporterer ungdom i Mossige og Stefansens studie betydelig mer alvorlig vold fra foreldrene dersom de også rapporterer at foreldrene drikker daglig enn det ungdommene i UEVO-studien med foreldre med rus og psykiske vansker rapporterer.

Figur 8.2 Volds- og overgrepserfaringer blant ungdom som har vokst opp med foreldre som har hatt et alkoholproblem, vært psykisk syk og/eller sittet i fengsel (oppgitt i prosent).

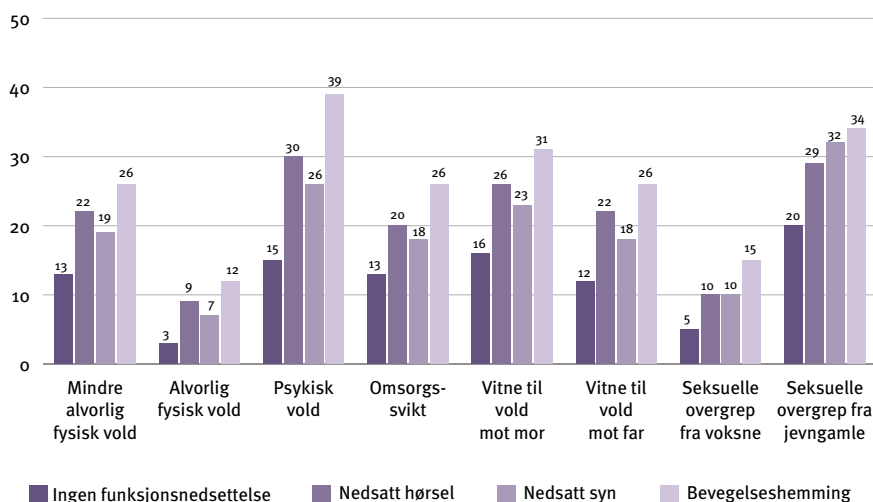
8.3 Funksjonsnedsettelse

Barn med funksjonsnedsettelse rapporterer en høyere forekomst av vold og overgrepserfaringer enn dersom man ikke erfarer noen funksjonsnedsettelse. Ifølge statistikk fra Statistisk sentralbyrå (SSB) sin Levekårsundersøkelse om helse som også er gjengitt på Barne- og familiedirektoratets nettsider (https://www.bufdir.no/Statistikk_og_analyse/Nedsatt_funksjonsevne/Antall) er utbredelsen av hørsels-, syns-, og bevegelseshemming i den norske barnepopulasjonen i alderen 6 til 15 år henholdsvis 4 %, 3 % og 1 %. I UEVO-studien var forekomsten av funksjonsnedsettelse en del høyere dersom vi inkluderer alle som har svart at de har noen grad av funksjonsnedsettelse på disse områdene (3–15 %).

Tidligere internasjonale og nordiske studier har vist at det å ha en funksjonsnedsettelse øker risikoen for å oppleve vold eller overgrep (Heinonen & Ellonen, 2013; Hershkowitz, Lamb, & Horowitz, 2007; Justis-og beredskaps-

departementet, 2012-2013). I dette utvalget er sammenhengene mellom funksjonsnedsettelse og vold og overgrepserfaringer presentert i figur 8.3. Tallene viser tydelig at ungdom som har en eller flere former for funksjonsnedsettelse er betydelig mer utsatt for alle former for vold og overgrep.

Figur 8.3 Utsatthet for vold og overgrep i grupper med og uten funksjonsnedsettelse (oppført i prosent).

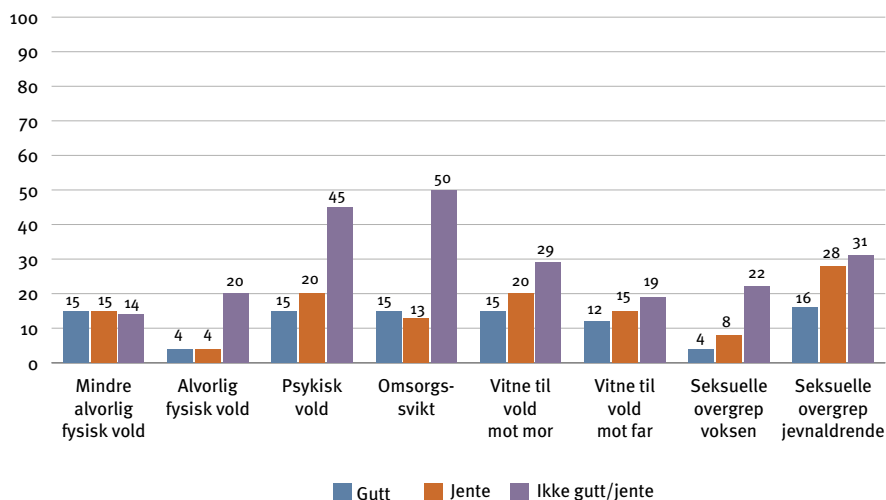

8.4 Kjønn

Som allerede beskrevet i foregående kapitler, er jenter gjennomgående mer utsatt for psykisk vold og seksuelle overgrep enn gutter. Samtidig har det de senere årene blitt rettet økt oppmerksomhet mot at den tradisjonelle kjønnsdikotomien ikke passer for alle, eller at man ikke kjenner seg igjen i denne inndelingen av kjønn. I tråd med dette spurte vi ungdommene i UEVO-studien om de oppfattet seg selv som gutt, jente eller at inndelingen ikke passet for dem. I den svenske studien «Våld mot barn» (Jernbro & Janson, 2017) finner man at de som oppgir at tradisjonell kjønnsinndeling ikke passer for dem, også er betydelig mer utsatt for de fleste former for vold og overgrep. I UEVO-studien ønsket vi å se om dette også er tilfellet for norske ungdommer som ikke kjenner seg igjen i tradisjonelle kjønnsidentiteter. Det var 60 ungdommer (1 %) som oppga at gutt/jente-inndelingen av kjønn ikke passet for dem. Som vist i figur 8.4, rapporterer også norsk ungdommer som ikke oppfatter seg selv som enten gutt eller jente mer volds- og overgrepserfaringer enn jevn gamle gutter og jenter. Et svært viktig

funn i denne gruppen, er at de er betydelig mer utsatt for alvorlig vold, mens de rapporterer tilnærmet like mye mindre alvorlig vold som de som definerer seg som henholdsvis jenter eller gutter. Den psykiske volden, omsorgssvikt og seksuelle overgrep fra voksne rapporteres også mye hyppigere i gruppen som ikke definerer seg som gutt eller jente. Når det gjelder seksuelle overgrep fra jevnaldrende, rapporterer jenter og ungdom som bryter med tradisjonelle normer for kjønn omtrent like stor utsatthet.

Figur 8.4 Utsatthet for vold og overgrep fordelt på gutter, jenter og de som ikke identifiserer seg som gutt/jente (oppgitt i prosent).

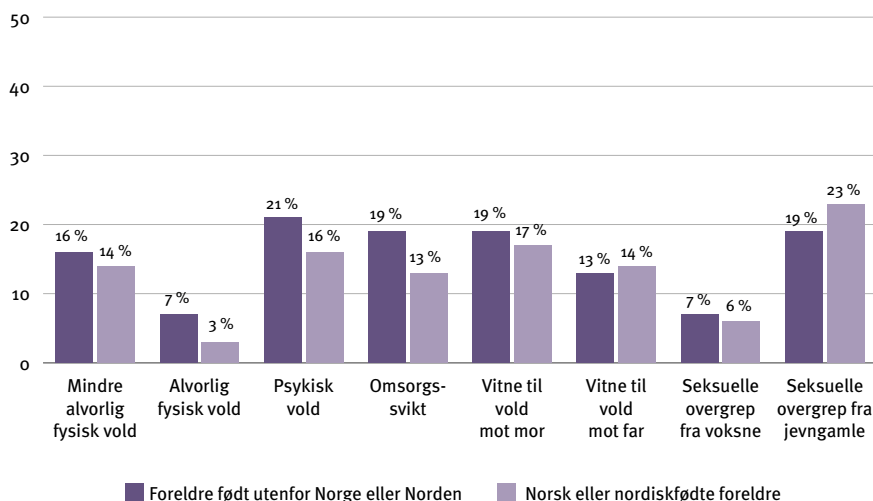

8.5 Innvandringsbakgrunn

Foreldres landbakgrunn har i andre omfangsundersøkelser vært forbundet med flere volds- og overgrepserfaringer i barns oppvekst (Jernbro & Janson, 2017; Mossige & Stefansen, 2007, 2016). Særlig har vold i nære relasjoner vært trukket frem som hyppigere forekommende i familier der en eller begge foreldrene har en annen etnisk bakgrunn enn norsk/nordisk sammenliknet med familier der begge foreldrene er født i Norge eller Norden. I likhet med Mossige and Stefansen (2016) finner vi at barn av foreldre fra andre land utenfor Norden opplever mer alvorlig fysisk vold enn barn der begge foreldre er fra Norge eller Norden. Den mindre alvorlige volden rapporteres omtrent likt for begge gruppene. Det samme gjelder vold mot far, som har omtrent samme forekomsttall i de to gruppene. Vold mot mor er betydelig oftere rapportert av ungdom med foreldre født utenfor Norge

eller Norden. Seksuelle overgrep fra jevngamle skiller seg ut i så måte, der barn av norske/nordiske foreldre er mer utsatt. Dette er også i tråd med funn fra studien til Mossige and Stefansen (2016).

Figur 8.5 Utsatthet for vold og overgrep fordelt på ungdom der minst en av foreldrene er fra et annet land enn Norge eller Norden.

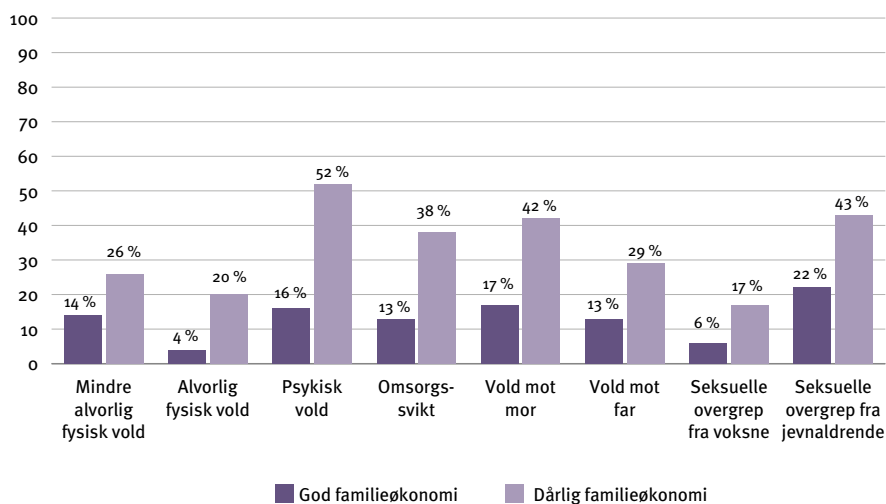

8.6 Familieøkonomi

I likhet med tidligere studier, har vi også undersøkt hvilken sammenheng familieøkonomi har med utsatthet for vold og overgrep i oppveksten. Forskning viser klare sammenhenger mellom vold og ungdommers opplevelse av familiens økonomi (Mossige & Stefansen, 2016). I likhet med Mossige og Stefansen finner vi at ungdom som opplever at familien har dårlig råd også er mer utsatt for vold og overgrep enn de som opplever å ha god familieøkonomi. Det er samtidig viktig å merke seg at svært få av ungdommene som deltok i studien oppfattet familiens økonomi som dårlig. Å måle familieøkonomi er komplisert, særlig når man spør ungdom som ikke har den fulle oversikten over familiens økonomi eller er i stand til på en objektiv måte å vurdere familiens økonomi. Så lenge vi baserer våre tall på ungdommens opplevelse av familiens økonomi, og ikke mål som foreldres utdanningsnivå, tilknytning til arbeidsmarkedet eller årlige inntekt, kan det hende vi har underestimerte tall på barn som vokser opp i familier med lavere sosioøkonomisk status. Det kan tenkes at det er flere barn og unge i vårt utvalg som etter sosioøkonomiske definisjoner lever under fattigdomsgrensen i Norge,

men at flere av disse ikke opplever mangler utfra de spørsmålene vi stilte. Ifølge SSBs statistikk lever over 10 % av Norges barnebefolkning i vedvarende lavinntektsfamilier. I denne studien rapporterer i underkant av 3 % at de opplever at de har måttet unnlate å delta på aktiviteter på grunn av familiens økonomi eller at familien stort sett ikke har råd til å kjøpe det de trenger.

Figur 8.6 Utsatthet for vold og overgrep og familiens økonomi

8.7 Bakgrunnsfaktorenes betydning for voldsutsatthet

Tallene omtalt i avsnittene over viser at det forekommer mer vold, og i noen tilfeller flere seksuelle overgrep, mot ungdom som har en funksjonsnedsettelse, ungdom med foreldre med annen landbakgrunn enn norsk/nordisk, ungdom i familier der det har vært brudd i nære relasjoner, enten i form av skilsmisse/separasjon eller fordi ungdommen bor utenfor hjemmet, der ungdommen opplever at familieøkonomien er dårlig og der oppvekstvilkårene har vært dårlige fordi foreldre enten har eller har hatt rusproblemer, psykisk sykdom eller historikk med å ha sittet i fengsel. For å undersøke hvilken betydning disse faktorene hadde for det å erfare ulike former for vold og overgrep, gjorde vi en rekke logistiske regresjonsanalyser. Disse analysene kan si noe om hvilke faktorer som synes viktigere enn andre når man tar høyde for flere forhold eller faktorer samtidig.

Særlig det å vokse opp i familier med dårlig familieøkonomi og/eller der ungdommen rapporterer at foreldrene har problemer med rus, psykisk sykdom og/eller kriminell atferd utmerker seg som faktorer som er særlig forbundet med utsatthet for vold og overgrep. Ungdom som opplever at familien har dårlig økonomi har over dobbelt så stor sjanse for å ha opplevd *mindre alvorlig* fysisk vold i hjemmet, og nesten fire ganger så stor sjanse for å ha opplevd *alvorlig* fysisk vold i hjemmet. Ungdom som rapporterer at familien har dårlig råd er altså en liten, men veldig utsatt gruppe. I familier der ungdommen rapporterer at minst en av foreldrene har hatt rusproblemer, har slitt med psykisk sykdom eller sittet i fengsel, øker også oddsen for utsatthet med i overkant av henholdsvis to ganger for mindre alvorlig fysisk vold og tre ganger for alvorlig fysisk vold. Dette mønsteret gjentar seg for psykisk vold og å ha opplevd vold mellom familie-medlemmer. Oppvekstvilkår, og særlig usikkerhet knyttet til dette, var også forbundet med en økt sjanse for seksuelle overgrep både fra voksne og jevn-gamle. Familieøkonomi, i likhet med dårlige oppvekstmiljø i form av at man har vokst opp eller tror man har vokst opp med foreldre som har hatt problemer med rus, psykisk sykdom eller kriminalitet, har stor betydning også når vi ser på flere risikofaktorer sammen, og utpeker seg som en markør for utsatthet for vold og overgrep.

Hvorvidt man var gutt eller jente hadde ingen betydning for erfaringer med fysisk vold, og kun en marginal betydning for erfaringer med psykisk vold. For seksuelle overgrep både fra jevnaldrende og voksne derimot, hadde jenter dobbelt så stor sjanse for å være utsatt sammenliknet med gutter. Om ungdommen rapporterte å ha en funksjonsnedsettelse var heller ikke av stor betydning for voldsutsatthet når man så dette i sammenheng med de andre bakgrunnsfaktorene vi har omtalt i dette avsnittet.

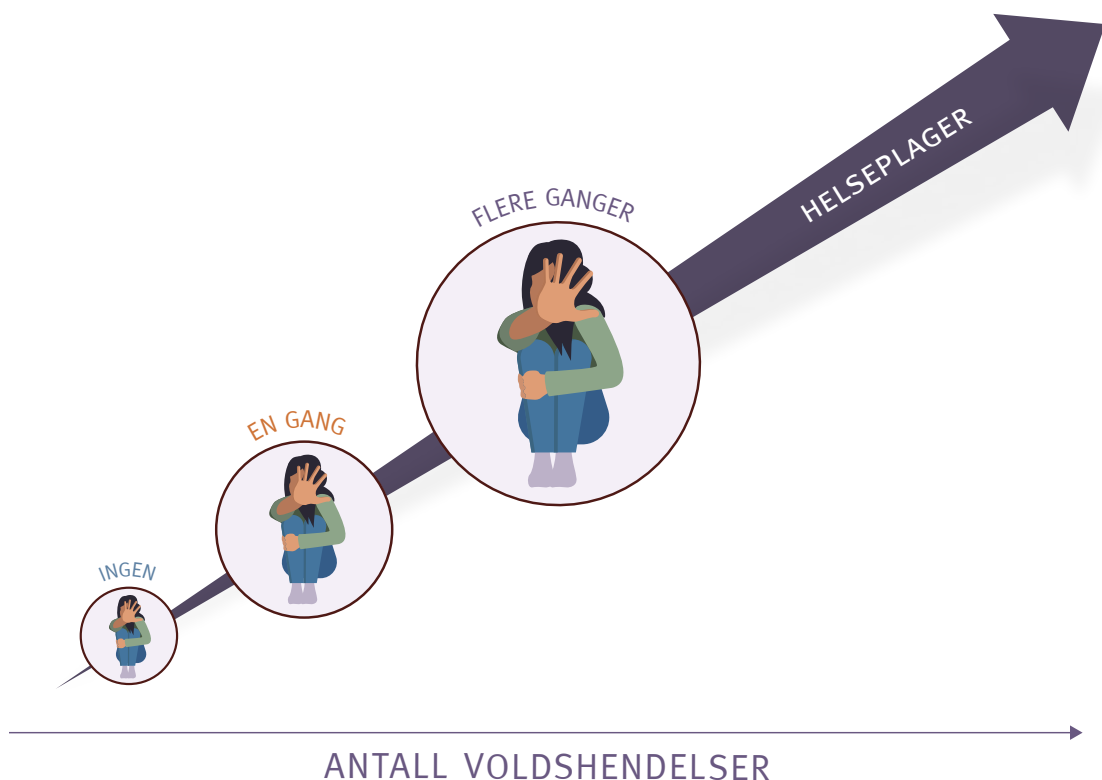
Foreldrenes innvandringsbakgrunn hadde mindre betydning for hvorvidt man hadde erfart mindre alvorlig fysisk vold eller psykisk vold, særlig når man så på dette sammen med andre faktorer som familieøkonomi og oppvekstmiljø. For den alvorlige fysiske volden var det en dobling i sjansen for å oppleve dette dersom foreldrene kom fra et annet land enn Norge eller de nordiske landene. Å ha foreldre fra Norge eller de nordiske landene økte marginalt sjansen for seksuelle overgrep fra jevngamle, sammenliknet med ungdom med foreldre som har innvandringsbakgrunn.

I alt kan disse funnene tyde på at det er noen sentrale bakgrunnsfaktorer som er særlig forbundet med volds- og overgrepserfaringer ungdom rapporterer, som igjen øker sjansen for å erfare flere typer vold og overgrep, slik det er beskrevet i avsnittet om multiviktimisering (se tabell 8.1.).

Tabell 8.1. Bakgrunnsfaktorenes betydning for erfaringer med vold og overgrep.

	Mindre alvorlig fysisk vold hjemme (1) Referanseverdi	Alvorlig fysisk vold hjemme (1) Referanseverdi	Psykisk vold hjemme (1) Referanseverdi	Seksuelle overgrep fra voksne	Seksuelle overgrep fra jevngamle	Omsorgssvikt	Vitne til vold mot mor	Vitne til vold mot far
	OR (95% CI)	OR (95% CI)	OR (95% CI)	OR (95% CI)	OR (95% CI)	OR (95% CI)	OR (95% CI)	OR (95% CI)
Kjønn (Ref. gutt)	0,9 (0,8-1,0)	1,2 (1,0-1,5)	1,3 (1,1-1,4)	1,9 (1,6-2,3)	2,0 (1,8-2,2)	0,8 (0,7-0,9)	1,4 (1,2-1,6)	1,2 (1,0-1,3)
Funksjons- nedsettelse	1,6 (1,4-1,8)	1,6 (1,3-2,0)	1,8 (1,6-2,0)	0,6 (0,5-0,7)	1,4 (1,3-1,6)	1,4 (1,2-1,6)	1,4 (1,3-1,6)	1,6 (1,4-1,9)
Foreldres landbakgrunn (Ref. ikke- innvandrere)	1,1 (1,0-1,3)	2,0 (1,6-2,5)	1,2 (1,2-1,6)	1,0 (0,8-1,3)	0,7 (0,6-0,8)	1,5 (1,3-1,7)	1,1 (0,9-1,2)	0,9 (0,7-1,0)
Brudd i familie- relasjoner (Ref. bor med begge foreldrene)	1,2 (1,0-1,4)	1,2 (1,0-1,6)	1,4 (1,2-1,6)	1,4 (1,2-1,8)	1,2 (1,1-1,4)	1,2 (1,0-1,3)	1,3 (1,2-1,5)	1,0 (0,8-1,1)
Familieøkonomi (Ref. god økonomi)	2,0 (1,5-2,7)	3,8 (2,7-5,3)	3,4 (2,8-4,2)	1,7 (1,2-2,5)	1,8 (1,4-2,4)	2,7 (2,1-3,4)	2,3 (1,8-2,9)	1,9 (1,4-2,4)
Oppvekstvilkår (dårlige) (ref. gode oppvekstvilkår)	2,3 (1,9-2,9)	3,1 (2,2-4,4)	3,4 (2,9-4,2)	2,8 (2,1-3,7)	2,5 (2,1-2,9)	1,7 (1,4-2,1)	2,7 (2,2-3,2)	2,4 (1,9-2,9)
Oppvekstvilkår (usikker)(ref. gode oppvekstvilkår)	2,9 (2,4-3,4)	4,8 (3,7-6,3)	4,3 (3,7-5,0)	3,2 (2,5-4,0)	2,5 (2,1-2,9)	2,4 (2,0-2,8)	4,1 (3,5-4,8)	3,4 (2,9-4,1)

9 Sammenhenger mellom vold, helse, skolefravær og livskvalitet

Rapporterte **helseplager øker** dersom ungdommene har vært utsatt for flere former for vold

Ungdom som har vært **utsatt for vold** eller overgrep rapporterer **flere symptomer på psykiske helseplager** som angst og depresjon, samt somatiske helseplager som hodepine, kvalme og smerter i kroppen.

Rapporterte **symptomer øker** dersom ungdommene har vært **utsatt for flere former for vold**, eller utsatt for samme type vold gjentatte ganger.

Ungdom utsatt for vold og overgrep har betydelig **mer skolefravær og søvnvansker** enn ungdom uten slike erfaringer.

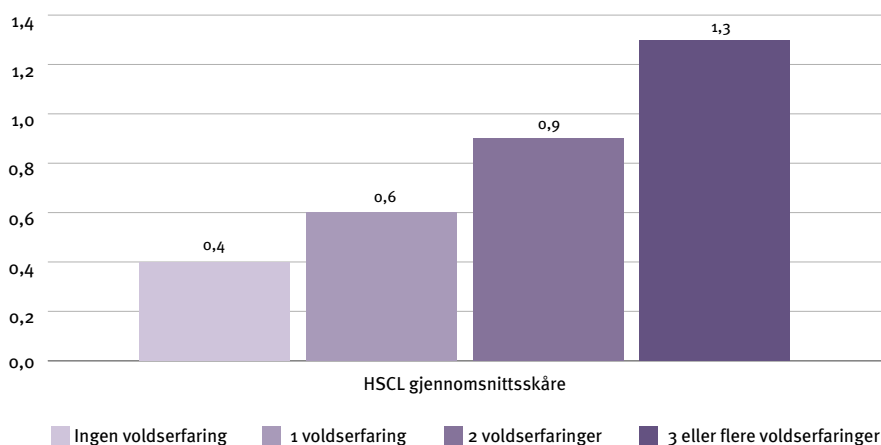
Ungdom som har opplevd vold er **mindre tilfreds med livet** sitt, og for hver ekstra belastning ungdommen har hatt, blir tilfredsheten betydelig lavere.

9.1 Helseplager

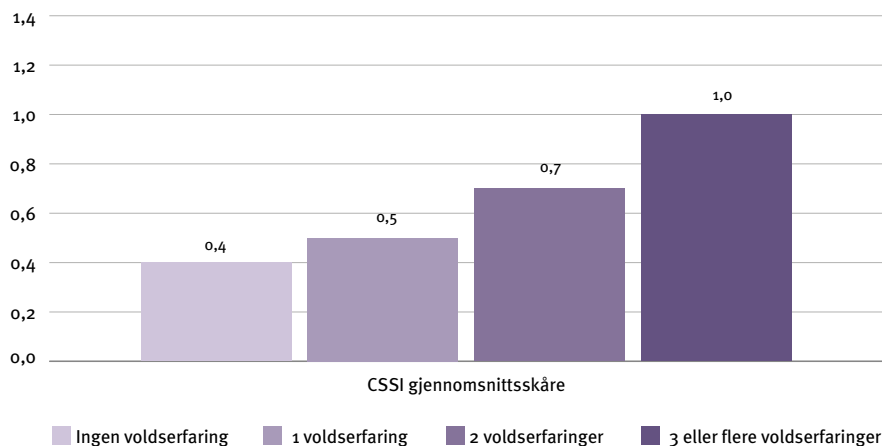
Det å ha vært utsatt for vold, overgrep og omsorgssvikt er forbundet med en økt risiko for helseplager både på kort og lang sikt (se f. eks., Jaffee, 2017). Dette ble også bekreftet i denne studien. Variansanalysen viste at jo flere belastninger ungdommene hadde vært utsatt for, desto flere *psykiske helseplager* rapporterte de ($F(3,8329) = 778,6, p < .001$). Med psykiske helseplager mener vi i denne sammenheng symptomer på angst og depresjon, som for eksempel det å plutselig føle frykt uten grunn, føle seg nedtrykt, anspent eller å føle håpløshet.

Jo flere belastninger ungdommene hadde vært utsatt for, desto flere *kroppslige plager, som smerter, kvalme og slitenhet*, rapporterte de også ($F(3,8279) = 482,2, p < .001$). Sammenhengen er noe svakere enn hva som rapporteres for psykiske helseplager, men fortsatt av relativ stor betydning. Det er et økende fokus på at kroppslige og psykiske plager ikke kan ses på som adskilte, og at belastende livshendelser også har sammenheng med kroppslige helseplager. Kroppslige helseplager har også blitt knyttet til volds- og overgrepserfaringer i et utvalg av norske unge voksne (Rueness et al., 2019).

Figur 9.1 Sammenheng mellom antall volds- og overgrepserfaringer og psykiske helseplager.

Merknad til figur. Psykisk helse målt med HSCL-10, skåre varierer fra 0-3. Alle sammenhenger målt med enveis variansanalyse (one-way ANOVA); signifikansnivå alle sammenhenger, $p < .001$.

Figur 9.2. Sammenheng mellom antall volds- og overgrepserfaringer og fysiske helseplager.

Merknad til figur. Somatiske helseplager er målt med CSSI-8, gjennomsnittlig skåre varierer fra 0-3. Alle sammenhenger målt med enveis variansanalyse (one-way ANOVA); signifikansnivå alle sammenhenger, $p < ,001$.

9.2 Skolefravær

Det er viktig å få kunnskap om hvorvidt erfaringer med vold eller overgrep er forbundet med daglig fungering. I denne undersøkelsen spurte vi ungdom om skolefravær og årsaker til skolefravær. Å kartlegge utsatte ungdommers fungering i skolen er sentralt fordi dette kan ha betydning for ungdommenes senere tilpasning i utdanningsforløp og arbeidsliv. Norske så vel som internasjonale studier har vist at ungdom som har erfaring med vold- og overgrep i større grad faller fra videregående skole (Diette, Goldsmith, Hamilton, & Darity Jr, 2017). Å ikke fullføre grunnskolen er svært sjelden i Norge, siden grunnskolen er obligatorisk. Samtidig vil stort skolefravær i denne perioden påvirke muligheten for videre skolegang, og mer kunnskap om fravær i ungdomsskolen er derfor viktig. I UEVO-studien rapporterte utsatt ungdom betydelig mer skolefravær de siste to ukene enn det ikke-utsatt ungdom gjorde. Dette gjelder særlig ungdom som enten har vært utsatt for to eller flere ulike former for vold eller overgrep. Det er skolefravær grunnet sykdom som forekommer hyppigst uansett tidligere volds- og overgrepserfaringer. Det kan se ut til at ungdom som har opplevd vold og overgrep i noe større grad enn ungdom uten slike erfaringer er borte fra skolen grunnet engstelse, skulking eller fordi foreldrene har villet at de skal være hjemme fra skolen. Det er samtidig viktig å påpeke at det totale fraværet er lavt, og at forskjellene er små. Antall dager ungdommene rapporterer å ha vært borte

er sjelden mer enn 1–2 dager. Kun for sykdom rapporterer nærmere 10 % at de har vært borte fra skolen opptil en skoleuke. Uavhengig av volds- og overgrepserfaringer ser det ut til at skolefraværet grunnet skulking øker noe fra 9. til 10. klasse.

Tabell 9.1 Forekomst av skolefravær (%) siste 2 uker fordelt på årsak til fravær og ungdommens antall voldserfaringer.

Årsak til fravær	0 dager				1-2 dager				3-4 dager				5-7 dager				8 dager eller mer			
Antall voldstyper	0	1	2	3	0	1	2	3	0	1	2	3	0	1	2	3	0	1	2	3
Sykdom	73	65	67	62	20	25	22	25	5	7	8	9	2	2	2	2	<1	1	1	2
Engstelse	97	94	89	78	3	5	9	16	1	1	2	3	<1	<1	<1	1	0	<1	<1	2
Skulking	99	97	93	87	1	3	6	8	<1	<1	1	3	0	0	<1	1	0	0	<1	2
Foreldre holdt barnet hjemme	93	89	86	84	6	9	11	12	1	1	2	3	<1	<1	1	1	<1	<1	<1	1

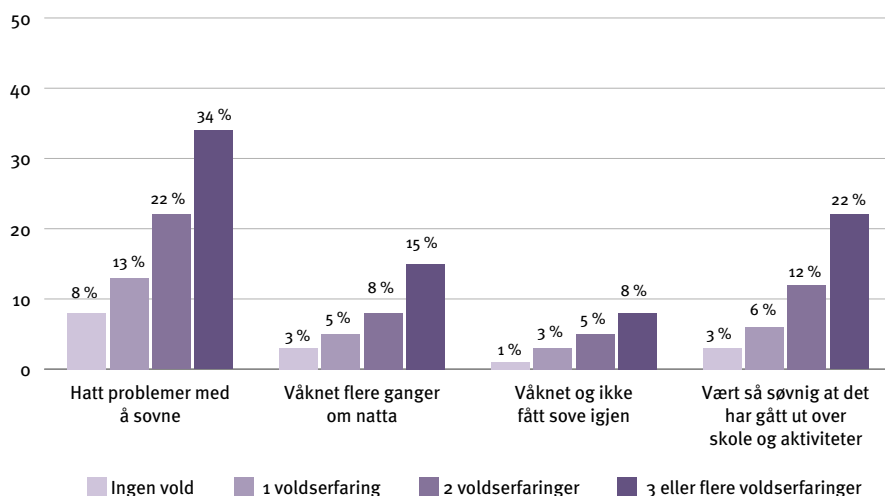
9.3 Søvn

Søvn er helt essensielt for å fungere, og er viktig for god helse. Det er mange faktorer som kan påvirke søvnkvaliteten vår, og stress og bekymringer er noen av disse. I figur 9.2 ser vi hvordan det å ha erfaringer med vold og overgrep er forbundet med søvnvansker i ungdomstiden. På spørsmålene kunne ungdommene angi hvor ofte de hadde opplevd de ulike vanskene knyttet til innsovning, å opprettholde søvn, og hvorvidt det at de har vært søvnige har gått ut over skole og vanlige aktiviteter.

Siden det å sove dårlig og være trøtt ikke er uvanlig, ikke minst i ungdomstiden, valgte vi i disse analysene å fokusere på vansker som vi mener kan defineres som omfattende, og som også brukes i den kliniske beskrivelsen av søvnvansker. Ungdom trenger i gjennomsnitt 8–10 timer søvn (Matricciani, Olds, Blunden, Rigney, & Williams, 2012; Paruthi et al., 2016), og det er normalt for ungdom å ha en noe forsinket døgnrytme samt å være trett på dagtid selv når de får nok søvn. Vi har derfor fokusert på dem som sier at de har opplevd vanskene minst tre ganger per uke i løpet av de siste to ukene. Figur 9.3., viser hvor stor andel av

ungdommene innenfor hver gruppe som har fortalt om søvnproblemer minst tre ganger i løpet av de siste to ukene. Figuren viser tydelig at ungdom som har opplevd vold eller overgrep i større grad enn ungdom uten slike erfaringer opplever betydelige problemer med søvn på alle områdene vi har målt. Dette gjelder både det å sovne om kvelden og å våkne gjentatte ganger på natta. Jo flere voldshendelser eller typer vold ungdommene har opplevd, desto mer betydelige er søvnvanskene de beskriver. Forskjellene mellom gruppene er også statistisk signifikant (Kjikkvadrattester mellom de ulike gruppene viste alle $p < .001$ for alle typer søvnvansker).

Figur 9.3. Sammenheng mellom antall volds- og overgrepserfaringer og søvnvansker siste 2 uker (%).

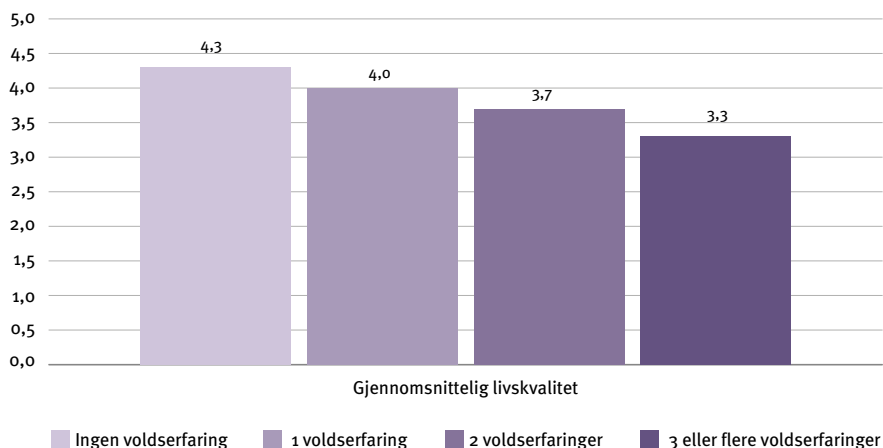
9.4 Livskvalitet

Livskvalitet handler om hvor fornøyd en er med livet, og i hvilken grad en opplever at aktiviteter i hverdagen er meningsfulle og at en mestrer dem. Vi målte livskvalitet i denne undersøkelsen ved hjelp av ti spørsmål som er utviklet spesielt for å dekke ulike områder av hverdagslivet til barn og unge (KISCREEN-10). Spørsmålene handler for eksempel om hvorvidt man har følt seg ensom, hatt det gøy med venner, følt seg frisk, følt seg rettferdig behandlet hjemme og følt at man får det til på skolen. I dette utvalget oppga guttene noe høyere livskvalitet enn jentene, som igjen oppga noe høyere livskvalitet enn ungdom som ikke definerte seg som gutt eller jente. Det var også en tendens til at

livskvaliteten var høyere blant de yngre enn blant de eldre ungdommene, men denne forskjellen var svært liten, og vi regner den ikke som betydelig i dette utvalget.

For å undersøke sammenheng mellom barndomserfaringer med vold eller overgrep og livskvalitet på svartidspunktet, gjennomførte vi en variansanalyse. Denne analysen gjør at vi kan se om det gjennomsnittlige nivået på livskvalitetsmålet er lik eller ulik for gruppene som har ulike barndomserfaringer. Figur 9.4 viser tydelig at jo mer vold barn har opplevd, jo lavere opplevde de at deres livskvalitet var på svartidspunktet. Forskjellen er signifikant forskjellig mellom alle gruppene ($F(3)=965,5$, $p<,001$), det vil si at for hver voldshandling man har vært utsatt for, så blir den opplevde livskvaliteten betydelig lavere.

Figur 9.4. Sammenheng mellom antall volds- og overgrepserfaringer og livskvalitet i løpet av den siste uken (%).

10 Erfaringer med å søke hjelp

Vi vet ikke nok om ungdoms erfaring med å søke hjelp og med hjelpeapparatet. Det handler delvis om at barn og unge i liten grad har blitt spurt om dette tidligere. Delvis skyldes mangelen på kunnskap også at barn og unge i liten grad selv tar initiativ til å søke hjelp ved behov: det er et foreldreansvar frem til en viss alder (Leavy og kolleger, 2011).

Det vi imidlertid kan få vite noe om, er om ungdom som har vært utsatt for vold eller overgrep har forsøkt å få hjelp ved å si fra til noen, og i hvilken grad de opplever at de har noen de kan snakke med dersom de har det vanskelig. Vi kan også få viktig informasjon av å spørre om hvorfor de eventuelt ikke har sagt fra eller prøvd å få hjelp.

10.1 Hvor mange har fortalt om volden til noen?

Følelse av skam, skyld, og redsel for at andre skulle få vite om det, var viktige årsaker til at ungdom ikke fortalte noen om seksuelle overgrep.

56 %

av ungdommene som hadde vært utsatt for **fysisk vold i hjemmet** har ikke fortalt noen om dette.

44 %

av ungdommene som hadde vært utsatt for **seksuelle overgrep fra voksne** har ikke fortalt noen om dette.

30 %

av ungdommene som hadde vært utsatt for **seksuelle krenkelse fra jevnaldrende** har ikke fortalt noen om dette.

1 av 5

Kun 1 av 5 av ungdom utsatt for vold og overgrep fortalte at de **har snakket med en profesjonell hjelper** i forbindelse med vold eller overgrep som de har opplevd.

1 av 6

Nesten 1 av 6 ungdommer fortalte at de **ikke har noen de kan snakke med** dersom de har et vanskelig problem som gjør dem trist.

Ungdom som i denne undersøkelsen svarte bekreftende på at de hadde opplevd vold eller overgrep, ble spurt om de hadde fortalt om det de hadde opplevd til noen. Litt i underkant av halvparten (n=742, 44 %) av dem som hadde vært utsatt for minst én form for *fysisk vold*, hadde fortalt om volden til noen. Av dem som hadde opplevd seksuelle overgrep fra en voksen, var det en betydelig større andel som hadde fortalt (n=303, 56 %). Det var likevel fortsatt en stor andel som hverken hadde fortalt om vold eller seksuelle overgrep de hadde vært utsatt for.

For ungdom som hadde opplevd seksuelle overgrep eller krenkelser fra jevnaldrende, var bildet litt annerledes. Her var det over dobbelt så mange som hadde fortalt noen om overgrepene enn de som ikke hadde fortalt (henholdsvis n=1 346, 69 % og n=598, 31 %). Vi vet ikke ut fra disse spørsmålene hvem de har valgt å fortelle det til. Vi spurte imidlertid om ungdommene hadde en person de kunne snakke med dersom de hadde et problem som gjorde dem trist og som var vanskelig å snakke om.

De aller fleste (7 av 10) mente de kunne snakke med mamma dersom de hadde vanskelig, og nesten halvparten sa de kunne snakke med pappa. Her var det en stor overlapp med mange ungdommer som opplevde at de kunne snakke med begge foreldrene dersom de hadde et vanskelig problem som gjorde dem trist.

Det er viktig å understreke at vi ikke spurte spesifikt om ungdommene ville kunne fortelle det dersom de hadde vært utsatt for seksuelle overgrep. Det kan hende at de ville svart annerledes dersom dette var spesifisert.

14 % sa at de ikke hadde noen de kunne snakke med dersom de hadde et vanskelig problem som gjorde dem trist.

10.2 Hvorfor forteller ikke ungdom om vold og overgrep?

Selv om omkring halvparten av dem som hadde opplevd fysisk vold eller seksuelle overgrep fra voksne hadde fortalt om opplevelsene sine til noen, var det likevel også en betydelig andel som ikke hadde fortalt. Vi spurte dem hvorfor, og de kunne her krysse av flere alternativer. De viktigste årsakene til ikke å fortelle om volden til noen, er beskrevet i tabell 10.1.

Tabell 10.1. Årsaker til at ungdom ikke forteller om vold og overgrep.

	Fysisk vold hjemme		Seksuelle overgrep fra voksne		Seksuelle krenkelser fra jevnaldrende	
	n	%	n	%	n	%
Jeg hadde ikke behov for å fortelle det	389	22	81	15	311	16
Jeg følte at det var min skyld	78	5	13	2	27	1
Jeg var redd barnevernet skulle bli involvert	76	4	10	2	8	<1
Jeg var redd foreldrene mine ville få vite om det	47	3	13	2	27	1
Jeg skammet meg	26	2	19	4	54	3
Redd noen skulle fortelle det til andre	25	1	20	4	50	3
Redd for ikke å bli trodd	19	1	9	2	12	1

Tallene i tabell 10.1 viser at ungdommene oppga noe ulike årsaker til ikke å fortelle til andre, avhengig av hva de hadde opplevd. Av ungdom hadde opplevd fysisk vold hjemme, sa nesten 1 av 4 at de ikke hadde fortalt om dette fordi de ikke hadde opplevd behov for å fortelle. Dersom vi går bak tallene, ser vi at det her hadde stor betydning hvorvidt volden de hadde opplevd kunne beskrives som alvorlig eller mindre alvorlig. Blant dem som sa at de ikke hadde opplevd behov for å fortelle om volden til andre, hadde 338 (88 %) opplevd det vi i denne rapporten har beskrevet som mindre alvorlige voldshendelser, mens kun 45 (12 %) hadde opplevd alvorlige voldshendelser. Det kan altså synes som at årsaken til at ungdommene ikke opplevde behov for å fortelle om den fysiske volden til andre, var at de ikke opplevde hendelsene som alvorlige nok til å fortelle om. Når vi ser på andre viktige årsaker til at ungdom ikke har fortalt om fysisk vold hjemme til noen, ser vi at totalt nesten 1 av 10 enten opplevde at det var deres egen feil at de ble slått eller utsatt for annen fysisk vold, eller at de var redde for at barnevernstjenesten skulle bli involvert.

Når det gjelder seksuelle overgrep fra voksne og jevnaldrende, ser vi at følelsen av skyld og skam var viktige forklaringer på hvorfor ungdommen valgte å ikke fortelle om opplevelsene sine til andre. Men også her var opplevelsene av å ikke ha behov for å fortelle hovedårsaken til at de ikke hadde fortalt om de seksuelle overgrepene.

10.3 Profesjonell hjelp

Alle som fortalte at de hadde opplevd en eller annen form for vold eller overgrep eller andre potensielt traumatiske hendelser, ble videre spurt om de noensinne hadde fått profesjonell hjelp. Profesjonell hjelp ble her definert for ungdommene som det å ha vært hos en lege, psykolog, helsesøster eller barnevernstjenesten. I alt 1 176 (22 % av dem som rapporterte å ha opplevd vold, overgrep eller en annen traumatisk opplevelse) svarte at de hadde fått noen form for profesjonell hjelp for det de hadde opplevd. Nærmere 8 av 10 av dem som hadde vært utsatt for minst en form for vold, hadde altså *ikke* mottatt profesjonell hjelp. For de som svarte at de ikke hadde fått profesjonell hjelp, spurte vi hva som var den viktigste årsaken til det. Som det fremgår av tabell 10.2., er den viktigste årsaken at de ikke opplevde behov for å få hjelp. 16 % rapporterte at det de hadde opplevd ikke var alvorlig nok til å be om hjelp fra hjelpeapparatet.

Tabell 10.2. De viktigste årsakene til ikke å få profesjonell hjelp etter vold eller overgrep.

	n	%
Jeg trengte ikke hjelp	1776	46
Jeg tenkte at det ikke var alvorlig nok	611	16
Jeg syntes det var vanskelig å be om hjelp	260	7
Jeg stolte ikke på profesjonelle hjelpere	174	5
Annen grunn til ikke å be om hjelp	173	5
Jeg turte ikke be om hjelp	160	4
Jeg visste ikke hvor jeg skulle gå for å få hjelp	134	4

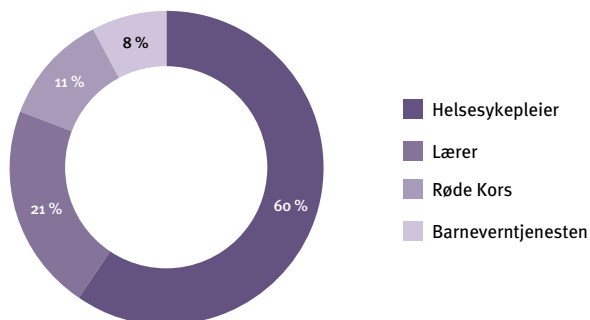
10.4 Erfaringer fra oppfølgingsskjemaet: Hvem ønsker ungdommen selv hjelp fra, om de får velge?

Som en del av beredskapen i undersøkelsen, fikk alle deltakende elever mulighet til å be om å bli kontaktet av en voksen hjelper dersom de trengte noen å snakke med, eller dersom de var bekymret for seg selv eller noen andre og trengte hjelp. Denne løsningen var utviklet for at ungdom på en enkel måte skulle få kontakt

med en voksenperson om de trengte det, og ungdommene kunne selv bestemme hvem de ønsket å bli kontaktet av.

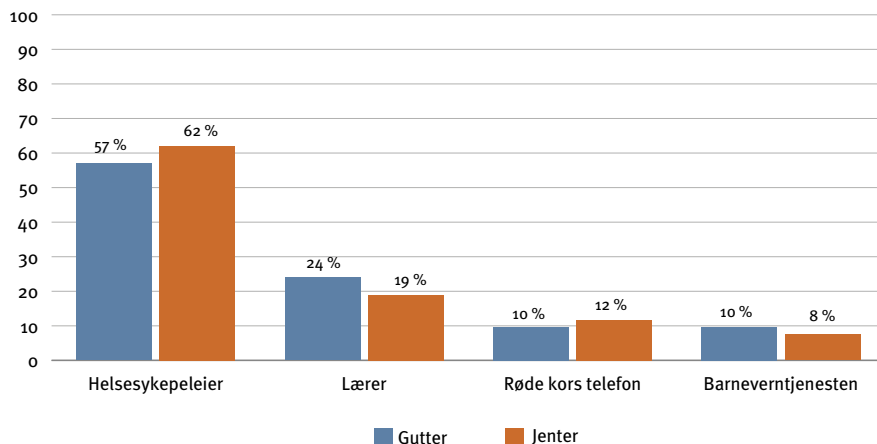
Totalt 480 ungdommer, 5 % av ungdommene som var til stede på skolen og logget seg inn på undersøkelsen, ba om å bli kontaktet av en voksen for en samtale i etterkant av undersøkelsen. Alle fikk mulighet til å krysse av for om de ville snakke med en voksen, og fikk mulighet til å velge mellom fire ulike alternativer: 1) helsesykepleier på skolen, 2) en lærer på skolen som de selv kunne velge, 3) barnevernstjenesten i kommunen og 4) en voksen fra Røde kors' hjelpetelefon for barn og unge, «Kors på halsen». Av de 480 som ba om å bli kontaktet var 244 jenter (51 %) og 231 var gutter (49 %).

Figur 10.1. Oversikt over hvilke hjelpere ungdommene (n=480) ønsket kontakt med etter undersøkelsen.

Figur 10.1 viser hvem ungdommene helst ville bli kontaktet av for en samtale, og vi ser at et stort flertall helst ville snakke med helsesykepleier på skolen. Det er også verdt å merke seg at en stor andel ønsket å snakke med en lærer. I de fleste tilfellene dreide dette seg om kontaktlærer, men vi så også at flere av ungdommene ønsket å snakke med en lærer de i utgangspunktet hadde en mindre formell relasjon til, som en vikarlærer eller en assistent på skolen.

Figur 10.2. Andel av gutter (n=231) og jenter (n=244) som vil bli kontaktet av de respektive hjelpeinstansene*.

Merk. *5 ungdommer oppga ikke kjønn.

Gutter og jenter hadde noe ulike preferanser med hensyn til hvem de ønsket hjelp fra: Noen flere jenter ønsket å snakke med helsesykepleier og Røde kors' hjelpetelefon, mens guttene i noe større grad ville snakke med en lærer de kjente eller barneverntjenesten. Kjønnsforskjellene var likevel relativt små.

Kontakten ble videreformidlet for alle elevene som ba om dette. En observasjon som ble gjort i forbindelse med formidling av kontakt, var at alle helsesykepleiere ved skolene med ett unntak var kvinner. Lærerne ungdommene ønsket å snakke med var av begge kjønn, og en stor andel av disse var menn. Dette er en interessant observasjon fordi gutter og jenter valgte noe ulikt. Denne fortolkning må imidlertid ses i lys av det forbeholdet at det ikke ble gjort en systematisk registrering av antall kvinner og menn blant voksenpersonene ungdommen ønsket å snakke med.

Metoden fungerte godt i prosjektet, og har ført til at ungdom har blitt satt i kontakt med aktuelle hjelpere. Ved flere anledninger har kontakten resultert i avdekking av vold eller overgrep og har ført til videre oppfølging av ungdommen lokalt. Disse tilbakemeldingene ble imidlertid ikke systematisk registrert på grunn av personvern hensyn, og vi kan derfor ikke si noe om omfanget av avdekking som resultat av oppfølgingssystemet vi hadde utviklet. Samlet sett, er det likevel et viktig funn at 1 av 20 ungdommer i et representativt utvalg ba om

kontakt når de ble presentert for en enkel og tilgjengelig måte å gjøre dette på, at denne kontakten i flere tilfeller førte til avdekking av vold og overgrep, og at det videre ble satt i gang tiltak for å hjelpe disse ungdommene.

11 Seksuelle erfaringer på nett og sosiale medier

Ungdom tilbringer store deler av fritiden sin på nettet (Staksrud & Ólafsson, 2019), og mye av det sosiale livet deres foregår også her. Det er derfor viktig å vite mer om hvilke erfaringer ungdom i denne alderen har med seksuell kommunikasjon og omgang på nettet. I utgangspunktet var vi interessert i å få kunnskap om overgrep på nettet. Skulle vi kartlagt overgrep på nett, ville det vært viktig å få vite om hendelser som har blitt gjort mot ens vilje. Det er imidlertid slik at mange av de seksuelle erfaringene ungdom har på nettet i seg selv kanskje ikke oppleves som negative eller uønskede der og da (for eksempel å sende nakenbilde av seg selv til en man liker), men har i seg potensialet til å skape alvorlige negative konsekvenser (for eksempel ved at bildene man har sendt blir spredt på nett eller brukt som pressmiddel for mer alvorlige seksuelle handlinger). Vi valgte derfor å ikke legge en føring i spørsmålsformulering om at handlingene skulle være uønsket eller mot ens vilje, fordi dette ville kunne føre til en underrapportering av negative erfaringer som i utgangspunktet var frivillig eller ønsket. Ungdomstiden er en fase hvor seksuell utprøving er normalt, og en del av denne utprøvingen foregår også over sosiale medier. Ved å ikke avgrense opplevelsene til kun å spørre om uønskede opplevelser, handlet derfor noen av svarene vi fikk om erfaringer som innebærer en gjensidighet og som føles helt greit for dem det gjelder.

Vi kartla ulik seksuell interaksjon over nettet og sosiale medier som gir oss et bilde av hvilke seksuelle aktiviteter barn og unge deltar i på nettet, og som i noen tilfeller kan utgjøre en risiko for negative konsekvenser og mer alvorlige overgrep over tid.

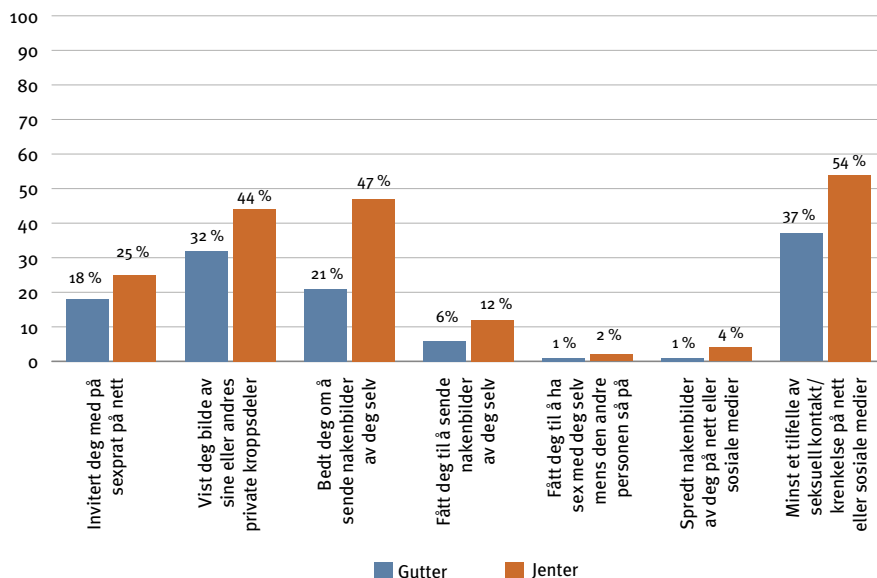
Vi har valgt å ikke spørre om hvem det var som initierte eller utførte de seksuelle handlingene på nettet. Årsaken til dette er at det er lett å skjule sin identitet på nett. Av og til kan det være vanskelig å vite hvem som er i «den andre enden», om dette er en voksen eller jevnaldrende, eller om det er en mann eller kvinne. Vi så det derfor som sannsynlig at svarene på et slikt spørsmål ikke ville si noe om den reelle fordelingen av relasjoner/mulig utøvere.

Tabell 11.1 Oversikt over seksuelle erfaringer og krenkelser på nett og sosiale medier

	En gang		Flere ganger		Totalt	
	n	%	n	%	n	%
Invitert til sexprat på nett	733	8	1218	13	1951	22
Vist deg bilde av sine eller andres private kroppsdeler	1019	11	2442	27	3461	38
Bedt deg om å sende nakenbilder av deg selv	900	10	2174	24	3074	34
Fått deg til å sende nakenbilder av deg selv	403	4	457	5	860	9
Fått deg til å ha sex med deg selv mens den andre personen så på	72	1	75	1	147	2
Spredt nakenbilder av deg på nett eller sosiale medier	163	2	76	1	239	3
Minst et tilfelle av seksuell kontakt på nett eller sosiale medier	708	8	3418	38	4126	46

Som vi ser av tabell 11.1, har 1 av 3 i alderen 12 til 16 år blitt bedt om å sende nakenbilde av seg selv, og nærmere 1 av 10 har sendt nakenbilde av seg selv. Disse tallene stemmer godt overens med tallene i Medietilsynets rapport om ungdoms perspektiv på deling av nakenbilder (Medietilsynet, 2018). I tillegg har nesten 40 % av ungdommene som svarte på undersøkelsen blitt vist nakenbilder av andre på nett og sosiale medier.

Nesten 1 av 30, altså 239 ungdommer i dette utvalget, har opplevd å få spredt nakenbilder av seg selv på nett eller sosiale medier.

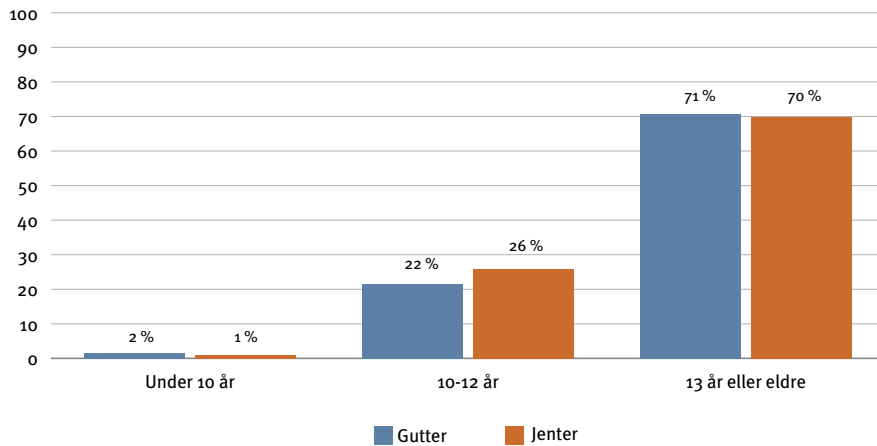
Figur 11.1. Oversikt over seksuelle erfaringer og krenkelser på nett og sosiale medier, fordelt på gutter og jenter

11.1 Alder for seksuelle erfaringer på nett

Av dem som hadde opplevd minst én seksuell hendelse på nett, hadde flesteparten (n=3 254, 80 %) opplevd dette i løpet av det siste året.

Gjennomsnittlig alder for første seksuelle hendelse på nett eller sosiale medier var 12,9 år (SD= 1,8). Når vi undersøker hva ungdommene oppgir som alder for første erfaring med seksuelle interaksjoner på nett, viser fordelingen at de første interaksjonene i all hovedsak finner sted i ungdomsskolealder, mens i overkant av 1 av 5 gutter rapporterer første interaksjon i alderen 10–12 år. Omtrent 25 % av jentene rapporterer barneskolealder eller yngre for første seksuelle interaksjon på nett (10-12 år). Ifølge en nylig publisert rapport om barn og unges medievaner øker bruken av internett med alder, med en nærmest fordobling i tidsbruk på nettet mellom 9–10-årsalder og 15–17-årsalder (Staksrud & Ólafsson, 2019). I tråd med denne utviklingen, finner vi en markant økning i seksuelle erfaringer på nett rundt den tiden barn blir mer aktive på sosiale medier og ungdommene får egen tilgang på smarttelefon, nettbrett og PC. Det er en ytterligere økning i denne typen erfaringer i løpet av ungdomsskolealder.

Figur 11.2. Alder for første seksuelle erfaringer på internett og sosiale medier fordelt på gutter og jenter.

Merk. Omtrent 9,8 % av ungdommene (86 jenter og 104 gutter) med seksuelle erfaringer på nett eller sosiale medier oppga ikke alder for når de først erfarte dette.

12 Sosial kontroll

Sosial kontroll har fått økt oppmerksomhet i den norske offentligheten, og betegnes ofte som negativ sosial kontroll. I UEVO-studien har vi valgt å kartlegge i hvilken grad ungdom har opplevd ulike former for restriksjoner fra sine foreldre. Vi har derfor ikke betegnet det som negativ sosial kontroll, men heller spurt om hvordan ulike påstander beskriver hvordan ungdommen har det hjemme og hva de får lov til på fritiden. Det er viktig å påpeke at alle familier og foreldre har ulike regler og restriksjoner for barna sine i oppveksten, og at disse vil endre seg med barnets alder. Det er derfor ikke slik at selv om ungdommen opplever at de ikke kan bestemme på alle områder av livet sitt, så innebærer dette en negativ form for kontroll fra foresatte. Snarere tvert imot er det å forvente at ungdom i ulik grad vil oppleve foreldres kontrollerende atferd i tråd med foreldrenes rett til å utøve sitt foreldreskap og sette grenser for sine barn. Skillet går der hvor foreldrenes kontroll avviker fra det forventede og gjennomsyrrer mange av barnets daglige aktiviteter, valg og beslutninger.

I likhet med tidligere studier på dette temaet (Jernbro & Lundberg, 2018; Svenska Socialstyrelsen, 2007), velger vi å anse at det foreligger en negativ form for sosial kontroll dersom ungdommen rapporterer at påstandene om å få velge selv på viktige arenaer i livet stemmer «ganske dårlig» eller «veldig dårlig». Vi har spurt ungdom om de opplever at de får velge selv hva de skal gjøre på fritiden, hvilke venner de skal ha, hvilken utdanning de skal ta, om de får velge kjæreste og om de må ha følge av foreldre eller eldre søsken på fritidsaktiviteter. I tillegg har vi spurt ungdommene om de opplever kontroll og overvåking på sosiale medier, eller at foreldrene sjekker vesker/sekker eller rommet til ungdommen mot deres vilje.

12.1 Omfanget av sosial kontroll

Den store majoriteten av dem som har svart på spørsmålene om kontrollerende foreldreatferd, opplever i ganske stor eller veldig stor grad at de får bestemme selv på de områdene i livet som påstandene omhandler. Det er med andre ord et mindretall som opplever stor grad av kontroll fra foreldrene sine på påstandene om hvorvidt de får velge selv på sentrale områder i livet, som vennerelasjoner, fritidsinteresser og utdanning. Det er særlig det å få velge om de vil ha en

kjæreste og det å måtte ha med seg foreldre eller eldre søsken på fritidsaktiviteter som rapporteres å forekomme noe hyppigere. Omtrent 7 % rapporterer at påstanden om å velge om man vil ha en kjæreste beskriver ganske eller veldig dårlig deres situasjon. Det samme gjelder påstanden om at man må ha med seg foreldre eller eldre søsken på fritidsaktiviteter, der 7 % av ungdommene i UEVO-studien rapporterer at dette stemmer ganske eller veldig bra med deres situasjon. Når det gjelder overvåking og kontroll knyttet til internett, mobil, sosiale medier og personlige eiendeler, rapporterer mellom 14 og 16 % av ungdommene at det stemmer ganske eller veldig bra at noen hjemme sjekker mobilen, PC, sekk/veske eller rommet mot ungdommens vilje, og at noen hjemme følger med på hva de foretar seg eller møter på nett og sosiale medier. Det er med andre ord betydelig mer hyppig at ungdom opplever overvåking eller kontroll av sine eiendeler eller aktivitet på internett og sosiale medier, enn kontroll på andre områder i livet.

Tabell 12.1. Ungdom som sier seg ganske uenig eller helt uenig i at de får velge selv på ulike områder i livet.*

	n	%
Får være sammen med venner på fritiden	250	3
Får velge fritidsinteresser selv	243	3
Får velge utdanning	208	2
Får velge om jeg vil ha kjæreste	606	7
Følge av foreldre/eldre søsken	635	7
Noen hjemme kontrollerer eiendeler	1422	16
Noen hjemme kontrollerer aktivitet på sosiale medier	1270	14

Merk. *For de tre siste påstandene er det de som sier seg helt enig eller ganske enig som er representert.

12.2 Kjønnforskjeller og forskjeller mellom ungdom med foreldre med ulik landbakgrunn

Kulturelle forskjeller i oppdragerpraksiser beskrives i forskning. I ny norsk forskning har det særlig vært beskrevet at noen grupper innvandrere i Norge i større grad praktiserer flere restriksjoner mot sine barn i dagliglivet, enn det norsk- og nordiskfødte foreldre gjør (Friberg & Bjørnset, 2019; Smette & Rosten, 2019). Det er særlig foreldre født eller oppdratt i kulturer som har sin opprinnelse i visse afrikanske, asiatiske eller arabisktalende land og regioner utenfor Europa

som i større grad praktiserer strengere kontroll over barnas dagligliv. Samtidig har studier vist at den strenge sosiale kontrollen avtar i tråd med den tiden foreldrene har bodd i Norge (Friberg & Bjørnset, 2019). I tillegg har studier vist at slike kulturelle forskjeller i oppdragerpraksis rammer kjønnene ulikt, der jenter i større grad enn gutter blir utsatt for denne formen for kontroll.

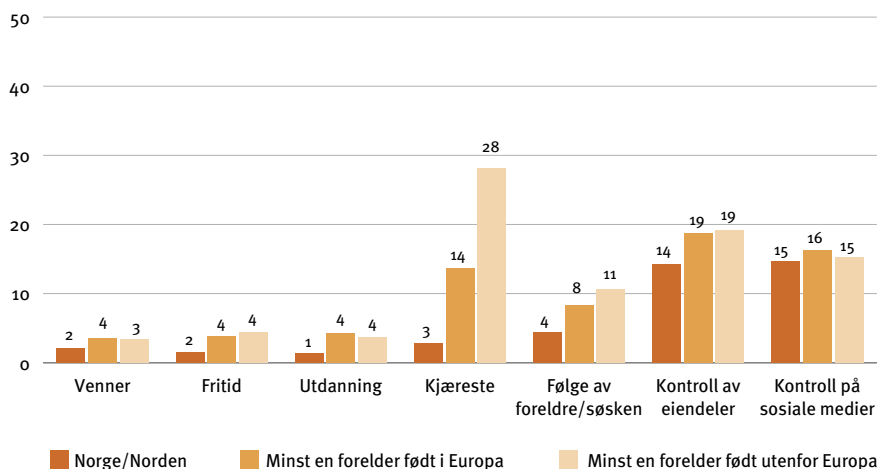
Resultatene fra denne undersøkelsen stemmer til dels overens med dette. Barn av foreldre født utenfor Norden eller Norge, særlig der minst en av foreldrene er fra et land *utenfor* Europa, rapporterer i større grad sosial kontroll som går ut over det som kan betegnes som innenfor det majoriteten rapporterer å oppleve. Samtidig er det viktig å påpeke at det er en relativt liten andel ungdom, både med norsk/nordisk foreldrebakgrunn og ikke-norsk/nordisk foreldrebakgrunn som rapporterer at det stemmer ganske dårlig eller veldig dårlig at de selv får velge å inngå i aktiviteter og fatte beslutninger lik de som er beskrevet i figurene under.

Det er allikevel ett område av ungdommenes selvbestemmelse som i større grad ser ut til å skille seg vesentlig mellom spesielt jenter av foreldre født i Europa eller utenfor Europa, sammenliknet med Norge og Norden. Over 1 av 4 jenter med minst en forelder som er født utenfor Europa, sier at de ikke selv får velge om de skal ha en kjæreste, litt over 1 av 10 av alle jenter med minst en europeisk-født forelder rapporterer det samme, mens mindre enn 1 av 20 av de jentene som har foreldre født i Norge eller Norden rapporterer det samme. Blant guttene finner vi et noe annet mønster. For det første skiller gutter med minst en forelder født i Europa seg i liten grad fra det gutter med norsk/nordisk-fødte foreldre rapporterer på spørsmålet om de får velge om de skal ha kjæreste (cirka 3-5 %). I motsetning rapporterer i underkant av 1 av 5 gutter med minst en forelder født utenfor Europa at de ganske sjelden eller veldig sjelden får velge om de skal ha kjæreste.

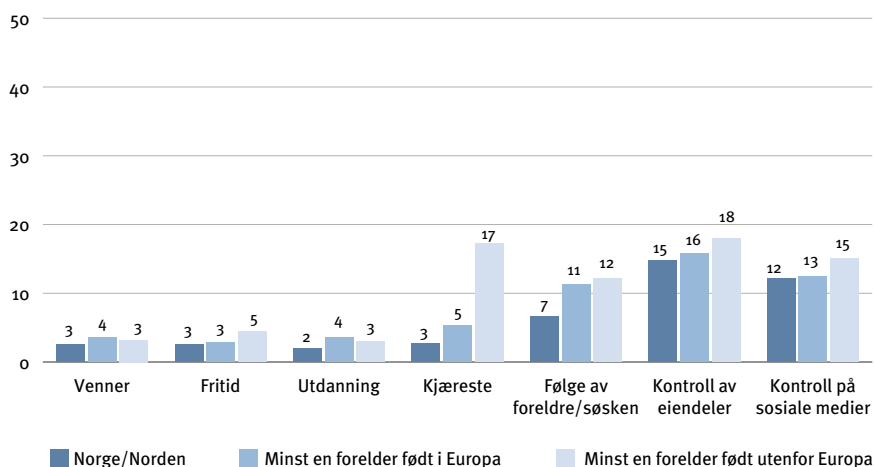
Om enn i mindre omfang enn for spørsmålet om valg av kjæreste, viser også tallene at både gutter og jenter med foreldre født utenfor Norden i større grad rapporterer at de ganske eller veldig ofte må ha med foreldre eller eldre søsken på fritidsaktiviteter. Samtidig er det relativt liten både kjønnsforskjell og forskjell basert på foreldrenes fødeland når det gjelder ungdommenes opplevelser av overvåking fra foreldrene, også på sosiale medier. I alt viser tallene fra UEVO-studien at ungdom i alderen 12–16 år opplever liten grad av sosial kontroll på områder i livet som fritid, venner og utdanning. Men at jenter med minst en forelder født utenfor Europa opplever i betydelig mindre grad å kunne velge om

hun vil ha kjæreste enn jenter med norsk-/nordiskfødte foreldre eller minst en forelder født i Europa. Relativt flere gutter med minst en forelder født utenfor Europa rapporterer også at de i mindre grad får bestemme om de vil ha kjæreste, enn gutter med norsk, nordisk, og/eller europeiskfødte foreldre.

Figur 12.1. Jenters opplevelse av sosial kontroll fordelt på foreldres fødeland (oppgitt i prosent)

Figur 12.2. Guttens opplevelse av sosial kontroll fordelt på foreldres fødeland (oppgitt i prosent)

12.3 Sammenheng mellom sosial kontroll og fysisk vold

Det er en statistisk signifikant sammenheng (kji-kvadrat, $p < ,001$) mellom rapportert *mindre alvorlig fysisk vold* mot ungdommen og foreldres kontroll på nesten samtlige av påstandene over. Det er kun påstanden som gjelder at man må ha med seg foreldre eller eldre søsken på fritidsaktiviteter som ikke har en vesentlig sammenheng med mindre alvorlig fysisk vold. Det samme mønsteret viser seg når man ser på gruppen som rapporterer at de er utsatt for alvorlig fysisk vold: også disse ungdommene rapporterer betydelig mer kontroll fra foreldrene. Erfaringer med negativ sosial kontroll er i det store og hele relativt lav når vi måler sosial kontroll på den måten vi har valgt, og noe lavere enn det som nylig er rapportert i en svensk studie på samme tema (Jernbro & Janson, 2016). Samtidig viser våre analyser at de ungdommene som rapporterer høy grad av ufrihet i sine valg og høy grad av kontrollerende foreldre atferd, også er mer utsatt for mindre alvorlig og alvorlig fysisk vold. Dette er helt i tråd med tilsvarende funn i Sverige (Jernbro & Janson, 2016). Dette kan tyde på at disse barna vokser opp i familier med et kontrollerende og voldelig regime.

13 Kjønnslemlestelse

Omskjæring av jenter er en del av noen kulturer. På grunn av den skaden slike inngrep gjør på jenters kropp, og fordi det ikke foreligger noen helsemessige argumenter for å gjøre slike inngrep, har denne praksisen i Norge og andre vestlige land nå blitt beskrevet som kjønnslemlestelse. Videre har man i Norge definert denne praksisen som vold mot barn. Vi ønsket derfor å kartlegge hvor stor andel av barn i et representativt utvalg ungdomsskoleelever som hadde blitt utsatt for dette. Siden kjønnslemlestelse er et kulturelt basert fenomen, valgte vi å spørre kun de som kom fra kulturer hvor kvinnelig omskjæring er en tradisjon. Alle som hadde svart at de var jenter, fikk derfor et spørsmål om hvorvidt omskjæring av jenter (som er det begrepet som brukes i dagligtale) er del av deres foreldres kultur. De som svarte ja på dette spørsmålet, fikk et oppfølgingsspørsmål om hvorvidt de hadde blitt omskåret.

Kjønnslemlestelse var svært sjeldent forekommende i dette utvalget. Av totalt 4 594 jenter som deltok i undersøkelsen, var det kun 24 som svarte at omskjæring av jenter er en del av deres foreldres kultur. Av disse var det kun et mindretall som svarte at de hadde blitt omskåret. Av personvern hensyn kan vi ikke oppgi det eksakte tallet. Det må sies at 374 jenter svarte at de var usikre på om omskjæring av jenter var en del av deres foreldres kultur. Disse fikk ikke spørsmål om de var omskåret. Det kan selvfølgelig forekomme at jenter er omskåret, men likevel kan være usikre på om omskjæring av jenter er en del av foreldrenes kultur. Det kan derfor hende at antallet som er blitt omskåret er høyere enn det vi fanget opp med dette spørsmålet.

14 Det overordnede bildet av vold, overgrep og omsorgssvikt mot barn og unge i Norge

Norge er et foregangsland når det gjelder barns rettigheter. I 1991 var Norge et av de første landene som ratifiserte, og dermed forpliktet seg til å følge FNs konvensjon om barns rettigheter (barnekonvensjonen). I 2014 ble barnekonvensjonen tatt inn i grunnloven. Barns rettigheter, inkludert retten til beskyttelse, ble dermed en allmenn plikt i Norge, og i dette ligger også retten til å bli beskyttet mot vold og overgrep. Likevel ser vi i denne studien, som i andre lignende studier, at norske barn fortsatt har opplevd fysisk vold, psykisk vold, og seksuelle overgrep. Det er relativt sjelden at barn og ungdom har opplevd fysisk omsorgssvikt, mens flere har opplevd å bli emosjonelt forsømt av sine omsorgsgivere.

Det som kommer klart frem i denne undersøkelsen, er at én form for vold svært sjelden hender isolert. De fleste som har vært utsatt for én type vold eller overgrep, har også opplevd andre former for vold og overgrep. I alt har over 20 % av ungdommene i undersøkelsen vært utsatt for mer enn én form for vold eller overgrep. Dette er helt sentral kunnskap når en tenker på tiltak for å forebygge barnemishandling og i neste instans konsekvensene av denne. Over halvparten av ungdommene som sa at de hadde vært utsatt for fysisk vold i oppveksten, hadde også vært utsatt for psykisk vold. Og det å ha opplevd fysisk vold var forbundet med en over tidoblet sjanse for også ha opplevd psykisk vold. En slik «multiutsatthet» handlet ikke bare om at flere former for vold forekom i samme familie. For eksempel var ungdom som hadde opplevd vold mellom foreldrene hjemme, også oftere utsatt for seksuelle krenkelser fra jevnaldrende. Dette understreker viktigheten av å se på helhetsbildet av vold og overgrep når man undersøker disse fenomenene blant barn og unge. Funnene fra denne studien er i samsvar med det man har funnet i tidligere norske og nordiske studier, og viser at selv om de fleste barn og unge ikke er utsatt for vold, er det samtidig en betydelig andel som har opplevd flere former for vold eller overgrep.

I tillegg til at det å ha vært utsatt for en form for vold eller overgrep øker sjansen for å bli utsatt for andre former for vold, er det også i denne studien fremkommet at visse kjente risikofaktorer har en sammenheng med volds- og overgrepserfaringer hos ungdom. Barn som opplever at familien har dårlig økonomi, eller der ungdommen har foreldre som har eller har hatt problemer med rus, psykisk sykdom eller kriminalitet, er betydelig mer utsatt for vold og overgrep enn ungdom som ikke vokser opp i et slikt omsorgsmiljø. Å være jente sammenliknet med gutt, dobler i tillegg sjansen for å oppleve seksuelle overgrep både fra jevnaldrende og voksne. UEVO-studien viste også at innvandrerbakgrunn, når man kontrollerte for andre kjente risikofaktorer, ikke hadde særlig betydning for nivået av mindre alvorlig fysisk vold, men at det doblet sjansen for alvorlige former for fysisk vold.

Denne studien har fremskaffet nye tall på forekomsten av psykisk vold i hjemmet. Tidligere norske studier har enten ikke kartlagt psykisk vold i hjemmet (Mossige & Stefansen, 2016), eller gjort det på en mer overordnet måte i form av et spørsmål om det emosjonelle klimaet i familien (Myhre et al., 2015). I denne studien har vi på bakgrunn av konkrete, beskrivende, og alderstilpassede spørsmål, kartlagt et bredere spekter av det faglitteraturen omtaler som psykisk vold og krenkelser mot barn.

På samme måte som vi har spurt ungdom om seksuelle overgrep fra voksne, har vi også spurt dem om tilsvarende handlinger fra jevngamle. Studien fremskaffer nye tall på denne typen utsatthet blant norske ungdom, og gir dermed et unikt bilde av utsatthet blant norske ungdomsskoleelever når det kommer til seksuelle krenkelser og overgrep ungdommer imellom. Funnene viser også hvordan utsatthet for denne type seksuelle krenkelser skyter fart i løpet av ungdomsskoletiden, og hvordan den rammer jenter mer enn gutter fra tidlig alder. Utøver er som oftest en i ungdommens bekjentskapskrets, og i 2 av 3 tilfeller er det en gutt som rapporteres som utøver av krenkelsene. Basert på at vi kan forvente økning i seksuelle overgrep og krenkelser med økende alder, er det overraskende at forekomsten som oppgis i denne studien er sammenlignbar med norske 18- og 19-åringer i undersøkelsen til Mossige and Stefansen (2016).

Flere av ungdommene i denne studien har fortalt om sine erfaringer til noen. Litt avhengig av hva ungdommene har erfart, så har omtrent halvparten eller fler fortalt om sine erfaringer. Mellom 30–60 prosent av alle volds- og overgrepsutsatt ungdom har ikke fortalt om dette til noen. Årsakene til å unnlate å fortelle varierer

avhengig av hva ungdommene har vært utsatt for, men uavhengig av type overgrep ser opplevd alvorsgrad ut til å være en hovedgrunn. Skam, skyld og frykten for at andre skulle vite oppgis oftest som grunn til å unnlate å fortelle om seksuelle overgrep, mens innblanding fra barnevernet oppgis som grunn der ungdom har opplevd fysisk vold i hjemmet. Når det kommer til ungdommers kontakt med profesjonelle hjelpere etter volds- og overgrepserfaringer har kun 2 av 10 utsatte ungdommer mottatt slik hjelp. De som ikke har mottatt profesjonell hjelp, oppgir i all hovedsak at grunnen til det er at de ikke opplevde at de trengte slik hjelp.

Funnene fra UEVO-studien er også viktige fordi vi ser en klar sammenheng mellom utsatthet for vold og overgrep og ungdommenes helse. Det å ha vært utsatt for flere former for vold og overgrep er knyttet til dårligere psykisk og somatisk helse. I tillegg viser våre funn en tydelig sammenheng mellom utsatthet for vold og overgrep, mer skolefravær og dårligere søvn. Begge disse er markører for barnets fungering, og potensielle risikofaktorer for utvikling av uhelse og dårligere fungering i skole og arbeidsliv. I alt tyder disse tallene på at barn og ungdom utsatt for vold og overgrep trenger hjelp ikke bare til å fortelle om sine erfaringer, men også helsehjelp for å forebygge og håndtere fysisk og psykisk uhelse og til å fremme daglig fungering.

Til slutt har vi i denne undersøkelsen kartlagt ungdommers seksuelle erfaringer på nett og opplevelsen av kontroll fra foreldrene. Funnene tyder på at ungdom engasjerer seg seksuelt på nett og i sosiale medier. Og at det å få tilsendt nakenbilder er svært hyppig forekommende. Det UEVO-undersøkelsen ikke kan svare på, er graden av frivillighet i disse erfaringene. Kontrollerende foreldreatferd rapporteres i liten grad i denne studien. Ungdom opplever å ha relativt stor frihet til å ta valg og beslutninger som angår dem. Der vi ser størst forskjeller er mellom ungdom med foreldre fra land utenfor Europa, som oppgir større grad av ufrihet nå det gjelder å selv bestemme om man skal ha en kjæreste. Vi ser også at mindre frihet i valg på visse områder i livet også er forbundet med erfaringer med fysisk og psykisk vold.

14.1 Hvordan definere fysisk vold mot barn

Å definere vold er en krevende øvelse, og å stille de riktige spørsmålene for å kartlegge forekomsten av vold og overgrep likeså. Forskere innenfor voldsfeltet har ulike måter å definere vold på, og på å beskrive hva som er vold og hva som

ikke er vold (Hamby, 2017). I tillegg er det kulturelle forskjeller i hva som betegnes som vold, og akseptabel og uakseptabel foreldreatferd i ulike land. Dette har resultert i ulike forekomsttall på vold og overgrep på tvers av studier fra ulike land. I Norge og de nordiske landene, er enhver form for fysisk avstraffelse av barn forbudt. Derfor vil også former for fysisk avstraffelse som knipsing, lugging og slag med flat hånd være å anse som fysisk vold etter norsk lov. Dette er kontroversielt sett fra en del andre lands perspektiv, der slike former for fysisk avstraffelse er ansett som akseptabelt i oppdragelsesøyemed. I denne rapporten skiller vi mellom ulike voldstyper avhengig av deres potensial for *fysisk skade*. Derfor betegner vi de to ulike formene for fysisk vold som henholdsvis mindre alvorlig og alvorlig vold basert på skadepotensialet. Skillet er også viktig for å kunne sammenlikne forekomsttall fra ulike land og kulturer på likt grunnlag. Det er med andre ord ikke oppfattelsen av noen former for vold som mer akseptabel enn annen vold, men snarere en måte å skille mellom ulike typer voldelige handlinger som det er mer eller mindre enighet om på tvers av land og forskningstradisjoner. I denne rapporten har vi et folkehelseperspektiv på vold og overgrep. I det ligger at vi fokuserer på handlinger som kan føre til fysisk skade, samt potensialet disse handlingene har for psykologisk skade. Her er begge former for skade likestilt, og det hersker etter hvert lite tvil om at både det vi kaller for mindre alvorlig vold og alvorlig vold i denne rapporten er forbundet med slik skade uavhengig av hva motivasjonen for bruk av fysisk vold er.

14.2 De mest sårbare gruppene

Funn i UEVO-studien tyder på at det er noen grupper av barn og ungdom som er mer sårbare og har større risiko for å oppleve vold og overgrep enn andre. Dette gjelder barn og ungdom som:

- har en funksjonsnedsettelse
- har en ikke-tradisjonell kjønnsidentitet
- vokser opp i familier der det har vært brudd mellom foreldre eller andre brudd i familierelasjonen som gjør at barnet ikke bor med begge foreldrene
- har foreldre med innvandringsbakgrunn
- lever i familier med dårlig økonomi
- har foreldre som har hatt problemer knyttet til rus, psykisk sykdom og kriminalitet

Det er ikke én gruppe som utpeker seg som mest sårbar, men det er sammensetningen av ulike sårbarhetsfaktorer som sammen utgjør en forhøyet sjanse for å bli utsatt for vold og overgrep. Når vi ser på flere av disse individuelle og sosiale faktorene under ett, viser det seg at det særlig er dårlig familieøkonomi og oppvekstmiljø preget av rus, psykisk sykdom eller kriminalitet hos foreldre som har sterkest sammenheng med ungdommers volds- og overgrepserfaringer. Det er viktig å understreke at foreldrenes rus, psykisk sykdom og kriminalitet i seg selv er sårbarhetsfaktorer, uavhengig av blant annet sosioøkonomisk status. Disse vanskene kan forekomme i alle samfunnslag.

Dette bekrefter allerede etablert kunnskap om at strukturelle og sosiale vilkår for oppvekst er av stor betydning for barns trygge utvikling (Mossige & Stefansen, 2016). Tidligere studier har vist at den mindre alvorlige volden rammer mer usystematisk enn den alvorlige volden (Mossige og Stefansen, 2016). Det vil si at den mindre alvorlige volden i mindre grad hadde sammenheng med sosiale og demografiske faktorer som sosioøkonomisk status samt foreldres landbakgrunn. Det samme finner vi i denne studien. Blant annet var det å ha foreldre født utenfor Norge og Norden ikke forbundet med en økt sjanse for å bli utsatt for mindre alvorlig vold og seksuelle overgrep, når man tok hensyn til familieøkonomi og ungdommenes rapporterte oppvekstvilkår. Men det doblet sjansen for den alvorlige volden. Det er derfor i de fleste tilfeller ikke foreldrenes landbakgrunn alene som er forbundet med at barn utsettes for vold og overgrep, men flere andre sosiale og økonomiske utfordringer som setter familier i en presset situasjon med knappe økonomiske og/eller sosiale ressurser.

Det er også verdt å merke seg at det er barn med ganske ulike utfordringer som rapporterer betydelig mer volds- og overgrepserfaringer enn det barn uten disse utfordringene forteller om. Dette er barn som har funksjonsnedsettelse av ulik art og grad.

Det er kjent at personer med funksjonsnedsettelse rapporterer volds- og overgrepserfaringer i større grad enn dem uten (Heinonen & Ellonen, 2013; Hershkowitz et al., 2007; Justis-ogberedskapsdepartementet, 2012-2013). Barn og ungdom med visse typer funksjonsnedsettelse er i kontakt med langt flere voksne hjelpere i løpet av en dag, enn det barn og unge uten funksjonsnedsettelse er. Dette kan blant annet være med på å forklare den relativt sett høyere forekomsten av seksuelle overgrep fra voksne utenfor familien vi fant i denne undersøkelsen. Barn og unge med funksjonsnedsettelse har også opplevd mer

utsatthet for vold i hjemmet enn barn uten funksjonsnedsettelse, og det er viktig å være observant på denne gruppen barn. Siden dette er en gruppe barn som ofte er i kontakt med hjelpeapparatet, burde det være mulig å avdekke vold og overgrep i familien tidlig i barnets liv.

Også ungdom som ikke vil kategorisere seg som gutt eller jente, har opplevd betydelig mer vold og overgrep enn barn som oppgir at de er enten gutt eller jente. Når det kommer til ungdom som bryter med normer for kjønn og seksualitet, er det gjort lite forskning på dette. En nylig publisert omfangsundersøkelse på vold mot ungdom i Sverige (Jernbro & Janson, 2016) rapporterer imidlertid om sammenliknbare funn for svensk ungdom som ikke definerer seg som enten gutt eller jente.

Sårbare grupper av utsatt ungdom er ikke det samme som at vold og overgrep forekommer utelukkende for visse individer eller i bestemte samfunnslag. Tallene må tolkes med varsomhet, og med mål om å yte hjelp i form av tilpassede forebyggende og behandlende tiltak

Uavhengig av om man tilhører en sårbar gruppe slik vi har beskrevet over, er det å forebygge vold og overgrep mot barn viktig også fordi vi vet at en sårbarhetsfaktor for slike erfaringer er tidligere utsatthet for vold og overgrep. Det å ha erfaringer med vold og overgrep i oppveksten øker sjansen for flere slike negative erfaringer. Studier gjort på norske voksne som i sin barndom opplevde vold og overgrep, viser at tendensen til å senere erfare flere slike hendelser vedvarer også inn i voksen alder og i voksne relasjoner (Aakvaag & Strøm, 2019). Funnene fra UEVO-studien viser en særlig overlapp mellom det å ha opplevd vold mellom foreldrene og andre volds- og overgrepserfaringer. Funnet tyder på at et utrygt hjemmemiljø kan øke sjansene for at barn og ungdom erfarer andre negative hendelser, også utenfor hjemmet. Det er derfor viktig å være ekstra observant på barn av voksne som oppsøker hjelpeapparatet på grunn av partnervold. Kartlegging av tidligere nevnte sårbarhetsfaktorer i familien, slik som familiens økonomiske situasjon og forhold som rus, psykisk sykdom og kriminalitet kan danne et ytterligere bilde av de utfordringene familien lever med. Det gir et grunnlag for å kartlegge barnas situasjon selv om det i utgangspunktet er foreldrene som søker hjelp.

14.3 Krenkelser og overgrep mellom jevnaldrende

De siste ti årene har det vært økt oppmerksomhet på vold og overgrep mellom tenåringer, både i og utenfor kjæresteforhold. Man har blitt stadig mer bevisst på at også unge ungdommer krenker hverandre fysisk og seksuelt, og at vold i nære relasjoner også foregår i unge kjærestereelasjoner (Hellevik & Øverlien, 2016; Karsberg, Bramsen, Lasgaard, & Elklit, 2018; Karsberg et al., 2019; Kloppen, Haugland, Svedin, Mæhle, & Breivik, 2016). I tråd med internasjonal forskning (Finkelhor, Turner, Shattuck, & Hamby, 2015; Radford, Corral, Bradley, & Fisher, 2013) viser en systematisk gjennomgang av 26 studier gjennomført i Norden mellom 1990 og 2014 at en betydelig andel av seksuelle overgrep i ungdomsårene skjer mellom jevnaldrende (Kloppen et al., 2016). Samtidig fremhever Kloppen et al. (2016) flere svakheter ved de inkluderte studiene og at det er et behov for flere studier som spesifiserer hvor ofte og hvilken form for overgrep det er snakk om. I tråd med dette viser resultater fra UEVO-studien at ungdom i ungdomsskolealder blir utsatt for seksuelle overgrep fra jevnaldrende, og utsattheten øker betydelig i løpet av ungdomsskolealder. Hele 1 av 5 i alderen 12–16 år hadde opplevd en eller flere seksuelle krenkelser fra jevnaldrende, og 1 av 6 hadde opplevd dette i løpet av det siste året. De vanligste formene for seksuelle krenkelser fra en jevnaldrende er å bli kysset uten at ungdommen ville det og at noen har vist private deler av kroppen sin uten at ungdommen selv ville det. Å bli tatt på private deler av kroppen er også en nokså vanlig seksuell krenkelse fra jevnaldrende. Samleie og samleielignende erfaringer uten at personen ville det, er derimot den minst vanlige formen for seksuell krenkelse mellom jevnaldrende. Vi ser også fra funnene i denne undersøkelsen at det å bli utsatt for seksuelle krenkelser fra noen på ens egen alder øker markant fra 8. til 9. klasse, altså i 13- til 14-årsalder. Dette gir oss en indikasjon på hvor tidlig forebyggende tiltak bør prioriteres. Jenter er betydelig overrepresentert blant dem som har opplevd seksuelle krenkelser fra noen på sin egen alder, og gutter er betydelig overrepresentert blant dem som har begått krenkelsene.

Sammenliknet med UngVold-studien finner vi ikke like store kjønnsforskjeller i utsatthet for seksuelle overgrep fra voksne eller krenkelser og overgrep fra jevngamle (Mossige & Stefansen, 2016). Vi finner en betydelig høyere forekomst av seksuelle krenkelser fra jevngamle mot gutter sammenliknet med forekomsten som oppgis i UngVold-studien. Forklaringen på disse funnene kan være flere, men en mulig hypotese er at det i dag er større åpenhet og mindre tabu å prate om seksuelle krenkelser blant gutter, og at det derfor reduserer noe av forskjellen

mellom gutter og jenter man har funnet i tidligere studier. En annen forklaring kan være at kjønnsforskjellene øker i senere ungdomstid, hvor jenter blir mer utsatt enn gutter. Samtidig kan kanskje noen av forskjellene i funn om krenkelser og overgrep mellom jevnaldrende i UEVO- og UngVold-studiene knyttes til ulike metodiske fremgangsmåter i de to studiene. I UEVO-studien hadde vi en annen spørsmålsstilling om seksuelle overgrep og krenkelser fra voksne og jevngamle enn UngVold-undersøkelsen, da dette var nødvendig for tilpasningen til en yngre målgruppe (12-16 år). At vi finner betydelige forskjeller i forekomsten av seksuelle overgrep fra voksne sammenlignet med seksuelle krenkelser fra jevnaldrende, fremhever også viktigheten av å skille mellom disse to kategoriene.

Vi så også at det å ha opplevd vold og omsorgssvikt hjemme var forbundet med en større sjanse for også å oppleve seksuelle krenkelser fra noen på ens egen alder. Selv om vi i disse analysene ikke kan si noe om retningen på sammenhengene, altså hvilken type utsatthet som kommer først, er det rimelig å anta at utsatthet hjemme i de fleste tilfellene vil starte før utsatthet fra jevnaldrende. Dette har man funnet i tidligere forskning på området. For eksempel fant Sidsel Karsberg og kolleger i en nylig gjennomført dansk studie av 7. klassinger, at barnemishandling var en betydelig risikofaktor for det å også bli utsatt for vold i et ungt kjæresteforhold (Karsberg et al., 2019).

De aller fleste som forteller om seksuelle krenkelser fra jevnaldrende, har opplevd dette fra en bekjent. Overgrepene synes altså å foregå innenfor ungdommens sosiale bekjentskapskrets. En ikke ubetydelig andel har opplevd slike ufrivillige seksuelle handlinger fra en kjæreste. Litt i overkant av 9 % av ungdommene i UEVO-studien rapporterer at en jevngammel kjæreste har forgrepet seg på dem. Dette viser at også nyetablerte nære relasjoner, som et kjæresteforhold kan sies å være, har endt i overgrep for omtrent 1 av 10 av utvalgets ungdom. Vi har i denne undersøkelsen ikke kartlagt hvor mange av det totale utvalget som hadde hatt kjæreste på undersøkelsestidspunktet, og tallet er derfor naturlig noe lavere enn hav man fant i en norsk delstudie av det europeiske forskningsprosjektet Safeguarding Teenage Intimate relationships (STIR). I et norsk ungdomsutvalg med en gjennomsnittsalder på 16 år, fant man der at av ungdom som var i eller hadde vært i en intim relasjon med en annen, hadde hele 43 % opplevd en form for vold eller overgrep (Hellevik & Øverlien, 2016). Grunnen til den store forskjellen mellom UEVO-studien og den norske STIR-studien kan skyldes at man ble spurt om kjæresteforhold og overgrep i STIR, mens UEVO-studien kartla overgrep fra jevngamle mer generelt og i en gjennomsnittlig yngre aldersgruppe.

Ut fra våre funn ser det ut til at majoriteten av utsatt ungdom har erfart dette for første gang i ungdomsskolealder, altså fra 12 år og oppover. Samtidig svarer i overkant av 1 av 3 av de utsatte ungdommene at de har opplevd seksuelle krenkelser fra jevn gamle før 13 års alder. Dette viser at også barn i barneskolealder kan utsettes for seksuelle krenkelser av jevn gamle, eller av barn eller ungdom som ikke er så mye eldre enn barnet selv. Forebyggende tiltak må derfor også rette seg mot barn i barneskolealder, før puberteten. Kunnskap om seksuelle krenkelser og grenser for intimitet bør inn i undervisningsopplegg tidlig i grunnskolen.

14.4 Betydningen av relasjonen mellom barnet og utøver av volden

I UEVO-studien har vi studert psykisk og fysisk vold som ungdom har vært utsatt for av voksne hjemme. Med andre ord har vi vært opptatt av å kartlegge den volden som foreldre utsetter sine barn for. Vi vet at barn, og særlig ungdom, også rammes av vold utenom disse relasjonene. For eksempel viser studier at vold mellom ungdom tiltar i ungdomstiden, og andre studier viser at vold mellom kjærester i ungdomstiden forekommer både på sosiale medier og utenfor sosiale medier og nettet (Hellevik & Øverlien, 2016). Samtidig har studier vist (se Alisic et al., 2014, for en omfattende metaanalyse) at utsatthet for vold fra foreldre eller andre omsorgspersoner har større negativ sammenheng med helse og fungering, enn vold som rammer utenfor familien. Tilknytningspsykologi kan anvendes som et relevant teoretisk bakteppe for å forstå hvorfor nær relasjon til utøver er mer alvorlig, enn der volden skjer utenfor hjemmet.

Ifølge teorier om barns tilknytning, er det grunnleggende for barn å gradvis knytte seg til den eller de voksne som barnet tilbringer mye tid sammen med og som er omsorgsgiver for barnet. Tilknytningspersonen(e) er som oftest foreldrene, og de skal være en trygg havn for trøst og støtte og en trygg base for barnets selvstendige utforskning av omgivelsene. Denne grunnleggende sosiale funksjonen er derfor viktig for barnets emosjonelle, så vel som kognitive og sosiale utvikling. Dersom barnets tilknytningspersoner også utsetter barnet for vold eller overgrep, vil dette være svært vanskelig og forvirrende for barnet. Den som skal være den trygge omsorgspersonen, tilgjengelig for trøst når livet er vanskelig, er den som påfører barnet de negative erfaringene (Nordanger & Braarud, 2014). Forskning viser at dette er svært uheldig for barn, og at omsorgsgivere som påfører sine barn traumatiske erfaringer som vold og

overgrep kan sies å representere, også tar fra barnet muligheten til å få trøst og hjelp fra en trygg voksen de har tillit til (Goodman-Brown, Edelstein, Goodman, Jones, & Gordon, 2003). I tillegg til den psykiske belastningen det er å bli utsatt for vold av sine omsorgspersoner, er barn utsatt for vold i hjemmet en særlig sårbar gruppe som ikke lett får hjelp med mindre andre utenforstående hjelper barnet i kontakt med hjelpeapparatet. Dette gjør at vold fra foreldre kan pågå over tid, og at volden dermed kan vedvare og eventuelt eskalere. Det er kanskje først i ungdomstiden, eller sent i barneskoleårene, at barn i større grad kan unnsnippe den *fysiske* volden ved å ikke oppholde seg så mye sammen med omsorgspersonene som utøver volden. Vi vet at barns lojalitet til sine foreldre og deres redsel for hva som vil skje med familien om de forteller, ofte hindrer dem fra å fortelle om vold (Jernbro, Otterman, Lucas, Tindberg, & Janson, 2017). Relasjon til den som utsetter barnet for vold og overgrep er derfor av betydning for barnet, både fordi den volden som skjer i de næreste relasjonene til barnet er med på å bryte grunnleggende behov barn har for trygghet i oppveksten, og fordi denne type vold er vanskeligere å fortelle om nettopp fordi den skjer i nære relasjoner der lojalitet til utøver er sterk.

Oppsummert er derfor funnene om vold og overgrep i barneårene, i et land som har lovfestet at barn under 18 år ikke skal oppleve noen form for vold, urovekkende. Oppimot 1 av 5 ungdommer har opplevd vold i oppveksten. Det er erfaringer med lugging, klyping og slag med flat hånd, samt det å gjentatte ganger ha opplevd krenkende og fornedrende kommentarer fra voksne i familien, som er særlig utbredt, i tillegg til seksuelle krenkelser og overgrep fra jevnaldrende. Sett i sammenheng med at mindre enn halvparten av ungdommene har fortalt om disse erfaringene til noen, er dette ekstra alvorlig fordi disse barna også mister muligheten til å få hjelp dersom de trenger det.

15 Helsekonsekvenser av vold

Fra tidligere studier vet vi at ungdom er spesielt sårbare for ulike følelsesmessige plager (Kessler et al., 2007). Vi vet også fra flere norske og internasjonale tverrsnittstudier og longitudinelle studier at barn som vokser opp under voldelige forhold, eller opplever seksuelle overgrep som barn, har betydelig større risiko for ulike vansker (Uher et al., 2011). UEVO-studien bekrefter denne litteraturen, og føyer seg inn i en rekke studier som dokumenterer at vold og overgrep er knyttet til ulike helsekonsekvenser. Vi ser blant annet at ungdom som har vært utsatt for vold eller overgrep har større helseplager enn ungdom som ikke har vært utsatt. Disse forskjellene er tydelige allerede fra 12 års alder. Det gjelder både psykiske plager, som nedstemthet og indre uro, men også kroppslige plager, som hodepine, magevondt, kvalme og slapphet. Det kommer også klart frem i denne undersøkelsen, som i tidligere undersøkelser, at det er en sterk sammenheng mellom mengde vold og helseplager. Jo flere ulike former for vold og overgrep ungdommen har opplevd, jo høyere symptomtrykk beskriver de også. Dette er særlig tydelig når ungdommer har opplevd tre eller flere ulike voldstyper. Mange tidligere studier har dokumentert lignende kumulative effekter av vold og overgrep (negative konsekvenser øker med antall voldshendelser og antallet ulike typer av vold personen har opplevd) (Danese et al., 2009; Kessler, 2000). En tydelig implikasjon av disse funnene er at barn som er utsatt for flere former for vold eller overgrep er i en betydelig risiko for også å oppleve ulike psykiske og somatiske helseplager.

Videre fant vi at vold og overgrep i barndommen var forbundet med høyere skolefravær i ungdomsskolen. Spesielt hadde ungdom som hadde opplevd vold og overgrep oftere vært hjemme fra skolen på grunn av engstelse enn ikke-utsatt ungdom. Tidligere undersøkelser har vist at ungdom som har vært utsatt for vold og overgrep er overrepresentert blant dem som ikke fullfører videregående skole (Strøm, Thoresen, Wentzel-Larsen, & Dyb, 2013). Våre funn tilføyer ny kunnskap ved å vise at det allerede på ungdomsskolen ser ut til å begynne å danne seg et mønster som kan føre til videre frafall. Fullført skolegang er en viktig faktor for å kunne delta i arbeidslivet senere, og faktorer som bidrar til frafall er helt sentrale å oppdage og forebygge. Sammen understreker disse funnene viktigheten av å se på vold og overgrep mot barn og unge som et folkehelseproblem, og av å tildele ressurser til å planlegge gode og treffsikre tiltak for å forebygge vold og overgrep.

16 Hvorfor forteller ikke barn og ungdom om vold?

Fra tidligere vet vi at personer som har opplevd vold eller overgrep i liten grad forteller om disse opplevelsene til andre (Lemaigre, Taylor, & Gittoes, 2017). Dette gjør at de i for liten grad får hjelp for plager og reaksjoner de kan ha etter slike opplevelser, og at de som utøver volden for sjelden blir stilt til ansvar. I den norske undersøkelsen Vold og voldtekt i Norge (Thoresen & Hjemdal, 2014), hvor omkring 4 000 norske kvinner og menn deltok, fant de at det gjennomsnittlig tok 17 år fra en opplever et seksuelt overgrep til en forteller om dette til noen andre. Uavhengig av hvilke opplevelser ungdommene hadde, var den vanligste årsaken til ikke å ha fortalt om opplevelsene sine at ungdommene ikke opplevde erfaringene sine som alvorlige nok til å fortelle om det til noen. Det samme var tilfelle i en finsk undersøkelse av 12- og 15-åringer (Lahtinen et al., 2018). Dette kan skyldes at de seksuelle handlingene noen av disse ungdommene har fortalt om, ikke er blitt opplevd som et overgrep. Det kan imidlertid også hende at dette funnet gjenspeiler et syn på hva man bør tåle eller finne seg i når det gjelder uønsket seksuell oppmerksomhet fra andre. Dette trenger vi mer kunnskap om. Dersom det siste er tilfellet, vil det være behov for å redusere terskelen for å si ifra om uønsket seksuell oppmerksomhet. Funn fra denne og andre undersøkelser kan også tyde på at informasjon og opplæring i hva et overgrep er, hvordan man kan be om hjelp, og å kommunisere til ungdom at den som utsettes ikke har skyld i slike handlinger, kan fremme evnen og viljen til å fortelle om vold og overgrep (Lahtinen et al., 2018).

En ikke uvesentlig andel fortalte også at de lot være å fortelle om vold fordi de opplevde at de selv hadde en del av skylden for det som hadde skjedd, at de skammet seg, eller at de var redd noen skulle få vite om det. Skyld og skam er kjente faktorer som bidrar til at barn og ungdom unnlater å fortelle om seksuelle overgrep, og også om fysisk vold i hjemmet. I tillegg kan det være vanskelig for et barn å vurdere hvilke konsekvenser det vil kunne få for dem selv og familien om de forteller om forhold i hjemmet. En relativt stor andel av dem som ikke hadde fortalt om *fysisk* vold, sa at dette skyldtes en bekymring for at barneverns-tjenesten skulle bli involvert. Dette funnet tyder på at barn har en oppfattelse av barnevernet som noe negativt og uønsket, og ikke som en potensiell hjelper i en vanskelig situasjon. Det negative bildet av barnevernet for noen voldsutsatte barn kan hindre dem og familien i å få god og tilpasset hjelp.

Denne studien har vist at de fleste ungdommene opplevde at de hadde en de kunne snakke med dersom de hadde et problem som gjorde dem trist. Det var imidlertid en relativt stor andel, 1 av 6, som opplevde at de ikke hadde noen de kunne snakke med i en slik situasjon. Det å oppleve å ikke ha noen fortrolige som man kan stole på og snakke med vil være et hinder for å betro seg om vold eller overgrep. Vi vet at ungdom i stor grad betror seg til en venn eller foreldrene dersom de opplever noe vanskelig (Featherstone & Evans, 2004). Dersom barnet opplever å ikke ha denne muligheten til å fortelle til foreldre eller venner, er de samtidig i stor grad fratatt muligheten til å få hjelp.

Undersøkelsen har også gitt oss innsikt i hvem ungdom helst vil snakke med av profesjonelle hjelpere eller voksenpersoner utenfor hjemmet dersom de har det vanskelig, eller om de er bekymret for seg selv eller andre. Et overveiende flertall velger helsesykepleier ved skolen, når de får mulighet til å bli kontaktet av en voksenperson de kan snakke med. Dette viser at ungdom opplever helsesykepleier som et reelt og viktig tilbud når det gjelder psykososiale behov. Det er imidlertid ikke alle skoler som har helsesykepleier tilgjengelig eller har nok tid til å ivareta elevenes behov. En rapport fra Barneombudet viste at altfor få, kun i overkant av 40 % av elevene, opplevde at de hadde mulighet til å snakke med helsesykepleier hvis de trengte det (Barneombudet, 2017).

Det var også en stor andel av ungdommene som oppga læreren som en voksenperson de ville snakke med i en vanskelig situasjon. Læreren har en sentral rolle i skolebarns hverdag, og er i en unik posisjon til å kunne ta imot fortellinger om vold og overgrep og hjelpe utsatte barn til å få videre hjelp. En nylig publisert norsk studie på læreres refleksjoner rundt å snakke med elever om seksuelle overgrep viste at lærere vegrer seg for å ta opp dette temaet med elevene, selv om de er i en unik posisjon til å gjøre det (Goldschmidt-Gjerløw, 2019). Noen av årsakene lærerne oppgir for å unnlate å ta opp tematikken med elevene, er tabuene som er forbundet med seksuelle overgrep, samtidig som lærerne er redde for å re-traumatisere ungdommene eller stigmatisere dem. I tillegg er faktorer som stor arbeidsmengde og liten kompetanse på området oppgitt som grunner til å unnlate å ta dette opp med enkeltelever (Goldschmidt-Gjerløw, 2019). Det er derfor tydelig at pedagogers kompetanse i slike samtaler og kunnskap om vold og overgrep er nødvendig for å gjøre skolen til en arena hvor vold og overgrep mot barn avdekkes, og videre utsatthet forebygges.

17 Styrker og begrensninger med studien

I UEVO-studien har vi nådd et utvalg som i stor grad gjenspeiler den yngre ungdomsbefolkningen i Norge. En svært stor andel av de forespurte ungdommene deltok i spørreundersøkelsen, og de lot få spørsmål i skjemaet stå ubesvart. Undersøkelsen er planlagt i tett samarbeid med et ekspertpanel av ungdom, og ungdom har for første gang har fått mulighet til å delta uten foreldresamtykke. Det gjør at undersøkelsen nå utgjør et unikt datagrunnlag for å beregne forekomst av vold og overgrep mot barn og unge, og hvorvidt dette henger sammen med deres psykiske og somatiske helse, fungering og livskvalitet. Med andre ord mener vi at vi i stor grad kan feste lit til resultatene i denne spørreundersøkelsen basert på egenskapene ved den.

Likevel er det viktig å være oppmerksom på at det også er begrensninger ved denne undersøkelsen som kan ha betydning når man fortolker resultatene. I likhet med andre lignende studier har ungdommene som har deltatt i denne studien svart retrospektivt på sine erfaringer med vold og overgrep. For ungdommer som har opplevd slike alvorlige hendelser i tidlig barndom har det gått nokså lang tiden siden overgrepet skjedde, noe som skaper usikkerhet rundt deres rapporteringer. Samtidig er det foreslått at noe av denne usikkerheten blir redusert ved å rekruttere yngre målgrupper (Laurin et al., 2018), noe denne studien har gjort sammenlignet med tidligere studier som er gjennomført i norsk kontekst (f.eks. Mossige & Stefansen, 2007; Mossige & Stefansen, 2016; Myhre et al., 2015).

Selv om vi har tilstrebet å nå et representativt utvalg av ungdom, og i større grad enn tidligere undersøkelser har fått muligheten til nettopp dette, er det likevel enkelte grupper av ungdom vi ikke når med denne type spørreundersøkelse, og som derfor er systematisk underrepresentert. Spesielt gjelder dette ungdom med psykiske eller fysiske funksjonshemminger som gjør at de ikke går i ordinær skole. Siden både tidligere undersøkelser og resultat fra UEVO-studien har vist at barn og unge med funksjonsnedsettelse har en større risiko for å bli utsatt for vold og overgrep, ville akkurat disse ungdommene vært viktig å få tak i for å få et mer representativt bilde av forekomsten i denne delen av ungdomsbefolkningen.

Undersøkelsen har også en underrepresentasjon av alvorlig syke barn som enten ikke går på skole en periode på grunn av fysisk eller psykisk sykdom, eller som går på sykehuskoler. Det er også mulig at formatet på undersøkelsen, samt at den bare var tilgjengelig på norsk, kan ha hindret elever med betydelige lese- og skrivevansker, samt elever i mottaksklasser som foreløpig ikke behersker norsk godt nok, fra å delta. Det er viktig at videre forskning også benytter seg av tilpassede datainnsamlingsmetoder for å kartlegge vold og overgrep blant disse sårbare målgruppene.

For å kartlegge omfang av vold og overgrep i ungdomsbefolkningen har det vært nødvendig å nå en stor andel av ungdomsbefolkningen. Denne tilnærmingen gir et oversiktsbilde på befolkningsnivå, men gir samtidig mindre mulighet til å gå i dybden og få tak i konteksten rundt volden. Vi får ikke innblikk i de enkelte historiene og nyansene som kan bidra til å forstå bedre når en handling oppleves som krenkende og når den ikke gjør det. På samme måte bør skillet mellom mindre alvorlig og alvorlig fysisk vold tolkes med forsiktighet, da den enkeltes opplevelse av hvor alvorlig og traumatiserende en situasjon er vil variere ut fra individets forutsetninger og historie, nåværende situasjon og andre kontekstuelle forhold. Vi mener imidlertid at et slikt skille i alvorsgrad er viktig da det både tar høyde for handlinger som vi i Norge beskriver som fysisk avstraffelse, men som er tillatt i andre land, og handlinger som andre land også anser som fysisk vold. Skillet er også viktig med hensyn til forebygging da kategoriene er relatert til ulike risikoprofiler, noe også resultatene i denne undersøkelsen underbygger. For ytterligere diskusjon om dette temaet anbefaler vi leseren å se til UngVold-undersøkelsen (Mossige & Stefansen, 2016).

Selv om vi i denne undersøkelsen har sett på hvordan ulike bakgrunnsfaktorer henger sammen med vold og overgrep, er det viktig å understreke at en undersøkelse som er gjennomført på kun ett tidspunkt ikke kan si noe om årsakssammenhenger, altså hva som fører til hva. Det samme gjelder sammenhengene mellom vold og helse, livskvalitet og fungering. Selv om vi har et godt empirisk grunnlag for å anta at det å ha vært utsatt for vold fører til uheld (Jaffee, 2017), kan det også være tilfeller hvor man tenker at sammenhengen er mer sammensatt. For eksempel har vi etter hvert ganske god kunnskap om miljøfaktorer som vil kunne øke risiko både for helseplager og utsatthet for vold (for sammendrag, se Jaffee, 2017). For å si noe mer om årsaksforholdet på disse sammenhengene er det viktig å undersøke ungdommene longitudinelt med flere målingstidspunkt over tid.

18 Anbefalinger på bakgrunn av funnene i undersøkelsen

18.1 Anbefalinger for forebygging

- **Forebygging av familiers levekårsproblemer.** Funn i denne undersøkelsen viser tydelig at levekår, her definert som opplevd familieøkonomi, samt foreldres problemer knyttet til rus, psykisk sykdom og kriminalitet er sterkt forbundet med ungdommers volds- og overgrepserfaringer. Å forebygge levekårsproblemer vil derfor være viktig, slik at familier i mindre grad skal leve i det stresset som slike problemer medfører for både voksne og barn. Det vil også være viktig fra et forebyggingsperspektiv å være spesielt oppmerksomme på barn i familier med levekårsproblemer. Familier med slike problemer kommer ofte i kontakt med hjelpeapparatet på ulike måter, og dette hjelpeapparatet bør kontinuerlig arbeide også med barna i disse familiene slik at volds- og overgrepserfaringer kan forhindres eller stoppes så tidlig som overhodet mulig.
- **Forebygging av partnervold.** Funn i denne studien tyder på at barn av voksne utsatt for vold har en økt risiko for å erfare andre negative hendelser, også utenfor hjemmet. Et viktig satsningsområde er derfor forebygging av partnervold. Når voksne oppsøker hjelpeapparatet på grunn av partnervold, er det viktig å være ekstra observant på eventuelle barn i familien.
- **Forebygging av seksuelle krenkelser blant ungdom.** Undersøkelsen viser tydelig at seksuelle krenkelser fra jevnaldrende forekommer hyppig, og at det er en markant økning i seksuelle krenkelser og overgrep fra jevnaldrende fra 8. til 9. klasse. De aller fleste som forteller om seksuelle krenkelser fra jevnaldrende, har opplevd dette fra en bekjent. Overgrepene synes altså å foregå innenfor ungdommens sosiale bekjentskapskrets. I tillegg rapporterer 70 % at de har fortalt noen om overgrepet eller krenkelsen, men langt færre har fått profesjonell hjelp eller har anmeldt forholdet. Forebyggende tiltak i skolen bør derfor inkludere seksual- og relasjonsundervisning. Slik undervisning bør ikke bare dreie seg om forebygging av seksuelt overførbare sykdommer og hva seksuell atferd innebærer, men også om hvordan intimitet og kjæsterelasjoner utvikler

seg til sunne og gode relasjoner. Å trygge barn og ungdom på å fortelle om slike erfaringer, også til profesjonelle hjelpere, bør også være en del av det forebyggende arbeid mot seksuelle krenkelser og overgrep mellom jevngamle.

- **Forebygging av vold og overgrep mot barn og ungdom som bryter med tradisjonelle kjønnsnormer.** Barn og unge som bryter med tradisjonelle normer for kjønn er mer utsatt for vold og overgrep i oppveksten. Nye offentlig tilgjengelige tall viser at barn og ungdom som ønsker kjønnskorrigerende behandling i stadig yngre alder oppsøker hjelpeapparatet for en slik vurdering. Dette hjelpeapparatet bør være spesielt observant også på mulig volds- og overgrepssproblematikk som disse barna og ungdommene kan være utsatt for, og kartlegge dette. I tillegg bør skole og skolehelsetjenesten gjøres oppmerksom på at ungdom som ikke definerer seg som hverken gutt eller jente kan ha andre belastninger i livene sine. Funnene tyder på at disse barna og ungdommene i alt for liten grad er beskyttet mot vold og overgrep, og dette må voksne være oppmerksomme på. I tillegg til å bli sett og oppdaget for å få hjelp til å bearbeide opplevelser, trenger disse barna og ungdommene å bli beskyttet mot igjen å bli utsatt.
- **Forebygging av vold og overgrep mot barn og ungdom som har en funksjonsnedsettelse.** I likhet med tidligere studier, finner vi en forhøyet forekomst av vold og overgrep mot ungdom som har en funksjonsnedsettelse. Det er viktig å være oppmerksom på denne gruppen barn. De er ofte i kontakt med mange voksne, dette er voksne som både kan utnytte barna, men også voksne som kan gjøres i stand til å beskytte dem mot vold og overgrep. Gode verktøy for å hjelpe barn og unge med funksjonsnedsettelser til å sette ord på sine erfaringer, og hjelpe voksne som omgås disse barna med å være oppmerksomme på tegn til vold og overgrep, er viktig for å forebygge den sårbarheten for utsatthet barn med funksjonsnedsettelser viser.
- **Forebygging ved tidlig kartlegging av erfaringer med vold og overgrep.** Vi vet at det å ha opplevd en type vold eller overgrep øker sjansen betydelig for flere slike erfaringer i barndommen, men også senere i livet. En grundig kartlegging og tilpasset hjelp kan potensielt redusere sjansene for å bli utsatt for vold eller overgrep igjen senere i livet. Dersom barn og ungdom oppsøker hjelpeapparatet eller skolen for å fortelle om volds- og overgrepserfaringer vil det være viktig at hjelpere kartlegger barnets eventuelle andre erfaringer med vold og overgrep også.

18.2 Anbefalinger for beslutningstakere

- **Universelle tiltak for å redusere betydning av levekårsproblemer.** UEVO-studien viser tydelig, i likhet med en mengde tidligere forskning, at levekårsproblemer er nært knyttet til utsatthet for vold og overgrep i barndommen. Det er helt essensielt at en fokuserer på universelle tiltak som handler om å redusere sosiale og økonomiske forskjeller i samfunnet, i tillegg til at det prioriteres midler til å utvikle og implementere selektive tiltak rettet mot spesielt sårbare grupper.
- **Bedre integrering.** Barn i familier hvor foreldre kommer fra land utenfor Norden og Europa er mer utsatt for spesielt alvorlig fysisk vold enn barn som har foreldre fra Norge og Norden. Å redusere og ideelt sett fjerne slike forskjeller bør være prioritert også fremover. For å oppnå dette må integreringstiltak også fokusere på bruk av vold i oppdragelsen. Det vil være særlig viktig at når det er snakk om foreldrepraksiser som er ulovlig i Norge, bør man fokusere på informasjon om de utviklingspsykologiske- og helsekonsekvensene slike erfaringer har for barn og ungdom.
- **Satse mer på skolehelsetjenesten.** Våre funn tyder på at ungdom i for liten grad forteller om erfaringer med vold og overgrep til noen. Dette hindrer at de mottar adekvat hjelp. Samtidig ser vi at når ungdom får mulighet til å be om hjelp, ønsker majoriteten å snakke med helsesykepleier på skolen. Barneombudet har tidligere avdekket at skolehelsetjenesten er for lite tilgjengelig for barn og unge i skolen, og våre funn støtter opp om at det er et behov for en tilgjengelig og faglig oppdatert skolehelsetjeneste. Dette er ungdoms førstelinjetjeneste, og for å bidra til å avdekke vold og overgrep, og å hjelpe barn og unge som er bekymret for seg selv, er det helt sentralt at denne tjenesten styrkes.
- **Styrke læreres handlingskompetanse i møte med vold og overgrep.** En annen gruppe som representerer førstelinjen for barn og ungdom er læreren. Våre funn tyder på at elever henvender seg til lærere med bekymringer. Å styrke læreres handlingskompetanse kan gjøres på flere måter, men bedre og mer systematisk kunnskap om vold og overgrep i grunnutdanningene, og ikke minst hvordan man går frem ved mistanke og avdekking, kan være et første steg.

18.3 Anbefalinger for videre forskning

- **Fokus på nasjonale og seksuelle minoriteter.** Våre funn viser, i likhet med tidligere forskning, at det fins grupper i barne- og ungdomsbefolkningen som har en betydelig større sjanse for å oppleve vold og overgrep enn andre. I tillegg til barn som lever i familier med vanskelige levekår, er det ulike minoritetsgrupper som synes spesielt utsatt. Det er behov for mer forskning om barn med funksjonsnedsettelse og seksuelle minoriteter for å forstå mer om hva som ligger bak deres økte sårbarhet for å bli utsatt for vold og overgrep. Det kan være aktuelt å gjennomføre mer tilpassede studier med disse spesielt sårbare gruppene for å få en bedre kunnskap om hva som ligger bak denne økte utsattheten, og på hvilken måte disse barna og ungdommene bedre kan beskyttes.
- **Longitudinelle studier av god kvalitet med fokus på daglig fungering.** UEVO-studien er en tverrsnittstudie og har sine begrensninger med tanke på å studere utvikling over tid, og å se på årsakssammenhenger. Det er behov for gjentatte undersøkelser med lik metode som kan følge utvikling av helse og fungering blant utsatt og ikke-utsatt ungdom. Gode, representative ungdomsutvalg som blir fulgt over tid, hvor man kartlegger både voldseksponering og ulike helse- og fungeringsmål, vil gi kunnskap som vil være essensiell for å planlegge tiltak for å hindre reviktimisering, utvikling av helseplager, og redusere sjansen for at skolegang blir avbrutt. Slike studier bør helst starte tidlig i livet, og bør i større grad enn det som har vært tilfellet tidligere, se på tidlig frafall i skole og senere yrkesdeltakelse og helse.
- **Knytte selvrapportdata opp mot registerdata.** For å få en enda bedre kunnskap om sammenheng mellom vold og overgrep i barndommen og fungering senere i livet, bør undersøkelser som denne i fremtiden knyttes opp mot andre dataregistre. Med barn og unge som respondenter, og i tilfeller hvor disse også avgir et selvstendig samtykke, må slike undersøkelser med kobling av data planlegges nøye. Slike koblinger vil imidlertid kunne gi verdifull kunnskap om hvordan vold og overgrep på et tidlig tidspunkt i livet kan ha betydning for blant annet skole- og arbeidslivsdeltakelse, eller mottak av helsehjelp i voksen alder.
- **Fokusere på ungdoms deltakelse i utviklingen av forskning.** Svarprosenten i denne studien er sjeldent høy. Dette tror vi til dels kan tilskrives ungdommenes anledning til selvstendig samtykke. Å innhente et slikt samtykke, og samtidig ikke be foreldre om aktivt samtykke, har krevd nøye

planlegging og tilrettelegging ved utforming og gjennomføring av studien. Når studien viste seg så godt gjennomførbar, og med en robust beredskap knyttet til ivaretagelse av elevene som deltok, er dette et godt utgangspunkt for videre utvikling og tilrettelegging av nye studier på sensitive tema som angår mindreårige forskningsdeltakere.

- **Videreutvikle metoder for ivaretagelse av unge deltakere i forskning.** UEVO-studien har utviklet en ny metode for å sørge for at ungdom som har behov for oppfølging eller hjelp, kan be om dette på en enkel og diskret måte. Metoden fungerte godt i prosjektet, og har ført til at ungdom har blitt satt i kontakt med aktuelle hjelpere. Ved flere anledninger har kontakten resultert i avdekking av vold eller overgrep og har ført til videre oppfølging av ungdommen lokalt. Ivaretagelse av ungdom som deltar i forskning om sensitive tema er helt sentralt, og vi anbefaler at det i fremtidige prosjekter fokuseres på å videreutvikle gode metoder for ivaretagelse av elever i undersøkelser som avdekker vold og overgrep.
- **Videreutvikle fleksible datainnsamlingsmetoder for å sikre høy deltakelse og konfidensialitet i undersøkelser på sensitive tema.** Fremtidig forskning bør utvikle mer fleksible metoder for å tillate barn og ungdom å svare mer privat på undersøkelser. For å nå et så bredt utvalg av ungdomsbefolkningen som mulig, er den beste metoden å rekruttere ungdom i skolen. Det å besvare spørreskjema i en skolesetting har imidlertid sine begrensninger, fordi noen vil være ukomfortabel med å svare på sensitive spørsmål mens man sitter sammen med mange andre. Med nye teknologiske løsninger, for eksempel spørreskjema i mobilformat, vil det være mulig å kombinere en rekrutteringsprosedyre som innebærer å rekruttere i skolen, men samtidig ha et mer fleksibelt svarformat, som tillater at elever svarer på spørsmål i en mer privat setting. Dette kan være hjemme, eller at elever får mulighet til å bevege seg rundt på skolen eller i skolegården mens de besvarer undersøkelsen.

Referanser

- Aakvaag, H. F., & Strøm, I. F. (2019). *Vold i oppveksten: Varige spor? En longitudinell undersøkelse av reviktimisering, helse, rus og sosiale relasjoner hos unge utsatt for vold i barndommen* (Rapport 1/2019). Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
- Aakvaag, H. F., Thoresen, S., & Øverlien, C. (2016). Vold og overgrep mot barn og unge—definisjoner og typologisering. I C. Øverlien, M.-I. Hauge & J.-H. Schulz (red.), *Barn, vold og traumer. Møter med unge i utsatte livssituasjoner* (s. 265-280). Oslo: Universitetsforlaget.
- Aho, N., Gren-Landell, M., & Svedin, C. G. (2016). The prevalence of potentially victimizing events, poly-victimization, and its association to sociodemographic factors: A Swedish youth survey. *Journal of Interpersonal Violence*, 31(4), 620-651.
- Aho, N., Proczkowska-Björklund, M., & Svedin, C. G. (2016). Victimization, polyvictimization, and health in Swedish adolescents. *Adolescent Health, Medicine and Therapeutics*, 7, 89-99.
- Anderson, P., & Morrow, V. (2011). *The ethics of research with children and young people: A practical handbook*. London: SAGE.
- Alisic, E., Zalta, A. K., Van Wesel, F., Larsen, S. E., Hafstad, G. S., Hassanpour, K., & Smid, G. E. (2014). Rates of post-traumatic stress disorder in trauma-exposed children and adolescents: Meta-analysis. *The British Journal of Psychiatry*, 204(5), 335-340.
- Anda, R. F., Felitti, V. J., Bremner, J. D., Walker, J. D., Whitfield, C., Perry, B. D., . . . Giles, W. H. (2006). The enduring effects of abuse and related adverse experiences in childhood. *European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience*, 256(3), 174-186.
- Annerbäck, E.-M., Sahlqvist, L., Svedin, C. G., Wingren, G., & Gustafsson, P. (2012). Child physical abuse and concurrence of other types of child abuse in Sweden—Associations with health and risk behaviors. *Child Abuse & Neglect*, 36(7-8), 585-595.
- Bakken, A. (2018). *Ungdata 2018. Nasjonale resultater* (NOVA rapport 8/18). Oslo: NOVA.
- Barter, C., Stanley, N., Wood, M., Lanau, A., Aghtaie, N., Larkins, C., & Øverlien, C. (2017). Young people's online and face-to-face experiences of interpersonal violence and abuse and their subjective impact across five European countries. *Psychology of Violence*, 7(3), 375-384.
- Belsky, J. (1980). Child maltreatment: An ecological integration. *American Psychologist*, 35(4), 320-335.
- Bjørnholt, M. (2014). *Kvinnemishandling og dyremishandling: To sider av samme sak?* Hentet fra https://www.dyrever.no/politikk_samfunn/rettigheter_dyrepolti/vold-mot-dyr-og-vold-mot-mennesker-to-sider-av-samme-sak
- Black, D. A., Heyman, R. E., & Slep, A. M. S. (2001). Risk factors for child physical abuse. *Aggression and Violent Behavior*, 6(2-3), 121-188.
- Bonvanie, I. J., van Gils, A., Janssens, K. A., & Rosmalen, J. G. (2015). Sexual abuse predicts functional somatic symptoms: An adolescent population study. *Child Abuse & Neglect*, 46, 1-7.
- Breslau, N., Koenen, K. C., Luo, Z., Agnew-Blais, J., Swanson, S., Houts, R. M., . . . Moffitt, T. E. (2014). Childhood maltreatment, juvenile disorders and adult post-traumatic stress disorder: A prospective investigation. *Psychological Medicine*, 44(9), 1937-1945.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development*. Harvard: Harvard University press.
- Christoffersen, M. (2010). *Børnemishandling i hjemmet: Delrapport 1*. Hentet fra <https://www.vive.dk/da/udgivelser/boernemishandling-i-hjemmet-4360/>
- Cicchetti, D., & Lynch, M. (1993). Toward an ecological/transactional model of community violence and child maltreatment: Consequences for children's development. *Psychiatry*, 56(1), 96-118.
- Colman, I., Kingsbury, M., Garad, Y., Zeng, Y., Naicker, K., Patten, S., . . . Thompson, A. (2016). Consistency in adult reporting of adverse childhood experiences. *Psychological Medicine*, 46(3), 543-549.

- Costello, E. J., Egger, H., & Angold, A. (2005). 10-year research update review: The epidemiology of child and adolescent psychiatric disorders: I. Methods and public health burden. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 44(10), 972-986.
- Danese, A., Moffitt, T. E., Harrington, H., Milne, B. J., Polanczyk, G., Pariante, C. M., . . . Caspi, A. (2009). Adverse childhood experiences and adult risk factors for age-related disease: Depression, inflammation, and clustering of metabolic risk markers. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 163(12), 1135-1143.
- Debowska, A., Willmott, D., Boduszek, D., & Jones, A. D. (2017). What do we know about child abuse and neglect patterns of co-occurrence? A systematic review of profiling studies and recommendations for future research. *Child Abuse & Neglect*, 70, 100-111.
- DeGue, S., & DiLillo, D. (2009). Is animal cruelty a "red flag" for family violence? Investigating co-occurring violence toward children, partners, and pets. *Journal of Interpersonal Violence*, 24(6), 1036-1056.
- Diette, T. M., Goldsmith, A. H., Hamilton, D., & Darity Jr, W. A. (2017). Child abuse, sexual assault, community violence and high school graduation. *Review of Behavioral Economics*, 4(3), 215-240. doi:10.1561/105.00000065
- Doidge, J. C., Higgins, D. J., Delfabbro, P., & Segal, L. (2017). Risk factors for child maltreatment in an Australian population-based birth cohort. *Child Abuse & Neglect*, 64, 47-60.
- Dyb, G., Glad, K. A., Hafstad, G. S., Holt, T., Myhre, M. C., Skjærten, K.,... Hauge, M.-I. (2016). *Juridiske, etiske og metodiske problemstillinger ved gjennomføring av omfangsundersøkelser med barn og unge om vold og seksuelle overgrep* (Rapport 5/2016). Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
- Dyb, G., Hafstad, G. S., Glad, K. A. (2016). Etiske vurderinger. I G. Dyb, K. A. Glad, G. S. Hafstad, T. Holt, M. C. Myhre, K. Skjærten, ... M.-I. Hauge (red.), *Juridiske, etiske og metodiske problemstillinger ved gjennomføring av omfangsundersøkelser med barn og unge om vold og seksuelle overgrep*. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
- Edwards, V. J., Holden, G. W., Felitti, V. J., & Anda, R. F. (2003). Relationship between multiple forms of childhood maltreatment and adult mental health in community respondents: Results from the adverse childhood experiences study. *American Journal of Psychiatry*, 160(8), 1453-1460.
- Esbensen, F. A., Miller, M. H., Taylor, T. J., He, N., & Freng, A. (1999). Differential attrition rates and active parental consent. *Evaluation Review*, 23(3), 316-335. doi:10.1177/0193841X9902300304
- Featherstone, B., & Evans, H. (2004). *Children experiencing maltreatment: Who do they turn to?* London: NSPCC.
- Finkelhor, D., Ormrod, R. K., & Turner, H. A. (2007). Poly-victimization: A neglected component in child victimization. *Child Abuse & Neglect*, 31(1), 7-26.
- Finkelhor, D., Ormrod, R. K., & Turner, H. A. (2009). Lifetime assessment of poly-victimization in a national sample of children and youth. *Child Abuse & Neglect*, 33(7), 403-411.
- Finkelhor, D., Turner, H. A., Shattuck, A., & Hamby, S. L. (2015). Prevalence of childhood exposure to violence, crime, and abuse: Results from the national survey of children's exposure to violence. *JAMA Pediatrics*, 169(8), 746-754.
- Ford, J. D., Elhai, J. D., Connor, D. F., & Frueh, B. C. (2010). Poly-victimization and risk of posttraumatic, depressive, and substance use disorders and involvement in delinquency in a national sample of adolescents. *Journal of Adolescent Health*, 46(6), 545-552.
- Friberg, J. H., & Bjørnset, M. (2019). *Migrasjon, foreldreskap og sosial kontroll* (Fafo-rapport 2019/01). Hentet fra <https://www.fafo.no/index.php/zoo-publikasjoner/fafo-rapporter/item/migrasjon-foreldreskap-og-sosial-kontroll>
- Gilbert, R., Widom, C. S., Browne, K., Fergusson, D., Webb, E., & Janson, S. (2009). Burden and consequences of child maltreatment in high-income countries. *The Lancet*, 373(9657), 68-81.
- Gjerdrum, C. W. (2018). *To dager med sterk kost om vanskjøtsel og mishandling*. Hentet fra <https://www.nmbu.no/fakultet/vet/aktuelt/node/34753>
- Goldschmidt-Gjerløw, B. (2019). Children's rights and teachers' responsibilities: Reproducing or transforming the cultural taboo on child sexual abuse? *Human Rights Education Review*, 01-22.
- Goodman-Brown, T. B., Edelstein, R. S., Goodman, G. S., Jones, D. P., & Gordon, D. S. (2003). Why children tell: A model of children's disclosure of sexual abuse. *Child Abuse & Neglect*, 27(5), 525-540.

- Hamby, S. (2017). On defining violence, and why it matters. *Psychology of Violence*, 7(2), 167-180.
- Heim, C., & Nemeroff, C. B. (2001). The role of childhood trauma in the neurobiology of mood and anxiety disorders: Preclinical and clinical studies. *Biological Psychiatry*, 49(12), 1023-1039.
- Heinonen, A., & Ellonen, N. (2013). Are children with disabilities and long-term illnesses at increased risk of disciplinary violence? *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 14(2), 172-187.
- Hellevik, P., & Øverlien, C. (2016). Teenage intimate partner violence: Factors associated with victimization among Norwegian youths. *Scandinavian Journal of Public Health*, 44(7), 702-708.
- Helmikstøl, Ø. (2018). Veterinærer i førstelinjen. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 56(8), 653-654.
- Hershkowitz, I., Lamb, M. E., & Horowitz, D. (2007). Victimization of children with disabilities. *American Journal of Orthopsychiatry*, 77(4), 629-635.
- Hovdestad, W., Campeau, A., Potter, D., & Tonmyr, L. (2015). A systematic review of childhood maltreatment assessments in population-representative surveys since 1990. *PLoS One*, 10(5), e0123366.
- Jaffee, S. R. (2017). Child maltreatment and risk for psychopathology in childhood and adulthood. *Annual Review of Clinical Psychology*, 13, 525-551.
- Jensen, T. (2012). Intervjuer med barn og unge i spesielt vanskelige livssituasjoner-kan vi snakke med barn om alt? I E. Backe-Hansen & I. Frønes (red.), *Metoder og perspektiver i barne-og ungdomsforskning* (S. 95-120). Oslo: Gyldendal.
- Jernbro, C., & Janson, S. (2016). *Våld mot barn 2016. En nationell kartläggning*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.
- Jernbro, C., Otterman, G., Lucas, S., Tindberg, Y., & Janson, S. (2017). Disclosure of child physical abuse and perceived adult support among Swedish adolescents. *Child Abuse Review*, 26(6), 451-464.
- Jernbro, C., Svensson, B., Tindberg, Y., & Janson, S. (2012). Multiple psychosomatic symptoms can indicate child physical abuse—results from a study of Swedish schoolchildren. *Acta Paediatrica*, 101(3), 324-329.
- Jonkman, C. S., Verlinden, E., Bolle, E. A., Boer, F., & Lindauer, R. J. (2013). Traumatic stress symptomatology after child maltreatment and single traumatic events: Different profiles. *Journal of Traumatic Stress*, 26(2), 225-232.
- Justis- og beredskapsdepartementet. (2012-2013). *Forebygging og bekjempelse av vold i nære relasjoner*. (Meld. St. 15 2012-2013). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld-st-15-20122013/id716442/sec1>
- Karsberg, S., Bramsen, R. H., Lasgaard, M., & Elklit, A. (2018). Prevalence and characteristics of three subtypes of dating violence among Danish seventh-grade students. *Scandinavian Journal of Child and Adolescent Psychiatry and Psychology*, 6(1), 16-27.
- Karsberg, S., Charak, R., Lasgaard, M., Bramsen, R. H., Hansen, N. B., & Elklit, A. (2019). Patterns of childhood abuse and dating violence victimization among early adolescents from Denmark: A latent class approach. *Psychology of Violence*, 9(5), 574-585.
- Kendall-Tackett, K. (2002). The health effects of childhood abuse: Four pathways by which abuse can influence health. *Child Abuse & Neglect*, 26(6-7), 715-729.
- Kessler, R. C. (2000). Posttraumatic stress disorder: The burden to the individual and to society. *The Journal of Clinical Psychiatry*, 61(5), 4-12.
- Kessler, R. C., Aguilar-Gaxiola, S., Alonso, J., Chatterji, S., Lee, S., Ormel, J., . . . Wang, P. S. (2009). The global burden of mental disorders: An update from the WHO World Mental Health (WMH) surveys. *Epidemiology and Psychiatric Sciences*, 118(1), 23-33.
- Kessler, R. C., Angermeyer, M., Anthony, J. C., De Graaf, R., Demyttenaere, K., Gasquet, I., . . . Haro, J. M. (2007). Lifetime prevalence and age-of-onset distributions of mental disorders in the World Health Organization's World Mental Health Survey Initiative. *World Psychiatry*, 6(3), 168-176.
- Kessler, R. C., McLaughlin, K. A., Green, J. G., Gruber, M. J., Sampson, N. A., Zaslavsky, A. M., . . . Angermeyer, M. (2010). Childhood adversities and adult psychopathology in the WHO World Mental Health Surveys. *The British Journal of Psychiatry*, 197(5), 378-385.
- Kloppen, K., Haugland, S., Svedin, C. G., Mæhle, M., & Breivik, K. (2016). Prevalence of child sexual abuse in the Nordic countries: A literature review. *Journal of Child Sexual Abuse*, 25(1), 37-55.

- Kloppen, K., Mæhle, M., Kvello, Ø., Haugland, S., & Breivik, K. (2015). Prevalence of intrafamilial child maltreatment in the Nordic countries: A review. *Child Abuse Review*, 24(1), 51-66.
- Krug, E. G., Mercy, J. A., Dahlberg, L. L., & Zwi, A. B. (2002). The world report on violence and health. *The Lancet*, 360(9339), 1083-1088.
- Lahtinen, H., Laitila, A., Korkman, J., Honkalampi, K., & Ellonen, N. E. (2018, august). *Children's disclosures of physical and sexual abuse in a population based sample*. Paper presented at the 10th Nordic Conference on Child Abuse and Neglect, Thorshavn, Island.
- Laurin, J., Wallace, C., Draca, J., Aterman, S., & Tonmyr, L. (2018). Youth self-report of child maltreatment in representative surveys: A systematic review. *Health Promotion and Chronic Disease Prevention in Canada*, 38(2), 37-54.
- Lemaigre, C., Taylor, E. P., & Gittoes, C. (2017). Barriers and facilitators to disclosing sexual abuse in childhood and adolescence: A systematic review. *Child Abuse & Neglect*, 70, 39-52. doi:10.1016/j.chiabu.2017.05.009
- Mannon, K., & Leitschuh, G. (2002). Child sexual abuse: A review of definitions, instrumentation, and symptomatology. *North American Journal of Psychology*, 4(1), 149-160.
- Matricciani, L. A., Olds, T. S., Blunden, S., Rigney, G., & Williams, M. T. (2012). Never enough sleep: A brief history of sleep recommendations for children. *Pediatrics*, 129(3), 548-556.
- Medietilsynet. (2018). *Barn og medier 2018. Seksuelle kommentarer og deling av nakenbilder hos 13-18-åringene*. Hentet fra https://medietilsynet.no/globalassets/dokumenter/trygg_bruk/barn-og-medier-2018/barn-og-medier-2018---seksuelle-kommentarer-og-nakenbilder-sperrefrist-13.-mars--kl-08.30.pdf
- Meeus, W. (2016). Adolescent psychosocial development: A review of longitudinal models and research. *Developmental Psychology*, 52(12), 1969-1993.
- Messman-Moore, T. L., & Bhuptani, P. H. (2017). A review of the long-term impact of child maltreatment on posttraumatic stress disorder and its comorbidities: An emotion dysregulation perspective. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 24(2), 154-169.
- Moffitt, T. E., Arseneault, L., Belsky, D., Dickson, N., Hancox, R. J., Harrington, H., . . . Ross, S. (2011). A gradient of childhood self-control predicts health, wealth, and public safety. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 108(7), 2693-2698.
- Mossige, S., & Stefansen, K. (2007). *Vold og overgrep mot barn og unge: En selvrapporteringsstudie blant avgangselever i videregående skole*. Oslo: NOVA.
- Mossige, S., & Stefansen, K. (red). (2016). *Vold og overgrep mot barn og unge. Omfang og utviklingstrekk 2007-2015* (Rapport 5/16). Oslo: NOVA.
- Mulder, T. M., Kuiper, K. C., van der Put, C. E., Stams, G.-J. J., & Assink, M. (2018). Risk factors for child neglect: A meta-analytic review. *Child Abuse & Neglect*, 77, 198-210.
- Myhre, M., Thoresen, S., & Hjemdal, O. K. (2015). *Vold og voldtekt i oppveksten. En nasjonal intervjuundersøkelse av 16- og 17-åringene* (Rapport 1/2015). Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
- Newman, E., & Kaloupek, D. (2009). Overview of research addressing ethical dimensions of participation in traumatic stress studies: Autonomy and beneficence. *Journal of Traumatic Stress*, 22(6), 595-602.
- Newman, E., & Kaloupek, D. G. (2004). The risks and benefits of participating in trauma-focused research studies. *Journal of Traumatic Stress*, 17(5), 383-394.
- Newman, E., Risch, E., & Kassam-Adams, N. (2006). Ethical issues in trauma-related research: A review. *Journal of Empirical Research on Human Research Ethics*, 1(3), 29-46.
- Nilsson, D., Gustafsson, P. E., & Svedin, C. G. (2010). Self-reported potentially traumatic life events and symptoms of post-traumatic stress and dissociation. *Nordic Journal of Psychiatry*, 64(1), 19-26.
- Nilsson, D., Nordås, E., Pribe, G., & Svedin, C. G. (2017). Child physical abuse—High school students' mental health and parental relations depending on who perpetrated the abuse. *Child Abuse & Neglect*, 70, 28-38.

- Norman, R. E., Byambaa, M., De, R., Butchart, A., Scott, J., & Vos, T. (2012). The long-term health consequences of child physical abuse, emotional abuse, and neglect: A systematic review and meta-analysis. *PLoS Medicine*, 9(11), e1001349.
- Okur, P., van der Knaap, L. M., & Bogaerts, S. (2016). Ethnic differences in help-seeking behaviour following child sexual abuse: A multi-method study. *Culture, Health & Sexuality*, 18(1), 99-111.
- Paruthi, S., Brooks, L. J., D'Ambrosio, C., Hall, W. A., Kotagal, S., Lloyd, R. M., . . . Quan, S. F. (2016). Recommended amount of sleep for pediatric populations: a consensus statement of the American Academy of Sleep Medicine. *Journal of Clinical Sleep Medicine*, 12(06), 785-786.
- Ports, K. A., Ford, D. C., & Merrick, M. T. (2016). Adverse childhood experiences and sexual victimization in adulthood. *Child Abuse & Neglect*, 51, 313-322.
- Powell, C., & Appleton, J. V. (2012). Children and young people's missed health care appointments: Reconceptualising 'Did Not Attend' to 'Was Not Brought'—a review of the evidence for practice. *Journal of Research in Nursing*, 17(2), 181-192.
- Prevoo, M. J., Stoltenborgh, M., Alink, L. R., Bakermans-Kranenburg, M. J., & van Ijzendoorn, M. H. (2017). Methodological moderators in prevalence studies on child maltreatment: Review of a series of meta-analyses. *Child Abuse Review*, 26(2), 141-157.
- Radford, L., Corral, S., Bradley, C., & Fisher, H. L. (2013). The prevalence and impact of child maltreatment and other types of victimization in the UK: Findings from a population survey of caregivers, children and young people and young adults. *Child Abuse & Neglect*, 37(10), 801-813.
- Ravens-Sieberer, U., Erhart, M., Rajmil, L., Herdman, M., Auquier, P., Bruil, J., . . . European Kidscreen Group. (2010). Reliability, construct and criterion validity of the KIDSCREEN-10 score: A short measure for children and adolescents' well-being and health-related quality of life. *Quality of life research*, 19(10), 1487-1500. doi:10.1007/s11136-010-9706-5
- Rueness, J., Myhre, M. C., Strøm, I. F., Wentzel-Larsen, T., Dyb, G., & Thoresen, S. (2019). Child abuse and physical health: A population-based study on physical health complaints among adolescents and young adults. *Scandinavian Journal of Public Health*. doi:10.1177/1403494819848581
- Schou, L., Dyb, G., & Graff-Iversen, S. (2007). *Voldsutsatt ungdom i Norge. Resultater fra helseundersøkelser i seks fylker* (Rapport 2007:8). Oslo: Folkehelseinstituttet.
- Sidebotham, P. (2001). An ecological approach to child abuse: A creative use of scientific models in research and practice. *Child Abuse Review*, 10(2), 97-112.
- Smette, I., & Rosten, M. G. (2019). *Et iaktatt foreldreskap. Om å være foreldre og minoritet i Norge* (NOVA-rapport 3/19). Hentet fra <https://fagarkivet-hioa.archive.knowledgearc.net/bitstream/handle/20.500.12199/1305/NOVA-Rapport-3-2019-Et-iaktatt-foreldreskap.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Staksrud, E., & Ólafsson, K. (2019). *Tilgang, bruk, risiko og muligheter. Norske barn på Internett. Resultater fra EU Kids Online-undersøkelsen i Norge 2018*. Hentet fra <https://www.hf.uio.no/imk/forskning/prosjekter/eu-kids-iv/rapporter/>
- Stensland, S. Ø., Thoresen, S., Wentzel-Larsen, T., Zwart, J.-A., & Dyb, G. (2014). Recurrent headache and interpersonal violence in adolescence: The roles of psychological distress, loneliness and family cohesion: The HUNT study. *The Journal of Headache and Pain*, 15(1), 35.
- Stith, S. M., Liu, T., Davies, L. C., Boykin, E. L., Alder, M. C., Harris, J. M., . . . Dees, J. (2009). Risk factors in child maltreatment: A meta-analytic review of the literature. *Aggression and Violent Behavior*, 14(1), 13-29.
- Stoltenborgh, M., Bakermans-Kranenburg, M. J., Alink, L. R., & van Ijzendoorn, M. H. (2015). The prevalence of child maltreatment across the globe: Review of a series of meta-analyses. *Child Abuse Review*, 24(1), 37-50.
- Strand, B. H., Dalgard, O. S., Tambs, K., & Rognerud, M. (2003). Measuring the mental health status of the Norwegian population: A comparison of the instruments SCL-25, SCL-10, SCL-5 and MHI-5 (SF-36). *Nordic Journal of Psychiatry*, 57(2), 113-118.
- Straus, M., Hamby, S., Finkelhor, D., Moore, D., & Runyan, D. (1998). Identification of child abuse with the parent-child conflict tactics scales (PCCTS): Development and preliminary psychometric data for a national sample of American parents. *Child Abuse & Neglect*, 22(4), 249-270.

- Strøm, I. F., Thoresen, S., Wentzel-Larsen, T., & Dyb, G. (2013). Violence, bullying and academic achievement: A study of 15-year-old adolescents and their school environment. *Child Abuse & Neglect*, 37(4), 243-251.
- Teicher, M. H., & Samson, J. A. (2013). Childhood maltreatment and psychopathology: A case for ecophenotypic variants as clinically and neurobiologically distinct subtypes. *American Journal of Psychiatry*, 170(10), 1114-1133.
- Teicher, M. H., Samson, J. A., Anderson, C. M., & Ohashi, K. (2016). The effects of childhood maltreatment on brain structure, function and connectivity. *Nature Reviews Neuroscience*, 17(10), 652-666.
- Thoresen, S., & Hjemdal, O. K. (2014). *Vold og voldtekt i Norge. En nasjonal forekomststudie av vold i et livsløpsperspektiv* (Rapport 1/2014). Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
- Tietjen, G. E., Buse, D. C., Fanning, K. M., Serrano, D., Reed, M. L., & Lipton, R. B. (2015). Recalled maltreatment, migraine, and tension-type headache: Results of the AMPP study. *Neurology*, 84(2), 132-140.
- Tomasdottir, M. O., Sigurdsson, J. A., Petursson, H., Kirkengen, A. L., Krokstad, S., McEwen, B., . . . Getz, L. (2015). Self reported childhood difficulties, adult multimorbidity and allostatic load. A cross-sectional analysis of the Norwegian HUNT study. *PloS One*, 10(6), e0130591.
- Toth, S. L., & Cicchetti, D. (2013). A developmental psychopathology perspective on child maltreatment. *Child Maltreatment*, 18(3), 135-139.
- Trickett, P. K., Noll, J. G., & Putnam, F. W. (2011). The impact of sexual abuse on female development: Lessons from a multigenerational, longitudinal research study. *Development and Psychopathology*, 23(2), 453-476.
- Turner, H. A., Finkelhor, D., & Ormrod, R. (2010). Poly-victimization in a national sample of children and youth. *American Journal of Preventive Medicine*, 38(3), 323-330.
- Uher, R., Caspi, A., Houts, R., Sugden, K., Williams, B., Poulton, R., & Moffitt, T. E. (2011). Serotonin transporter gene moderates childhood maltreatment's effects on persistent but not single-episode depression: Replications and implications for resolving inconsistent results. *Journal of Affective Disorders*, 135(1-3), 56-65.
- Walker, L. S., Beck, J. E., Garber, J., & Lambert, W. (2008). Children's Somatization Inventory: Psychometric properties of the revised form (CSI-24). *Journal of Pediatric Psychology*, 34(4), 430-440.
- Warp, S. K., & Skjørten, K. (2016). Juridiske vurderinger. I G. Dyb, K. A. Glad, G. S. Hafstad, T. Holt, M. C. Myhre, K. Skjørten,.... M.-I. Hauge (red.), *Juridiske, etiske og metodiske problemstillinger ved gjennomføring av omfangsundersøkelser med barn og unge om vold og seksuelle overgrep*. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.

Appendix 1: Tabell over representativitetssjekk av utvalget

UTTREKK									
ENDELIG UTVALG									
STRATA	Antall skoler				Antall skoler				
	ELEVER				ELEVER				
Frequency	198	1190	3398	Total	39	120	989	Total	
Percent	8	0	0	8	1	0	0	1	
Region 1, 0-50 elever	32.00	0.00	0.00	32.00	20.00	0.00	0.00	20.00	
Region 1, 51-200 elever	0	8	0	8	0	1	0	1	
	0.00	32.00	0.00	32.00	0.00	20.00	0.00	20.00	
Region 1, 201 og flere elever	0	0	9	9	0	0	3	3	
	0.00	0.00	36.00	36.00	0.00	0.00	60.00	60.00	
Total	8	8	9	25	1	1	3	5	
	32.00	32.00	36.00	100.00	20.00	20.00	60.00	100.00	
STRATA	Antall skoler				Antall skoler				
	INNVAEL				INNVAEL				
Frequency				Total				Total	
Percent	Høy innv.andel	Lav innv.andel	Upppg innv.andel		Høy innv.andel	Lav innv.andel			
Region 1, 0-50 elever	4	2	2	8	1	0	1	1	
	16.00	8.00	8.00	32.00	20.00	0.00	0.00	20.00	
Region 1, 51-200 elever	4	4	0	8	0	1	1	1	
	16.00	16.00	0.00	32.00	0.00	20.00	20.00	20.00	
Region 1, 201 og flere elever	4	5	0	9	1	1	2	3	
	16.00	20.00	0.00	36.00	20.00	40.00	40.00	60.00	
Total	12	11	2	25	2	3	5	5	
	48.00	44.00	8.00	100.00	40.00	60.00	100.00	100.00	

UTTREKK		ENDELIG UTVALG									
		Antall skoler					Antall skoler				
		ELEVER					ELEVER				
STRATA		257	1253	4413	Total		148	384	2432	Total	
Frequency		10	0	0	10	0	4	0	0	4	
Percent		31.25	0.00	0.00	31.25	0.00	28.57	0.00	0.00	28.57	
Region 2, 0-50 elever		0	9	0	9	0	0	3	0	3	
Region 2, 51-200 elever		0.00	28.13	0.00	28.13	0.00	0.00	21.43	0.00	21.43	
Region 2, 201 og flere elever		0.00	0	13	13	0	0	0	0	7	
Total		10	9	13	32	0	4	3	7	14	
		31.25	28.13	40.63	100.00		28.57	21.43	50.00	100.00	

STRATA		Antall skoler					Antall skoler				
		INN_V_ANDEL					INN_V_ANDEL				
		Høy innv.andel	Lav innv.andel	Uoppgg innv.andel	Total		Høy innv.andel	Lav innv.andel	Total		
Frequency		4	3	3	10	2	2	2	4		
Percent		12.50	9.38	9.38	31.25	14.29	14.29	14.29	28.57		
Region 2, 0-50 elever		4	5	0	9	1	1	2	3		
Region 2, 51-200 elever		12.50	15.63	0.00	28.13	7.14	14.29	14.29	21.43		
Region 2, 201 og flere elever		6	7	0	13	3	3	4	7		
Total		18.75	21.88	0.00	40.63	21.43	28.57	28.57	50.00		
		14	15	3	32	6	8	14			
		43.75	46.88	9.38	100.00	42.86	57.14	100.00			

UTTREKK		ENDELIG UTVALG									
		Antall skoler					Antall skoler				
		ELEVER					ELEVER				
STRATA		273	1745	3232	Total		99	889	1743	Total	
Frequency		11	0	0	11		3	0	0	3	
Percent		29.73	0.00	0.00	29.73		18.75	0.00	0.00	18.75	
Region 3, 0-50 elever		0	14	0	14		0	7	0	7	
Region 3, 51-200 elever		0.00	37.84	0.00	37.84		0.00	43.75	0.00	43.75	
Region 3, 201 og flere elever		0	0	12	12		0	0	6	6	
		0.00	0.00	32.43	32.43		0.00	0.00	37.50	37.50	
Total		11	14	12	37		3	7	6	16	
		29.73	37.84	32.43	100.00		18.75	43.75	37.50	100.00	

UTTREKK		ENDELIG UTVALG									
		Antall skoler					Antall skoler				
		INNVA					INNVA				
STRATA		4	5	2	11		1	2	3		
Frequency		10.81	13.51	5.41	29.73		6.25	12.50	18.75		
Percent		5	9	0	14		2	5	7		
Region 3, 0-50 elever		13.51	24.32	0.00	37.84		12.50	31.25	43.75		
Region 3, 51-200 elever		6	6	0	12		3	3	6		
Region 3, 201 og flere elever		16.22	16.22	0.00	32.43		18.75	18.75	37.50		
		15	20	2	37		6	10	16		
Total		40.54	54.05	5.41	100.00		37.50	62.50	100.00		

UTTREKK

ENDELIG UTVALG

STRATA	Antall skoler				Antall skoler			
	ELEVER				ELEVER			
Frequency	351	1436	4494	Total	145	677	1129	Total
Percent	13	0	0	13	6	0	0	6
Region 4, 0-50 elever	32.50	0.00	0.00	32.50	35.29	0.00	0.00	35.29
Region 4, 51-200 elever	0	14	0	14	0	7	0	7
Region 4, 201 og flere elever	0.00	35.00	0.00	35.00	0.00	41.18	0.00	41.18
Region 4, 201 og flere elever	0	0	13	13	0	0	4	4
Percent	0.00	0.00	32.50	32.50	0.00	0.00	23.53	23.53
Total	13	14	13	40	6	7	4	17
	32.50	35.00	32.50	100.00	35.29	41.18	23.53	100.00

STRATA	Antall skoler				Antall skoler			
	INN_V_ANDEL				INN_V_ANDEL			
Frequency	Høy innv.andel	Lav innv.andel	Total		Høy innv.andel	Lav innv.andel	Total	
Percent	5	8	13		1	5	6	
Region 4, 0-50 elever	12.50	20.00	32.50		5.88	29.41	35.29	
Region 4, 51-200 elever	6	8	14		2	5	7	
Region 4, 201 og flere elever	15.00	20.00	35.00		11.76	29.41	41.18	
Region 4, 201 og flere elever	6	7	13		2	2	4	
Percent	15.00	17.50	32.50		11.76	11.76	23.53	
Total	17	23	40		5	12	17	
	42.50	57.50	100.00		29.41	70.59	100.00	

STRATA	UTTREKK					ENDELIG UTVALG				
	Antall skoler					Antall skoler				
	ELEVER					ELEVER				
Frequency	360	1321	3515	Total		185	379	1326	Total	
Percent	19	0	0	19		9	0	0	9	
Region 5, 0-50 elever	45.24	0.00	0.00	45.24		50.00	0.00	0.00	50.00	
Region 5, 51-200 elever	0	13	0	13		0	5	0	5	
	0.00	30.95	0.00	30.95		0.00	27.78	0.00	27.78	
Region 5, 201 og flere elever	0	0	10	10		0	0	4	4	
	0.00	0.00	23.81	23.81		0.00	0.00	22.22	22.22	
Total	19	13	10	42		9	5	4	18	
	45.24	30.95	23.81	100.00		50.00	27.78	22.22	100.00	

STRATA	Antall skoler					Antall skoler				
	INN_V_ANDEL					INN_V_ANDEL				
	Høy innv.andel	Lav innv.andel	Uoppg innv.andel	Total		Høy innv.andel	Lav innv.andel	Total		
Frequency	7	11	1	19		3	6	9		
Percent	16.67	26.19	2.38	45.24		16.67	33.33	50.00		
Region 5, 0-50 elever	6	7	0	13		3	2	5		
Region 5, 51-200 elever	14.29	16.67	0.00	30.95		16.67	11.11	27.78		
Region 5, 201 og flere elever	5	5	0	10		2	2	4		
	11.90	11.90	0.00	23.81		11.11	11.11	22.22		
Total	18	23	1	42		8	10	18		
	42.86	54.76	2.38	100.00		44.44	55.56	100.00		

Appendix 2: Anbefalingsbrev fra departementene

Det kongelige barne- og likestillingsdepartement
Det kongelige kunnskapsdepartement
Statsrådene

Ifølge liste

Deres ref

Vår ref
17/226-

Dato
13. april 2018

Omfangsundersøkelse om vold, overgrep og omsorgssvikt mot barn

Skoler i din kommune har blitt trukket ut til å delta i en undersøkelse som skal kartlegge vold, overgrep og omsorgssvikt mot barn i Norge. For første gang i Norge gjøres en slik kartlegging med deltagere i aldersgruppen 12-15 år.

Vold mot og misbruk av barn, både fysisk og psykisk, er alvorlige overgrep. Målet er at ingen skal rammes.

Det er en utfordring å få kunnskap om barns egne voldserfaringer. Deres stemme er helt nødvendig for å utvikle mer presis kunnskap om omfanget av vold og overgrep mot barn, både når det gjelder risikofaktorer og barns erfaringer med hjelpetilbudet. Dette er viktig kunnskap for å utvikle mer treffsikre tiltak, slik at vi kan hjelpe flere barn som er utsatt for vold og overgrep.

Regjeringen vedtok derfor i 2017 en ny forskrift til helseforskningsloven som gjør at barn mellom 12-16 år kan delta i forskning om sensitive temaer, herunder vold og overgrep, uten foreldrenes samtykke.

Barne- og likestillingsdepartementet har gitt Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS) i oppdrag å foreta en omfangskartlegging om vold og overgrep mot barn. Deltagerne i studien vil være mellom 12-15 år.

Undersøkelsen skal gjennomføres høsten 2018, og elever ved omkring 80 ungdomsskoler over hele landet vil bli invitert til å delta. NKVTS vil sørge for at prosjektet gjennomføres på en etisk forsvarlig måte, og vil i samarbeid med skolehelsetjenesten sørge for at elevene opplever det som trygt å delta.

Postadresse: Postboks 8036 Dep 0030 Oslo
Kontoradresse: Akersgt. 59 Telefon*: 22 24 90 90
org no. 972 417 793

Dataene som blir innhentet i undersøkelsen vil bli behandlet strengt konfidensielt. Data fra nettskjemaet og persondata vil bli lagret i separate databaser, og kun forskerne i prosjektet vil ha tilgang til denne informasjonen. All data som presenteres fra prosjektet vil bli anonymisert.

Som barne- og likestillingsminister og kunnskaps- og integreringsminister oppfordrer vi din kommune til å be skoler som er trukket ut til å si ja til dette. For å få gode og pålitelige tall, er det helt nødvendig med en høy svarprosent.

NKVTS vil ta videre kontakt med kommunen på telefon om hvilke skoler som er trukket ut. NKVTS vil da gi utfyllende informasjon om prosjektet og gjennomgå hvordan NKVTS sammen med skoleeier kan informere skolene om undersøkelsen. Vi håper også skolene legger til rette for at elever i 8., 9. og 10. klasse får svart på spørreskjemaene, og motiverer elevene til å delta.

Se vedlegg fra NKVTS for å få mer utfyllende informasjon om studien.

Med hilsen

Linda Hofstad Helleland
Barne- og likestillingsminister

Jan Tore Sanner
Kunnskaps- og integreringsminister

Appendix 3: Informasjonsbrev til kommunene

NASJONALT KUNNSKAPSSENTER
OM VOLD OG TRAUMATISK STRESS

Postadr.: Pb 181 Nydalen,
N-0409 Oslo
Besøksadr.: Gullhaugveien 1-3, Oslo
Tlf.: +47 22 59 55 00
e-post: postmottak@nkvts.no

Org.nr. 986 304 096

Til Rådmann i ... kommune

Dato: 16.04.2018

Norges første nasjonale undersøkelse blant ungdomsskoleelever om vold og overgrep

Å beskytte barn og unge mot vold og seksuelle overgrep er en prioritert samfunnsoppgave. Kunnskap om omfang er viktig for å kunne forebygge overgrep og utvikle gode hjelpetilbud. Barn og unge er de beste kildene til denne kunnskapen, da de selv best kjenner forholdene som berører deres oppvekst og hverdagsliv.

På oppdrag fra Barne- og likestillingsdepartementet skal Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS) i løpet av høsten 2018 gjennomføre en digital skolebasert undersøkelse med formål å kartlegge forekomst av vold, overgrep og omsorgssvikt blant 12-15 åringer i Norge. Hensikten med studien er få pålitelige tall over hvor mange barn og unge i Norge som er eller har vært utsatt for vold og overgrep. Vi vil også kartlegge om ungdommene har søkt hjelp, og hvordan de eventuelt har opplevd møtet med hjelpeapparatet.

Gjennomføring

Det tar om lag 45 minutter å gjennomføre undersøkelsen, og innlogging til spørreskjemaet skjer via Feide. Det er selvsagt frivillig for elevene å delta i undersøkelsen. Vi ønsker ikke at det skal oppstå en interessekonflikt mellom foreldre og barn for deltakelse. Derfor skal elevene få bruke sin rett til selv å samtykke. Elevene vil i løpet av undersøkelsen få anledning til å gi seg tilkjenne og be om hjelp dersom de ønsker eller har behov for det.

For å sikre en god gjennomføring vil de deltakende skolene vil få tett oppfølging fra prosjektgruppen.

Ruste skolene

I forkant av undersøkelsen tilbyr vi et gratis endags opplæringsseminar for kontaktpersonene ved hver deltakende skole, samt helsesøster ved skolen. NKVTS er ansvarlige for opplæringsseminaret, og fagfolk fra de statlige barnehusene vil holde faglige innlegg. Formålet med seminaret er at skolene og skolehelsetjenesten skal få en økt handlingskompetanse i møte ungdommene. Vi tenker også at dette vil kvalitetssikre gjennomføring av undersøkelsen. Seminarene blir holdt regionvis for å sikre at flest mulig

NKVTS

får mulighet til å delta. NKVTS dekker møtekostnad og lunsj, samt kompenserer reiseutgifter knyttet til seminaret. Tentativt program for seminaret er vedlagt.

Ministeranbefaling

Denne studien er av høy prioritet og vedlagt følger anbefalingsbrev for deltakelse fra Barne- og likestillingsminister Linda Hofstad Helleland (H) og Kunnskaps- og integreringsminister Jan Tore Sanner (H).

Uvalg

Det er viktig at denne undersøkelsen forankres hos skoleeier, slik at kommunen anbefaler skolene deltakelse. For å få gode og pålitelige tall, er det helt nødvendig at med en høy svarprosent. For å sikre et representativt utvalg har Statistisk sentralbyrå trukket ut skoler basert på region, by-land dimensjon, skolestørrelse og minoritetsspråklig. Ingen spesialskoler inngår i denne undersøkelsen.

Uvalget omfatter om lag 90 skoler og i overkant av 12000 elever.

I din kommune har 2 ungdomsskoler blitt trukket ut.

Forarbeid

Det har blitt gjort et grundig i forarbeid i denne studien og vi er svært trygge på at undersøkelsen gjennomføres på en forsvarlig måte. Dersom det er ønskelig kan utfyllende informasjons og dokumentasjon på dette arbeidet ettersendes.

Vi har blant annet:

- Publisert en rapport der det ble gjort rede for juridiske, etiske og metodiske problemstillinger ved gjennomføring av omfangsundersøkelser med barn og unge om vold og seksuelle overgrep.
- Gjennomført fagseminar om «Barns deltakelse i forskning om sensitive temaer».
- Pilotert undersøkelsen på ungdomsskoler i Skedsmo kommune.

For å utforme og planlegge et prosjekt som er tiltenkt ungdommer, er det selvsagt viktig å ha deres stemmer inn. Prosjektgruppen har et løpende samarbeid med 8 ungdommer som utgjør «ekspertpanelet» for studien, og som har gitt råd i alle deler av prosessen.

Fremgangsmåte

1. Da vi ønsker å ta kontakt med rektoren ved de aktuelle skolene så snart som mulig, håper vi på en rask behandling av denne forespørselen. Det er derfor fint om du svarer på denne henvendelsen, for eksempel via mail med følgende beskjed: Som skoleeier stiller vi oss positive til denne undersøkelsen og anbefaler de aktuelle skole i vår kommune deltakelse.
2. Kort tid etter at dere har bekreftet deltakelse vil dere motta en mail fra oss der vi oppgir hvilke skoler i din kommune som har blitt trukket ut.
3. Vi tar fortløpende direkte kontakt med rektor på den enkelte skole for videre planlegging. Kommunen vil bli informert om tidspunkt og agenda for opplæringsseminaret. Dersom det er ønskelig kan kommunen, på egen regning, sende andre representanter fra kommunen på seminaret.

Dersom ytterligere informasjon om studien ønskes, ta kontakt med oss eller les om prosjektet på nettsidene til NKVTS:
<https://www.nkvts.no/prosjekt/omfangsundersokelse-om-vold-og-overgrep-mot-barn-og-ungdom-i-norge/>

Ser frem til en positiv tilbakemelding og et godt samarbeid.

Vennlig hilsen

Gertrud Sofie Hafstad,
Psykolog og prosjektleder UEVO-studien

Prosjektkoordinator: Marianne Bergerud-Wichstrøm
Mobil: 993 62 361
Mail: marianne.bergerud-wichstrom@nkvt.no

Prosjektleder: Gertrud Hafstad
Mobil: 416 09 916
Mail: g.s.hafstad@nkvt.no

[Prosjekttelefon for studien er: 412 31 109](tel:41231109)

Appendix 4: Informasjonsbrev til skolene

**NASJONALT KUNNSKAPSSENTER
OM VOLD OG TRAUMATISK STRESS**

Prosjekttelefon: 412 31 109
Prosjektnettside: www.uevo.nkvts.no

«UEVO-studien»

Nasjonal undersøkelse blant ungdomsskoleelever om vold og overgrep

Norges første nasjonale undersøkelse om vold og overgrep skal gjennomføres i 66 kommuner og nærmere 90 ungdomsskoler i løpet av oktober og november 2018. **Kommunen din har stilt seg positiv til undersøkelsen, og anbefaler at skolen legger til rette for at elever i 8., 9. og 10. klasse får delta.** Studien gjennomføres på oppdrag fra Barne- og likestillingsdepartementet med personlig anbefalingsbrev fra Barne- og likestillingsminister Linda Hofstad Helleland og Kunnskaps- og integreringsminister Jan Tore Sanner.

Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS) har ansvaret for studien. Studien er uformet av forskere ved NKVTS med lang erfaring fra å spørre barn og unge om sensitive spørsmål. Parallelt med prosjektgruppen har et aktivt ekspertpanel, bestående av 8 ungdommer, gitt innspill på alle fasene og utfordringene knyttet til studien. I tillegg har undersøkelsen blitt pilotert på 3 ungdomsskoler, og vi har mottatt meget gode tilbakemeldinger både fra pilotkommunene, skolens ansatte og elevene.

Hvorfor er denne studien viktig

Vold, spesielt vold i familien, omsorgssvikt og seksuelle overgrep er blant de mest skadelige kjente risikofaktorene for helseproblemer og vansker med å fungere i det daglige. Vi mangler imidlertid pålitelige tall om barns utsatthet, fordi tidligere studier kun har hatt mulighet til å spørre ungdom over 16 år, eller har stilt generelle spørsmål om vold og overgrep som har vært vanskelige å tolke. Kunnskap om vold i relasjon til opplevd helse, mestring og hjelpesøkning i denne aldersgruppen er helt avgjørende for tilpasning av tiltak. I tillegg ligger studien i front barnerettslig sett, med tanke på barns rett til å bli hørt.

Samtykke

Foreldresamtykker skal *ikke* samles inn, fordi undersøkelsen faller inn under den nye forskriften i helseforskningsloven (§17) som gir ungdom mellom 12 og 16 år rett til selv å samtykke til deltakelse i medisinsk og helsefaglig forskning.

Gratis opplæringsseminar

Vi ønsker å fremme de utvalgte skolene og skolehelsetjenestens kompetanse om vold og overgrep slik at de føler seg kompetente til å vite hva de skal gjøre dersom de er bekymret for eller får informasjon om utsatte elever. I slutten av september arrangerer vi en dags opplæringsseminar i Tromsø, Bodø, Trondheim, Oslo og Stavanger. Det er mulig vi legger opp til seminar flere steder dersom interessen er stor. NKVTS er ansvarlige for opplæringsseminaret, og fagpersoner fra de statlige barnehusene vil holde faglige innlegg. NKVTS dekker møtekostnad og lunsj, samt kompenserer reiseutgifter knyttet til seminaret.

Vi ønsker å invitere rektor, helsesøster, sosiallærer og kontaktperson fra hver deltagende skole, påmelding skjer via skolens utnevnte kontaktperson med påmeldingsfrist 24. august. Deler av seminaret handler også

NKVTS

om konkret opplæring i gjennomføring av studien som kvalitetssikrer gjennomføringen. Tentativt program for opplæringsseseminaret er vedlagt, og invitasjon om påmelding kommer på et senere tidspunkt. Seminarene vil også bli strømmet på nett, slik at det er mulig å delta uten å være tilstede.

Gjennomføring

Det er selvsagt frivillig om elevene ønsker å delta i undersøkelsen. For å få gode og pålitelige tall, er det imidlertid helt nødvendig at så mange som mulig deltar. For å sikre et representativt utvalg har Statistisk sentralbyrå trukket ut skoler basert på region, by-land dimensjon, skolestørrelse og minoritetsspråklighet. Utvalget omfatter 90 skoler og i overkant av 12000 elever.

Det tar om lag en skoletime (45min) å gjennomføre den digitale undersøkelsen og klasserommet skal tilrettelegges på lik linje som det ville blitt gjort ved en eksamen.

Elevene blir vist en animasjonsfilm som forklarer hensikten med studien, ungdommens rettigheter og det praktisk rundt gjennomføringen før undersøkelsen starter. Elevene benytter elektronisk samtykke og innlogging av undersøkelsen skjer via FelDe, som er en sikker innloggingsløsning som i denne sammenheng er helt uavhengig av skoleportalen.

Alle som deltar i undersøkelsen får mulighet til å be hjelp. Vi har et sikkert system som kan videreformidle forespørselen dersom elevene ønsker hjelp fra skolehelsetjenesten. Dette sikrer at skolen får ivarettatt elevene på en god måte.

Med andre ord: Alt praktisk knyttet til undersøkelsen ligger i webskjemaløsningen, og i filmen (4 minutter) som kan åpnes fra en lenke og vises i klasserommet.

Hva må skolen gjøre

- **Det første dere må gjøre er å fylle ut det vedlagte Excel-arket, og returnere det på epost.** Det er viktig for at gjennomføringen skal gå så glatt som mulig.
- **Vi ønsker at skolen utnevner en kontaktperson for studien.** Vedkommende må påregne noe tid i forbindelse med planlegging og gjennomføring av studien.

Videre dialogen foregår mellom den utnevnte kontaktpersonen fra skolen og en prosjektmedarbeider fra studien.

Vennligst ta kontakt med oss om du ønsker mer informasjon om studien. Dersom skolen har utfordringer med å få gjennomført undersøkelsen på bakgrunn av mangelfull teknologisk utstyr eller personal, kan vi være behjelpelig med å tilrettelegge for dette.

Vi ser frem til et godt samarbeid!

.....
Prosjektleder, Gertrud Sofie Hafstad
Mobil: 416 09 916
Mail: g.s.hafstad@nkvts.no

Prosjektkoordinator: Marianne Bergerud-Wichstrøm
Mobil: 993 62 361
Mail: marianne.bergerud-wichstrom@nkvts.no

Nyttige lenker:

Her kan du lese mer om NKVTS:
www.nkvts.no

Her kan du lese mer om den nye forskriften i helseforskningsloven:
<https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2017-06-28-1000>

NKVTS har publisert en rapport som bygger på problemstillinger knyttet til undersøkelsen «Juridiske, etiske og metodiske problemstillinger ved gjennomføring av omfangsundersøkelser med barn og unge om vold og seksuelle overgrep». Rapporten ble publisert i 2016 og er tilgjengelig her:
https://www.nkvts.no/content/uploads/2016/06/Juridiske-etiske-og-metodiske_NKVTS_Rapport_5_2016_web-1.pdf

Denne rapporten presenterer funnene fra UEVO-studien, en nasjonal omfangsundersøkelse av volds- og overgrepserfaringer og omsorgssvikt blant 9 240 ungdom i alderen 12 til 16 år. Resultatene viser at barn og unge fortsatt er for dårlig beskyttet mot vold og overgrep, og at noen grupper barn og unge er dårligere beskyttet enn andre.

Overordnet viser undersøkelsen at voldshendelser svært sjelden skjer isolert. De fleste som har vært utsatt for én type vold eller overgrep, har også opplevd andre former for vold eller overgrep. Over halvparten av ungdommene som sa at de hadde vært utsatt for fysisk vold i oppveksten, hadde også vært utsatt for psykisk vold. Jentene rapporterte i større grad enn guttene å ha vært utsatt for flere typer vold.

Kun 1 av 5 av ungdom utsatt for vold og overgrep forteller at de har vært i kontakt med hjelpeapparatet i forbindelse med erfaringer med vold og/eller overgrep. Dette er sentral kunnskap når tiltak for å forebygge barne-mishandling og i neste instans konsekvensene av denne skal utvikles og implementeres.

Studien er gjort på oppdrag fra Barne- og familiedepartementet. Den er gjennomført som en digital spørreskjemaundersøkelse, og data er samlet inn januar og februar 2019. Deltakere ble rekruttert på skolen, og undersøkelsen ble gjennomført i skoletiden. Ungdommene samtykket selv til deltakelse, uten foreldresamtykke, ifølge forskrift om barn mellom 12 og 16 sin rett til å samtykke til deltakelse i medisinsk og helsefaglig forskning (Helseforskningsloven § 17). Dette er den første storskalaundersøkelsen hvor dette har vært mulig.

Rapporter kan lastes ned fra www.nkvts.no

ISBN 978-82-8122-151-2 (Trykk)

ISBN 978-82-8122-152-9 (PDF)

ISSN 0809-9103

Rapport nr. 4 2019

NKVTS.NO